Aklı kullanmak, hiç bu kadar cezbedici olmamıştı.

DERİN DEVLETİN KURUCUSU, DÜZENİN KORUYUCUSU,
AKIL DOLU BİR HAYATIN HİKÂYESİ

NİZAMÜL Mülk

RAMAZAN İZOL

Lopus

2. BASKI

NİZAMÜLMÜLK

Ramazan İZOL

Lopus yayınevi

NİZAMÜLMÜLK

Yayıncı Sertifika No 52272
Genel Yayın Yönetmeni Ergin Yalçın
Editör Hüseyin Altıntaş
Sayfa Tasarımı Lopus
Kapak Tasarımı Mehmet Çakır
2. Baskı Ekim 2021
ISBN 978-605-7948-44-1

Baskı/Cilt: Ayrıntı Basımevi
Saray Mahallesi 126.Cadde No:20 Kazan / Ankara
Matbaa Sertifika No: 49599

© Kitabın tüm yayın hakları Lopus Yayınları'na aittir.
Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik ortamda, e-mail veya mekanik araçla kopya edilemez, çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

Lopus Yayınları® 2021
Uyanış Mah. Itri Cad. 57/A
Keçiören/ANKARA

NİZAMÜLMÜLK

Ramazan İZOL

Lopus yayınevi

Bismillahirrahmanirrahim

Doğrusu mektubun mührünü açarken Nizamülmülk, Melikşah'tan böylesine şaşkınlık verici bir çıkış beklemiyordu. Gelen mektubu okuduktan sonra yine gönlünü hoş edecek bir cevap gönderip Melikşah üzerinden istediğini elde etmeye çalışan fesatçıların planını bozmaktı niyeti. Ama bu sefer başkaydı. Bu sefer yazılanlar gerçekten Nizamülmülk'e dokunmuştu. Bir de mektubu düşmanı olan Tacülmülk ile göndermesi onu daha da üzmüştü. Hâlbuki daha dün gibi aklındaydı yaşadıkları. Alparslan'ın, Melikşah'a, Nizamülmülk'ü gösterip; "Onu baba gibi bil" dediği o gün ve sonrasında gelen illetli günlere karşı Melikşah'ın, Nizamülmülk'e adeta babasına sığınır gibi her fikrine olur vermesi ve onun siyaseti sayesinde tahtta kalabilmesi hâlâ aklındaydı. Ama bu sefer Melikşah'ın, Nizamülmülk'e bir isyancı gibi hitap ettiği mektup artık Nizamülmülk'ün kaldırabileceği son sınırdı. Mektupta; Nizamülmülk'ün devlet içindeki gücünü hedef alan sözlerin ardında, doğrusunu söylemek gerekirse bir vefasızlık yatıyordu. Melikşah neden bunları söylemişti. Hâlbuki yıllarca baba-oğul gibi devleti yönetmemişler miydi? Şimdi ise Melikşah iyiden iyiye Nizamülmülk'ü güvenilmez görülen biri olarak görüp kendi

saltanatını gasp etmiş bir adam olarak anlatıyordu mektubunda. Tekrar açtı mektubu Nizamülmülk, sanki başka bir şeyler daha bulup affetmek istercesine tekrar okudu. Okuduğu kelimelerden yeni anlamlar çıkarmak istedi ama yazan şey açıktı. Nizamülmülk'e bir meydan okuma değildi bu, Nizamülmülk'ün yaptıklarını unutmaktı yazılanlar. Mektupta yazanlar ise şöyleydi;

"Eğer saltanatta ve mülkümde ortağım isen bunun da bir hükmü ve kuralı vardır. Fakat benim nâibim ve benim emrimdeysen o takdirde bunların şartlarına uymalısın. Oğullarından her biri, bir ülkeyi istilâ etti ve büyük bir eyâlete vali oldular. Bununla da yetinmeyerek devlet işlerine müdahale ediyorlar. Önünden vezirlik alâmeti divitinin kaldırılmasını ve başından sarığının alınmasını emretmemi ister misin?"

Keskin bir tehditti bu. Kendini muhafaza et diyordu Melikşah. Yoksa seni kimse benden koruyamaz. Bu, Nizamülmülk'te korku değil acı bir gülümseme oluşturmuştu. Çünkü Âl-i Selçuklu'da Nizamülmülk'ün elinden vezirliği sultan bile alamaz, tam tersi Nizamülmülk istese sultanlığı bile alırdı. Demek Melikşah bunu unutmuştu. Hâlbuki bu vakte kadar hep tedbirli sözler yazmış, Nizamülmülk'te aynı perde de cevap vermişti. Fakat görülen o ki bu sefer farklıydı. Yaşı epey ilerlemiş olan Nizamülmülk bu vakte kadar Melikşah'a karşı son derece tahammül etmişti. Hep bir ölçü ile cevap verirken bu sefer bunu yapmayacaktı. Madem Melikşah bir ateşi yakmaktan çekinmiyordu, o zaman Nizamülmülk'te barutun kim olduğunu gösterecekti. Madem Melikşah artık o eskisi gibi geyik avlayıp babası Alparslan

gibi Nizamülmülk'e son derece güvenen bir sultan değildi, o zaman Nizamülmülk'ün de Melikşah'a karşı sıcakkanlı bir üslup ile yaklaşmasına gerek yoktu. Nizamülmülk asıl devletin kim olduğunu hem Melikşah'a hem de Melikşah üzerinden onu hedef alanlara gösterecekti. Melikşah'ın gözünü açmak için; lakin, amma, ancak demeden tastamam konuşacaktı. İlk başta kendisinden cevap bekleyen Tacülmülk'ü geri gönderirken, Melikşah'a cevabını en yakın adamı Selahattin ile gönderecekti. Selahattin, Nizamülmülk'ün gölgesi gibiydi. Tıpkı efendisi Nizamülmülk gibi zeki olmakla beraber, danışılacak kişiler arasında gözlem yeteneği en güçlü olanların başında geliyordu. Nizamülmülk, Melikşah'a verilecek cevabı Selahattin'e yazdırırken, Selahattin bile ilk defa şaşırmış bir şekilde efendisi Nizamülmülk'e bakıyordu. Melikşah'ın çıkışına olan şaşkınlığı beklenir bir şaşkınlık iken Nizamülmülk'ün çıkışı onun dahi onda beklemediği bir şaşkınlık oluşturmuştu. Nizamülmülk bu sefer gerçekten amma, lakin demeden konuşuyordu. Selahattin ise kısa süreli bir duraksamadan sonra sorgulamadan Nizamülmülk'ün dediklerini yazmaya başlamıştı bile.

"Eğer o (Sultan) benim saltanatta ve mülkünde ortağım olduğunu bilmiyor idiyse bilsin. Bugün bulunduğu makama benim fikir ve önlemlerimle geldi. Babasının öldüğü gün işleri nasıl idare ettiğimi ve ona isyan edenleri nasıl cezalandırdığımı hatırlamaz mıdır? O zaman bana sımsıkı sarılır ve muhalefet etmezdi. Ne zaman işleri yoluna koydum, düzeni sağladım, herkesi ona itaat ettirdim, yakın ve uzak şehirleri fethettim, işte o zaman işlemediğim günahları bana yükledi, hakkımdaki ihbarları işitir oldu. Benim adıma ona söyleyiniz ki; başındaki o tacın varlığı bu divite

bağlıdır, bu ikisinin iş birliği ve ittifakı istenilen her şeyin bağı ve her türlü ganimetin sebebidir. Bu divitin kapağını kapatırsam onun tacı da yok olur. Eğer bir değişiklik ve tedbire karar verdiyse önce gerekli önlemleri alsın, kapıyı çalmadan önce başına gelecekleri düşünsün ve dikkatli olsun."

Selahattin son noktayı koyup mektubu mühürlerken Nizamülmülk'e son bir bakış daha atacaktı. Hiç yapmadığı bir bakış. Emin misiniz, bunları Sultan Melikşah'a göndereyim mi diyen bir bakış. Hayatında hiçbir zaman ona emin misiniz demeyi bırak, emin misiniz diye bakmamıştı bile. Çünkü o her zaman emin olur ve sonunda da haklı çıkardı. Ama şimdi ne olacağını değil Selahattin, Nizamülmülk bile bilmiyordu. Nizamülmülk eminim der gibi Selahattin'e hafifçe bakıp ardından eliyle gitmesine izin verirken artık bu cümlelerin fitili ateşlediğini de gayet net görüyordu. Nizamülmülk açıkça yaptıklarını unuttuğunu düşündüğü Melikşah'a karşı söz ebeliği yapmadan olduğu gibi cevap vermişti. Bundan sonra olacakları belki de ilk defa Nizamülmülk bile tahmin edemiyordu. Peki ama bu noktaya nasıl gelinmişti? Neler bunlara sebep olmuştu? Alparslan'dan önce bile Selçuklu Devleti'nde yeri olan Nizamülmülk'ün hikâyesi nasıl başlamıştı? Bunun için yıllar yıllar öncesine gitmek lazım. Henüz Nizamülmülk'ün adının Hasan olduğu o güne. Henüz gençti ama hayatı tam da o gün değişecekti. Gururuna yediremediği o gün, şanının tüm dünyaya yayılacağı güne gebeydi.

Bu kitapta Nizamülmülk'ün ara ara anlatacağı olaylar bizzat onun yazdığı "Siyasetname"den alınmıştır. Bunlar dipnotta da belirtilecektir. Bu kitapta hem onun baş döndürücü hayatı anlatılırken hem de tarih boyunca yöneticilerin el kitabı olan "Siyasetname"den alıntılar olacaktır.

1. KISIM

Siyaset Dünyasında Henüz Bir Genç

Gazneli devleti için uğursuz bir günün şafağı henüz doğmuştu. Fakat bu uğursuzluktan ne Gazneliler haberdardı ne de kimsenin böyle yükseleceğini tahmin edemediği Selçuklular. Tarih 1040 yılını gösteriyordu. Savaş alanındaki birliklerin gözleri düşmanda, kulakları gelecek olan emirdeydi. Yer Dandanakan. Bu savaşı Gazneliler zaferle sonuçlandırırsa bu Selçuklu için bir bitiş demekti. Fakat Selçuklular kazanırsa bu da Gazneliler için çok daha büyük bir bitiş ve Selçuklunun bir devlet olarak doğuşu demekti. Savaşın dizginleri dışarıdan bakıldığında Gazneli Devleti elinde gibiydi. Çünkü bu sefer çok daha güçlü gelmişlerdi. Ama yine de bu güce bakıp galibi belirlemek için henüz çok erkendi. Çünkü Gazneliler çok güçlü olmalarına rağmen Selçuklulara birçok sefer yenilmişlerdi. Zaten bu da son şansları olsa gerekti. Ya Selçukluları yenip Gazneli Devleti'nin geleceğini parlak bir hâle çevirecekler ya da Selçuklular'a yenilip onların hakiki bir devlet olduğunu kabul edeceklerdi. Şüphesiz bu savaş iki devletten birine bir daha kapanmayacak bir kapı açacaktı. Evet, herkes bu iki orduya bakıyordu ama gözlerden uzak olan bir isim daha vardı. Çoğu kişinin dikkat bile kesilmediği henüz yirmi iki yaşın-

da olan bir genç. Babası ona Hasan adını koymuştu. Babası devlet içinde idari bir noktada yer aldığı için o da rahatlıkla devlette yer alabilmişti. Babası da devlet içinde olduğu için onun eğitimini ve yükselişini sağlamıştı. Ne kadar şansı yaver giden bir genç gibi görünse de onun öne çıkması sadece şansın yaver gitmesiyle açıklanamazdı. Onun öne çıkmasında en büyük etken hiç şüphesiz ince zekâsıydı. Bu devlet sofrasında henüz yirmi iki yaşında önemli bir yer edindiyse bunun sebebi kaşığı aklıyla tutabilmiş olmasındandı. Elbet bu devlet sofrasında onun çorbasına acı katmaya çalışanlar olmuştu ama bu onu sadece daha da öfkeli hâle getiriyor ve bu öfkesini keskin zekâsı ile gösteriyordu. Şu an herkes onu Hasan diye çağırsa da tarih onu Nizamülmülk olarak bilecekti. Adının Hasan konulması ise tarihin bir tesadüfü müydü oyunu muydu bilinmez. Çünkü katilinin adı da Hasan olacaktı. Hasan Sabbah olacaktı. Ama buna daha elli yıl vardı. Şimdi tekrar gözlerimizi savaş meydanına çevirelim. Nizamülmülk'ü büyük ihtimal Selçuklu saflarında tahmin ediyorsunuz. Eğer ilk tahmininiz buysa yanıldınız. Çünkü Nizamülmülk şu an Gazneli Devleti'nin safında Selçuklunun karşısında bir isimdi. Babası Gazneli Devlet'i içinde görev almış bir ileri gelendi. Nizamülmülk ise Gazneli Devlet idaresinde hızla yükselen zeki bir isimdi. Kim bilebilirdi ki Gazneli safında Selçuklunun karşısında olan bu isim zamanı geldiğinde Selçukluyu belalardan koruyacaktı. Peki, bu nasıl olacaktı? Bunun için tekrar gözümüzü savaş alanına çevirelim. Evet, bakın Gazneliler meşhur savaş tanklarını öne sürüyor. Bu Selçukluların ilk defa karşılaştıkları bir savaş hamlesi. Bahsettiğim savaş tankları Gaznelilerin savaş filleriydi. Selçukluların duyduğu ama ilk defa karşılaştı-

ğı bir şeydi bu. Selçuklu askerlerinin gözleri korku ile kendilerine bakan bu müthiş savaş tanklarını izlemekteydi. Bir fil ile insan nasıl savaşabilirdi ki? İlk defa bu sefer sadece kulaklar değil, gözlerde Selçuklu Beyi'ne dönmüştü. Fakat Çağrı Bey ile Tuğrul Bey rahattı çünkü Gaznelilerin kesin bir zafere ulaşmak için savaş fillerini kullanacaklarını çok iyi biliyorlardı ki hazırlıklarını yapmışlardı. İlk başta Tuğrul Bey ülkedeki tüm öküzlerin toplatılıp savaş meydanına getirilmesini istemişti. Savaş vakti geldiğinde ise öküzler öne getirilecekti. Gazneliler ise uzaktan seçebildikdikleri kadar olanları izlerken Tuğrul Bey'in planını henüz kestirememişlerdi. Gazneliler, Selçukluların anlam veremedikleri bu hareketlerinin sonucunu merak etseler de çok takılmayıp ve kesin bir zafer için kulaklarını gelecek emire yöneltmişlerdi. Fillerin üstündeki okçular ise ellerinin altındaki bu müthiş silah ile gösteri yapmaya hazırlanıyordu. Selçuklu safında ise başka bir hareketlilik vardı. Tuğrul Bey'in emri ile öküzlerin kaçamayacağı bir koridor yapılmış ve ardından öküzlerin kuyruğuna uzunca bir dal bağlanıp beklemeye başlamışlardı. Gazneli ordusu ise hâlâ ne olduğunu kestirememiş bir şekilde olanları izlerken, Gazneli sultanı Sultan Mesut kesin bir emir verecekti: "Bugün Selçukoğullarını hem bu meydandan hem de tarihten sileceğiz." Sultan Mesut'un bu hitabı etkili sözler ile devam ederken yirmi iki yaşındaki genç Nizamülmülk ise olanları Sultan'ın yakınında izlemekteydi. Babası ise Sultan'ın en yakınında duranlardandı. Bu sözler onda çok heyecan uyandırmasa da o da merak ediyordu sonucu. İlk defa bu olanları gören biri olsa kesin Gazneli zaferi derdi ama Gazneliler bundan önce kesin olarak görülen savaşlarda Selçuklulara karşı büyük ye-

nilgi aldıkları için şimdi de kimse emin olamıyordu. Herkesin tek emin olduğu bir nokta vardı, o da bu sefer savaş meydanına inmiş savaş fillerinin bu savaşın kaderini tamamıyla etkileyeceğiydi. Hangi ordu olursa olsun böylesi müthiş eğitimli hayvanları gördüğünde kendisini koyuverirdi. Bu kalın derili, çok iri hayvanların beyaz dişlerinin ihtişamı bile insanların korkuya kapılması için yeterliydi. Ve Gaznelilerin harekete geçmesiyle savaş başlamıştı. Fillerin ise daha da yaklaşmasıyla korkunçluğu artmakta, korkusuz kalplere bile korku bıraktırmaktaydı. Selçuklu askerlerinin korkudan damarları yavaş yavaş büyürken Tuğrul Bey ilk emrini verecekti: "Kuyruklarına dal bağlanmış öküzlerin kuyruğundaki dallar ateşe verilsin!.." Emir ile beraber ateşi hemen yanında hissedip ürken öküzler, ardındaki ateşin verdiği acıya koşullandığından dolayı karşısındakinin ne olduğuna bakmadan Gazneli ordusuna ve fillere doğru koşmaya başlamıştı. İşte tam bu anda Gazne ordusuna doğru deli gibi koşuşturmaya başlayan öküzlerin geldiğini gören filler bir anda duracaklar ve sahiplerini dinlemeyeceklerdi. Çünkü kendilerine hızla koşan öküzlerin ardından aynı zamanda ateşler çıkmaktaydı ve bu da eğitimli fillerin hiç görmediği bir sahne ortaya çıkarıyordu. Mızrağa, oka alışıklardı ama kendilerine koşan ve artlarından ateş getiren öküzler ile ilk defa karşılaşmışlardı. Bunun sonucunda ürken filler Selçuklu ordusuna doğru gitmeyi bırakıp geriye dönecek ve sahiplerine doğru can havliyle koşacaklardı. Onlar Gazneli ordusuna doğru koşarken savaşın kaderinin değiştiği o anlarda filler kadar şaşkın olanlar vardı ki bunlar Gazneli ordusuydu. Onlar da hem sırtlarını dayadıkları filleri kaybetmişler hem de kendilerine doğru gelip yanındaki

arkadaşlarını ezip geçen çıldırmış bu hayvanlardan ürkmüşlerdi. Bu vakte kadar ürken insanları izleyen Gazneli ordusu ilk defa kendilerini fillerin yarattığı korkunun ürkütücü dünyasında bulmuşlardı. Beklenmedik bu durum karşısında sersemlemiş olan Gazneli birliklerinin bir kısmı Selçuklu ordusuna doğru giderken önemli bir kısmı hareketsiz bir şekilde bekliyordu. İşte tam bu ânı doğru değerlendirecek olan Tuğrul Bey, Gaznelilerin ummadığı bu olağandışı durumu fırsata çeviren ilk emrini verecek ve; "Hücum" diyerek Gaznelilere doğru tüm Selçuklu ordusunu saldıraya geçirecekti. Onların bir anda harekete geçmesi, diğer yandan fillerin ve öküzlerin üzerlerine gelmesi Gazneli ordusunu afallatmıştı. Afallayan ordu ve Gazneli Mesut'un gerisin geriye kaçmasıyla beraber de zafer kesin bir şekilde Tuğrul ve Çağrı Bey'indi. Artık Selçukoğulları bir Beylik değil, bir devletti. Onlar artık Selçuklulardı. Bu kesin zafer ile Gazneliler geri çekilirken, Selçuklular hem kendilerini devlet olarak kabul ettirmiş hem de Gaznelilerin sınırları içinde olan Horasan toprakları da Selçuklulara geçmişti. İşte bu olay bizim başkahramanımızın hikâyesini de değiştirecekti. Çünkü Nizamülmülk ve babası Horasan'da görevli isimlerdi. Horasan'ın Selçuklulara geçmesiyle beraber Nizamülmülk ve babası adeta boşta kalmıştı. Ne yapacakları konusunda savaş bitimiyle beraber düşünmeye başlamış olsalar da hiçbir çare bulamıyorlardı. Tek yapacakları, Gazneli ordusu ile beraber gerisin geriye gitmek ve Gazneli Devleti'nde yeni görevler aramaktı. Fakat daha hazırlık işlerine geçmeden bir haber gelmişti. Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey, tüm Gazneli Devlet'i ileri gelenlerine bir haber göndermişti: "Gitmekte ve kalmakta serbestsiniz. Eğer kalmaya

karar verirseniz Horasan da görevlerinize devam edebilirsiniz. Selçuklu Devleti'nin hükümdarlığı altında tıpkı Gazneli Devleti'ne çalıştığınız gibi bize de çalışacaksınız." İşte gelen bu teklif Nizamülmülk ve babasının hayattaki manevrasında keskin bir dönüşü sağlayacaktı. Bu gelen teklifi hemen değerlendirmeye alan Nizamülmülk ve babası bunu kabul edecek ve Selçuklu Devleti'nin hükümdarlığına boyun eğip hizmetine gireceklerdi. O an ne kadar farkındalardı bilinmez ama bu hamleleri sadece onların değil, aynı zamanda hem Selçuklunun hem Orta Asya'nın hem Türklerin hem de tarihin kaderini değiştirecekti.

Horasan'ın Selçuklu eline geçmesiyle beraber birçok isim Selçuklu Devleti'nin hâkimiyetine girmeyi kabul etmişti. Selçuklu Devleti'ni ise o vakitler Tuğrul ve Çağrı Bey kardeşler beraber yönetiyordu. Bir atın iki kulağı gibi devleti yönetirlerdi. Tıpkı Kültigin ve Bilge Kağan kardeşler gibi devleti bölmeden omuz omuza büyütüyorlardı. Sanki Bilge Kağan ile Kültigin öldü de Tuğrul ve Çağrı Bey olarak dirilmiş gibilerdi. Tarihte az rastlanır bir durumdu bu. Kolay kolay; 'hadi şu devleti kardeş kardeş yönetelim' demezdi kimse. Ama Tuğrul ve Çağrı Beyler gayet devlet değil de bir ev yönetir gibi rahat bir şekilde beraber devlet yönetiyorlardı. Aslına bakarsanız bir ev de bile kardeşler arasında kavga olurken bu iki isim arasında devleti beraber yönetmenin bir garipliği hiç olmamıştı. Ataları Oğuz Kağan'dan duydukları o ünlü anlatıyı Tuğrul Bey kardeşine de anlatmış ve uygulamıştı. Tuğrul Bey kardeşi Çağrı'ya bir gün bir ok verip "Kır!" dedi. Kardeşi oku parçaladı.

Tuğrul Bey iki oku bir araya getirdi, aynı şeyi yaptı. Bunun üzerine üç ok verdi, güçlükle kırdı. Oklar dört olunca kıramadı. Tuğrul Bey'in: "Biz de tıpkı bu oklar gibiyiz. Ayrı oldukça kuvvetli olan herkes bizi kırar, yener fakat bir olursak bizi kimse yenemez. Eğer aramızda anlaşmazlık çıkarsa dünya ele geçirilemez, düşmanlarımız galip gelir ve hükümdarlık elden gider." demişti. Anlatılagelen Oğuz Kağan Destanı'ndaki öğüdü sadece atalarından dinlememiş uygulamıştı da. Bir de böylesine birbirlerine bağlı olmalarına sebep, ikisinin de takva sahibi insanlar olmasından dolayı olsa gerekti. Tuğrul Bey özellikle pazartesi efendimizin doğum günü, perşembe de cumaya giriş olduğu için haftada iki gün kesinlikle oruç tutardı. Kendime bir saray yaptırıp da yanına mescit yaptırmazsam Allah'tan hayâ ederim diyecek kadar da İslam'a sarılmıştı. Ve şunu unutmayın, bu kişilerin dedeleri Selçuk Bey İslam'a yeni giriş yapmıştı. Yani dedeleri Selçuk Bey henüz Müslüman olmuş biriydi. Buna rağmen dinine böylesine bağlı olmaları gerçekten alaka uyandıran bir noktaydı. Dini yönleri fazlasıyla kuvvetli olduğu gibi devlet yönetmekte de zaten kendilerini fazlasıyla ispat etmişlerdi. Genç yaşlarında tahta geçmiş olmalarına rağmen ve o vakitler henüz bir devletleri olmasa da her hareketleri bir hükümdar niteliği taşımakta, her işlerini devlet aklıyla çözmeye gayret etmekteydiler. İşte Nizamülmülk'ün hayatına giriş yapan ilk Selçuklu büyükleri bu iki kardeş olacaktı. Sadece hayatına girmeyecek, hayatını da yönlendireceklerdi. Biz anlatmaya devam edelim. Çağrı Bey ile Nizamülmülk'ün karşılaşmasının da vakti zamanla gelecek. Şimdi tekrar Horasan'ın girişine çevirelim gözleri.

İki kardeş şehre atları ile girerken Gazneli esir savaşçılar başını eğmiş, halk ve Selçuklu askerleri ise zafer nidalarıyla iki kardeşin adını anmaktaydı. "Çok yaşa Sultan Tuğrul, çok yaşa Sultan Çağrı, çok yaşa Sultan Tuğrul, çok yaşa Sultan Çağrı..." Yönetimde Tuğrul Bey olsa da Çağrı Bey aslında Tuğrul Bey'den üç yaş büyüktü. Ama Çağrı Bey hiç mücadele dahi etmeden devlet yönetimini ona vermiş, o da ardında durmuştu. Bununla beraber Tuğrul Bey'in çocuğu yoktu ve onlardan sonra tahta geçecek olan Çağrı Bey'in evlatlarından biri olacaktı. Çağrı Bey'in evlatları arasında ise öne çıkan birçok isim vardı ama hiç şüphesiz yirmi bir yaşında olan genç Alparslan en önde olandı. Yine de henüz kimin tahta geçeceğini konuşmak için erkendi. Çünkü Tuğrul Bey'in daha yirmi üç yıl yöneteceği bir devlet vardı. Şimdi ise sıra biat vaktine gelmişti. Selçuklu hâkimiyetinde kalacak olan Gazneli Devleti'nde çalışmış isimler ilk başta Tuğrul Bey'e biat edecekti. Nizamülmülk henüz Tuğrul Bey'in önüne geçip biat edecek kadar önde değildi ama babası, Tuğrul Bey'e biatini sunacak kadar önemli bir yerdeydi. Herkes sıra olmuş bir şekilde sağda ve solda yan yana beklerken Tuğrul ve ve Çağrı Beyler Horasan'ın tahtına oturmuştu. Onlar tahta otururken Gazneli ileri gelenleri bir bir öne çıkıp ismini ve Gazne Devleti'ndeki görevini söyleyerek biat ediyor ve vezir Amîdülmülk Kündürî' de-Tuğrul Bey'in parmağını işaret ederek gelenlerin yüzüğü öpmesini işaret ediyordu. Sıra bir bir geçerken Nizamülmülk'ün babasına sıra gelince babası görevini söyleyip yüzüğü öperek geri çekilecekti. yirmi iki yaşındaki genç Nizamülmülk yüzük öperek biat vermeyi ilk defa duymuştu. Bunu Selçukoğullarının âdeti olarak düşünse de bunun

çok yeni olduğunu çok daha sonradan öğrenecekti. Tuğrul Bey'in özellikle yüzüğü öptürüp biatı öyle kabul etmesi aslında yüzüğün hürmetinden geliyordu. Çünkü o yüzük Büyük evliya "Baba Tahir" diye bilinen âlimin yüzüğüydü. Yüzüğü ise henüz Dandanakan Savaşı öncesi almıştı. Tuğrul Bey Dandanakan'a giderken yol üzerinde Hemedan'a geldiği zaman, Baba Tahir ile sohbet edecek ve duâsını kazanmayı büyük nîmet bilecekti. Aslında Tuğrul Bey Hemedân'a geldiği zaman üç zât vardı. Bunlar: Baba Tâhir, Baba Câfer ve Şeyh Hamşâd'dı Bu üç zât, Hemedân şehrinin kapısında yer alan ve Hızır adıyla anılan bir tepenin yanında idiler. Adeta Tuğrul Bey'in Dandanakan Savaşı öncesi bir Hızır yardımı aradığı o günlerde onlarda Hızır Tepesi'nde duruyorlardı. Sultân onları görünce bineğini durduracak ve hemen ardından inip onların yanına gelerek selam verecekti. Sanki bu üç isim onu bekliyormuş gibi gülümseyip buyur edeceklerdi. Tuğrul Bey'de oturmadan önce onların ellerini öpüp sanki Sultan değil de köleymiş gibi yanlarına kıvrılacaktı. Baba Tâhir, doğuştan hükümdar olan Tuğrul Bey'e bakıp: "Ey Türk! Allah'ın kulları ile ne yapacaksın?" diye sorunca Tuğrul Bey: "Siz ne emrederseniz onu yapacağım." diye karşılık verdi. Baba Tâhir: "Muhakkak Allah adalet ve ihsân yapmayı buyurur. "meâlindeki âyet-i kerîmeyi okuyarak "Allâh-û Teâlâ'nın buyurduklarını yap." diyecekti. Sultân Tuğrul Bey ağlayarak: "Öyle yaparım." deyince Baba Tâhir, Sultânın elini tutacak ve: "Benden bunu kabûl et." diyerek avucuna bir şey bırakacaktı. Sultân da ne olduğuna dahi bakmadan: "Ettim." diyecek ve avucunu açacaktı. Avcunda bir yüzük vardı. O an Baba Tahir' den bir yüzük almanın sevincini yaşasa da o yüzüğün değerini

o an Tuğrul Bey bile tam bilmiyordu. Çünkü Baba Tâhir'in verdiği bu yüzük Baba Tahir'in parmağında bulunan ve yıllarca taktığı bir yüzüktü ki onu parmağından çıkararak Sultânın avucuna bırakmıştı. Her şeyden öte bu yüzük hızırın dahi baş eğdiği manevi bir yüzüktü. Tuğrul Bey avucunu açıp yüzüğü gördüğünde önce yüzüğü tekrar Baba Tahir'e verip sonra kendi yüzüğünü çıkaracak ve Baba Tahir'den yüzüğü takmasını isteyecekti. Baba Tahir'de: "Adil ol!" diyerek Feth suresininin ilk ayetlerini okuyarak yüzüğü takacaktı ve Tuğrul Bey bu yüzüğe o kadar sahip çıkacaktı ki sadece özel günlerde takacaktı. Katıldığı her savaşta ve ilk başlarda aldığı her biatta bu yüzüğü takacaktı. Sonradan bu yüzük hükümdarlık alameti olur da kavgası büyür diye bundan vazgeçecek ve sadece savaşlarda takacaktı. Sonuç olarak biat tamamdı.

Nizamülmülk'ün babası Tuğrul Bey'e biat etmiş ve bir süre sonra diğer Gazneli ileri gelenler ile beraber oğlu Hasan'ı yani Nizamülmülk'ü de alıp dışarı çıkmıştı. Elbet oğluna da bir görev verilecekti ama bu henüz belli değildi. Aslında babasının aldığı görev bile daha belli değildi. Onlar dışarı doğru çıkarken Nizamülmülk de babasına hafifce bakıp içini karıncalayan soruda git-gel yaşarken babası:

"Sor Hasan sor. Ne olacağını sor. Bir sen tasalı değilsin," diyerek Nizamülmülk'ün durumunu fark ettiğini belirtecekti. Nizamülmülk ise:

"Sadece bu iki kardeş ne yapacak diye düşünüyorum, kardeş kardeş devlet yönetmek pek görülmüş iş değildir. Bu iki kardeş de bir gün kavga ederse bizim yerimiz ne olacak?"

Nizamülmülk'ün babası oğlunu ilk başta tasdikler bir şekilde cevap verirken sözünün devamında gözlemini anlatacaktı.

"Selçukoğullarıyla baştan beri olan her savaşta düşündüğüm buydu. İki kardeş elbet ayrılır, Gazneliler ayrılan iki kardeşi ayrı ayrı yener. Ama geldiğimiz nokta Gaznelilerin hükmünün bittiği nokta. Bu zamana kadar ayrılmayan kardeşler sonra da ayrılmaz gibime geliyor."

Nizamülmülk aynı görüşte değildi.

"Bu zamana kadar güçlü bir düşman vardı baba. O düşman onları bir kıldı. Ama şimdi tek güç oldular. Onları bir kılacak bir düşman da yok. Artık dışarıdan gelen tehdit bittiğinde içlerine dönmeye başlayacaklardır. Ayrım işte o zaman başlar."

Nizamülmülk'ün babası oğlunun gözlemine hak verse de bu iki kardeş gerçekten ona farklı gelmişti.

"Normal şartlarda haklısın Hasan. Ama bu ikisinin durumu normal değil. Dikkat etmedin mi devleti ikisi yönetmiyor, devleti Çağrı Bey açıkça Tuğrul Bey'e vermiş. Yani kendi hakkından abisi adına vazgeçmiş. Böyle bir durumda cihan onların olup fethedecek yer kalmasa da onlar kardeşliklerini bozmaz. Özellikle de Tuğrul Bey, dini yönü güçlü. O biat verdiğimiz yüzük bile manevi bir olayla öpülür hâle gelmiş."

"Neymiş hikmeti?"

Nizamülmülk'ün babası yüzüğün hikmetini anlattıktan sonra oğluna bu tasalı havayı dağıtacak ve gelecekte oğlunun hayatını değiştirecek son sözünü söyleyecekti.

"Tuğrul Bey bir yana aynı zamanda Çağrı Bey sadece dindar değil Hasan, adaletli ve bir o kadar da zeki. Böyle zeki bir isim kolay kolay yanlış yapmaz."

Babası bu öğüdü Nizamülmülk'e verirken bu öğüdün daha sonra onun hayatını tümden değiştireceğini elbet bilmiyordu. O gün Nizamülmülk babasıyla konuştuğu her şeyi aklına kazımıştı. Bugün yaşanılanlar elbet unutulmayacaktı. Şimdilik baba-oğul evlerine geçerken Selçuklu Devleti'nden gelecek görevi bekleyeceklerdi. Tuğrul Bey ise Horasan bölgesinin hâkimiyetini kardeşi Çağrı Bey'e bırakıp kendisi Rey şehrine doğru harekete geçmiş, Nizamülmülk'ün Çağrı Bey ile görüşmesi çok sonraya kalmıştı. Şimdilik baba-oğul Çağrı Bey'in emrinde bir görev alacaklardı ki bunun için de çok beklemeyeceklerdi. Babasına beklenildiği gibi büyük bir görev verilirken oğlu Nizamülmülk'e de pek beklenmeyen bir görev verilmişti. Horasan'ın Belh şehrinin valisinin kâtibi olmuştu Nizamülmülk. Daha sonradan Nizamülmülk kendisinin zekâsıyla adını duyurmuş olması ve Belh Valisi İbn Şadan'ın onu bunun için yanına almış olmasından dolayı bu görevi aldığını öğrenmiş ve mutlu olmuştu. Fakat bu mutluluk Nizamülmülk için henüz erkendi. Çünkü Şadan ne kadar kendisi gibi zeki olsa da beklediği gibi biri olmayacaktı.

Nizamülmülk artık kendini emniyette hissediyordu. Büyüyen Selçuklu Devleti'nde önemli bir şehir olan Belh'in valisinin yanında kâtip görevi almıştı. Dandanakan Savaşı'ndan sonra ise tam altı yıl süre geçmişti. Yanında görev aldığı Şadan ise ne kadar zeki bir isim olsa da karakterist

olarak çok cimri bir insandı. Fakat onun bu cimriliği diğerlerinden biraz farklıydı. Cimri dediğin elindeki parayı harcamaya kıyamayan eli sıkı bir insan olurdu. Şadan da böyleydi; eli sıkı bir insandı ama bunun yanında farklı bir özelliği daha vardı. Hem kendini sıkar hem de etrafındaki insanları sıkardı. Cimrilik adeta onda bir tutku olmuştu. Ve onun bu tutkusu etrafındakilerin sinirlerinin gerilmesine sebep olsa da o kendi durumunu hiç garipsemiyordu. Etrafındakilerin sinirlerinin gergin olmasının en büyük sebebi ise aynı cimriliği kendilerine de yapıyor olmasıydı. Özellikle Nizamülmülk onun en yakınında olduğu için bu durumdan fazlasıyla muzdarip olmuş, birçok sefer gururu hedef alınmıştı. Öyle ki Nizamülmülk ne zaman kendi hakkı ile kazandığı para ile kendine bir şey alsa hemen Şadan çıkıp Nizamülmülk'e: "Yine şişmanlamışşın" diyerek onu suçluyordu. Nizamülmülk kendi kazancı ile kendisine, etrafına bir şey aldığında Şadan'ın cimriliği ortaya çıkıyor ve gayet normal olan bu durumu gereksiz para harcamak olarak görmekten daha öte o paraların çalınarak kazanıldığını düşünüyordu. Kendisi gerçekten zeki biriydi ama cimrilik noktasında hastalık denecek kadar ileri bir yerdeydi. Hatta bir gün onu öfkelendiren çok büyük bir olay olmuştu. Nizamülmülk oğlu ile beraber vali Şadan'ın yanına geldiğinde amacı oğlunu onunla tanıştırmaktı. Orada yaşadığı olay Şadan'a olan öfkesinin en büyük kıvılcımını ateşleyecekti. Oğlunu Şadan ile tanıştırırken Şadan'ın ilk sözü Nizamülmülk'e olacaktı.

"Oğlunun üzerindeki elbise de pek hoşmuş. O elbiseyi almak seni maddi olarak çok zorlamış olmasın?"

Bu açık bir şekilde Nizamülmülk'e hırsız muamelesinin yapılmasıydı. Nizamülmülk aslında böyle şeylere alışıktı. Çünkü Şadan bu sözleri ilk defa kullanmıyordu ama bunu oğlunun yanında yapması Nizamülmülk'e fazlasıyla dokunmuş ve göz ardı edemeyeceği bir şekilde aklına bu olayı kazımıştı. Ama yine de sakinliğini koruyarak:

"Devletimiz hakkımız olan altını bize veriyor ki biz de oğlumuza bu hoş elbiseyi alabiliyoruz. Amidimizin (vali) bizi böyle düşünüyor olması da bizleri çok mutlu etti ki"...

Şadan Nizamülmülk'ün sözünü bitirmesine bile müsaade etmeden:

"Hepimiz devleti düşünüyoruz, devletin malını düşünüyoruz. Devletin malında mazlumun, yetimin hakkı vardır, bu korku ile yaşıyoruz."

"Hiç şüphesiz."

Daha sonra Şadan yine Nizamülmülk'ün sözünün bitmesini beklemeden acelesi varmış gibi davranıp oğluna bile sadece hafifçe gülümseyip bir hatrını bile sormadan çıkacaktı. Nizamülmülk oğlunun yanında ilk defa tabiri caizse gereksiz yere yerin dibine batırılmıştı. Şadan sanki orada ona hırsız ve önemsiz bir adam muamelesi yapmıştı. Nizamülmülk ise yine sakinliğini koruyarak oğlunu kucağına alıp Şadan' dan sonra dışarı çıkacaktı. Oğlu Ali henüz dört yaşında küçük bir çocuktu. Elbet konuşulanları anlamıyor ama Şadan'ın ona karşı tavrını hissedebiliyordu. Öyle ki akşam olduğunda tüm masumluğu ile babasının yanında annesine: "Anne elbisemi alacak mısınız," diye bir anda soracaktı. Annesi şaşkın bir şekilde oğlu Ali'ye bakarken bir

yandan da Nizamülmülk'e kısa bir bakış atıp tekrar oğluna dönerek: "Olur mu öyle bir şey oğlum, o senin artık niye alalım."

"Ama babamın götürdüğü amca bunu babam alırken çok sıkıntı çektiğini söyledi. Eğer zorda iseniz ben de sarı taşlar bulurum ama bunu ben sevdim vermezsiniz değil mi?"

O an Nizamülmülk ağlamamak için kendini zor tutup gülerek:

"O amca şaka yaptı sana oğlum. Yoksa bu senindir. Ve bizim de sarı taşlarımız var. Sen üzülme tamam mı?"

Daha sonra Nizamülmülk sofrada fazla duramadan oradan kalkacak ve belki de ilk defa sessiz bir yerde gözyaşı dökecekti. Oğlunun yanında hakkı ile kazandığı para üzerinden babasını hedef alan Şadan'a öfkesi bu noktada yükselmişti. Özellikle oğlunun masum bir şekilde eşyasının alınacağını düşünmesi onu daha da üzmüştü. Daha sonra tekrar içeri girip dört yaşındaki oğlunu karşısına alarak bir adam gibi konuşacaktı.

"Ali oğlum gel!"

Ali babasının yanına gelip dizine otururken Nizamülmülk söze başlayacaktı:

"Oğlum bizim çok sarı taşımız var. Bundan dolayı çekinme tamam mı? O amca sadece biraz cimri."

"O ne demek baba?"

"Yani sarı taşları saklayan, kimseye vermeyen, başkalarının harcadığı sarı taşlarda da gözü olan kötü bir huy. Ama bu yanlış bir şey. Bunu Allah da sevmez. Cimri kim olursa

olsun Allah sevmez. Şimdi sana bir şey anlatayım dinle. Bu, eski peygamberlerden olan Hz. Musa'nın zamanında yaşanmıştır."

"Bizim peygamberimiz mi Hz Musa?"

"Hayır. Bizim peygamberimizin ismi neydi?"

"Muhammed."

"Bu da bizden önceki insanlara gelmiş bir peygamber. Anlatırlar ki nice mucize, keramet ve mertebe sahibi Hz. Musa'yı Allah Firavun'a yollar. Firavun kötü bir insandır ama sofrası da hep geniş ve açık olmuştur. Öyle ki: "Sofrasında dört bin koyun, dört yüz sığır, iki yüz devenin yanı sıra tavuklar, tatlılar, kavurmalar ve envai çeşit leziz yiyeceği sofrasında bulundurmak Firavun'un bir âdetiydi. Bütün Mısır halkı her gün sofrasından doyardı. İşte Firavun yıllarca böyle mükellef sofralar kurarak ilahlık tasladı. Musa aleyhisselam da Tur Dağı'na çıkıp: "Ya Rabbi! Firavun'u helak eyle!" diye dua edince Allah onun bu duasını kabul buyurarak: "Zamanı gelince onu suda gark edip varını-yoğunu, malını-mülkünü senin kavmine azık ve emrine amade kılacağım." dedi. Bu vaadin üzerinden birkaç yıl geçmesine rağmen Firavun o eski sapkınlık ve azgınlığına devam ediyordu. Bütün o yücelik ve itibarıyla koca Musa peygamber Allah'ın vaadinin gerçekleşmesini hâlâ dört gözle beklemekteydi. Musa, Allah'ın Firavun'u bir an önce helak etmesi için acele etmekteydi. Nihayet Hz. Musa'nın tahammül etmeye takati kalmamıştı. Sonra kırk gün oruç tutarak Tur Dağı'na tekrar çıkıp Allah'a yalvar yakar: "Allah'ım, Firavun'u helak edeceğini vaat etmişken o küfrüne ve sapkın davasına devam etmektedir. Onu ne vakit helak ede-

ceksin?" dedi.[1] Bu sırada Nizamülmülk'ün kucağındaki oğlu Ali ilk defa duyduğu bu hikayeyi dikkatle dinlemeye devam ediyordu. Nizamülmülk ise anlatmaya devam ediyordu.

"Hz Musa böyle deyince Hakk Teâlâ'dan bir nida geldi: "Ey Musa sen Firavun'u mümkün olduğu kadar kısa sürede helak etmemi beklersin fakat binlerce kulun yüzü suyu hürmetine onu helak etmemem gerekiyor. Her gün kullarıma nimeti esirgemeden saçarken, onun sayesinde huzur ve emniyet içinde yaşarlarken, izzet ve celalime ant olsun ki onda bu kerem oldukça onu nasıl helak edeyim?" dedi. Hz Musa: "Ya Rabbi peki vaadini ne zaman yerine getireceksin?" dedi. Hakk Teâlâ: "Ey Musa! Firavun, kullarıma cömertçe ihsan etmekten el çektiği ve onlardan ekmeği esirgediği vakit ömrünü kısaltır, sonunu yaklaştırır ve saltanatını çökertirim." dedi. Daha sonra olay şöyle vuku buldu ki günlerden bir gün Firavun Hâmân'a: "Musa'nın Beni İsrail'in çoğunu etrafında toplaması bizi sıkıntıya sokmaktadır. Bakalım onunla sonumuz nereye varacak? Şu hâlde hiçbir şekilde muhtaç duruma düşmemek için hazine ve stokları dolu tutmak gerekir. Kendi emniyetimiz için mutfak ve sofra harcamalarını günbegün kısmak icap eder. Elde bulundurduğumuzun bir yarısını ambarlara yığmalı, diğer yarısını da iki bin koyun, iki yüz sığır ve yüz deve şeklinde kısmalıyız." İşte bu şekilde Firavun harcamaları günden güne kısınca Musa aleyhisselam Hakk Teâlâ'nın vaadinin yaklaştığını anladı. Zira harcamalarda aşırı tasarruf saltanatın yıkılışını getirir. Haberi nakledenler Firavun'un suda boğulduğunu ve o şaşalı devranında olan mutfağından

1 Farsça aslından çeviren: Mehmet Taha Ayar – Nizâmülmülk – Siyasetname - İş Bankası yayınları Hasan Ali Yücel klasikleri sayfa 186.

kesilecek ancak iki cılız koyuna kadar düştüğünü rivayet ederler." Daha sonra Ali'ye hitap ederek:[2]

"İşte cimrilik bu kadar kötü olduğu gibi cömertlikte insana böyle şeyler sağlar. Kötü adam olsan da cömert olunca Allah sana yol verir. Bu yüzden o adam gibi olma ve cömert ol. Bizim cömertiği ile öne çıkan başka peygamberlerimiz de var. Hz İbrahim'i biliyor musun?"

"Oğlunu kurban eden."

Nizamülmülk gülüp:

"Evet, o ama orada kurban etmedi orada koç gelmişti."

"Doğru, evet."

Daha sonra tekrar gülümseyip Hz İbrahim'in hikâyesini anlatır: "Allah-ü Teâlâ İbrahim aleyhisselamdan bulunduğu ikramdan ve misafirperverliğinden ötürü övgüyle söz eder. Hatimi Tai'nin vücuduna cömertlik ve konukseverliğinden dolayı cehennem ateşini haram kıldı. Ayrıca dünya var oldukça onun cömertliği dillere destan olacaktır diye geçer. Emirül-mü'minin Ali bin Ebi Talib kerremallahu vechehu namaz kılar iken gelen dilenciye parmağındaki yüzüğü çıkarıp verdiği, nice açları doyurduğu için Hakk Teâlâ kitabında ondan övgüyle bahsetmiştir ve kıyamete kadar onun cömertliği, erliği, gözüpekliği dilden dile dolaşacaktır. Cihanda cömert olmaktan ve ihsanda bulunmaktan daha iyi bir şey bulunmaz."

Unsûrî şöyle söyler:"Cömertlik üstündür, bir nice işten cömertlik yadigârdır peygamberden. Eğer ki bir kimse servet sahibi ise ve padişahın beraatı olmaksızın büyüklük göstermek, insanların önünde eğilerek ona saygı gösterip hazret

2 A.g.e sayfa 187.

ve efendi diye çağırmalarını arzu ederse her gün halka aş ve erzak dağıtması gerekir. Bugüne değin cihana kim nam salmış ve salacaksa halka bulunduğu ihsandan ötürüdür. Cimri ve nankörler iki cihanda da kınanmıştır. İslam devrinde olsun, küfür devrinde olsun her dönemde insanlara yardım etmekten daha güzel bir meziyet var olmamıştır.[3]" Nizamülmülk oğluna bu kısa konuşmayı yaptıktan sonra onu yatağına götürecekti. Bu anlattığı olaylar bir zaman sonra Siyasetnamesinde de örnek olay olarak anlatacaktı ama onu yazmasına daha vardı. Şimdilik Şadan ile başa çıkması gerekiyordu. Fakat bu ne yazık ki kolay olmayacaktı. Bu iş daha da büyüyecekti. Ve bu işin koptuğu nokta bizzat onun gururunun daha büyük bir şekilde hedef alınmasıyla olacaktı. Bir gün Nizamülmülk evinde ailesi ile otururken sert bir şekilde kapı çalmıştı. Nizamülmülk kapıyı açtığında karşısında Şadan'ın askerlerini görünce şaşkın bir şekilde:

"Ne oluyor, amide bir şey mi oldu?"

"Hayır Katip, sadece Amid (vali) Şadan'ın buyruğuyla buradayız."

"Ne oldu?"

"Amid Şadan'ın buyruğuyla mallarınıza el konup teftiş etmemiz gerekiyor."

Nizamülmülk böylesine bir olayı ya da bu kadarını hiç beklemiyor olsa gerek ki:

"Bu ne demek, ne olmuş ki?"

"Amid Şadan istedi."

3 A.g.e sayfa 187-188.

"Sebebi neymiş ve benim katibi olduğumu bilmez mi ki evime sizi gönderir?"

Gelen askerde bu durumdan rahatsız olsa da emir kulu olduğu için bir şey diyemiyordu. Aslında onlar da bu emrin bir saçmalık olduğunun farkındaydı ama buyruk bizzat Amid Şadan'dan gelmişti. Yoksa tüm idari makam Şadan'ın bu hastalığının farkındadır.

"Efendim, bize verilen buyruk budur. Bizim de verilen buyruğu yerine getirmemiz gerekir."

"Ne yapacaksınız evimde ailem varken evimi mi arayacaksınız?"

Gelen asker bu soruya suskunluğu ile karşılık verecekti. Çünkü karşılık vereceği hiçbir cevabı yoktu. Nizamülmülk'de askerin durumunu anlayıp: "Peki öyle olsun. Bari bana biraz müsaade et oğlumu başka bir yere göndereyim, bunu görmesin."

"Tabii ki katip Hasan. İstediğiniz kadar bekleriz."

Asker de aslında bu durumdan dolayı utanıyor desek yeriydi. Çünkü Nizamülmülk'ü o da çok iyi biliyordu ama işte emir emirdi. Nizamülmülk evin içinde ne olduğunu anlamaya çalışarak bakan eşinin yanına gidip olanları anlatacak ve oğlunu alıp bir süreliğine arkadaşının evine gönderecekti. Oğlu ve eşi dışarı çıktıktan sonra askerler evi aramaya başlayacaktı. Ne bulacaklarını onlar bile bilmiyordu aslında. Sadece fazla altın var mı diye arıyorlardı. O sırada Nizamülmülk'ün yüzüne dahi bakamayan asker diğer askerler arama yaparken utana sıkıla Nizamülmülk'ün yanına gelip sessizce:

"Efendim, benim sizin hakkınızda hiçbir tereddütüm yok, bunu da emir olduğu için uyguluyorum. Beni yanlış anlamanızı istemem, ben size çok saygı duyuyorum. Ben..."

Nizamülmülk askerin durumunu anlıyordu ve burada samimi olduğunu da biliyordu. Bu yüzden onun sözünü yarıda kesip: "Hepimiz birbirimizin kim olduğunu biliyoruz. Üzülmene, utanmana gerek yok. Birinin adına utanma. Bırak o birileri utansın. Sen görevini yap sadece."

Asker bu geri dönüş ile biraz mutlu olurken diğer askerlerde evin aramasına devam ediyordu. Gün sonunda hiçbir şey bulanamamıştı. Askerler Nizamülmülk'e adeta Şadan'ın adına utanarak selam verip giderken Nizamülmülk artık kararını emin bir şekilde vermişti. Bu iş Şadan'la yürümezdi. Artık Dandanakan Savaşı'nda olduğu gibi burada da keskin bir dönüşün vakti gelmişti. İlk işi eşini ve çocuğunu bir süreliğine anne-babasının yanına bırakmak olacaktı. Ardından tüm malını satıp eşine verecekti. Daha sonra da Şadan'a gidip istifa ettiğini söyleyecekti. Şadan sanki hiç beklemiyor ve sanki yaptığı zulmü görmemiş gibi bu işe şaşırmış ama Nizamülmülk kesin kararını vermişti. Artık Şadan'ın yanında çalışmayacaktı. Fakat çalışmasa da olmazdı ki bunun için de planını yapmıştı. Tabii bu plan başarılı olur mu olmaz mı bilmiyordu. Sadece babası ile konuştuğu o günler aklına gelmişti. Babası Çağrı Bey için adil ve zeki biri demişti. Elbet babası bunu birine yaranmak için dememişti. Gerçekten öyle düşünüyordu. Nizamülmülk'de zamanla bu kanıya vardığı için ilk işi Belh'ten çıkıp Merv şehrine bizzat Çağrı Bey'in yanına gidecekti. Artık tek planı buydu. B, c, d yoktu. Tek a planı vardı. Yapacağı şey ise basit ve bir o kadar da zordu. Artık bu dönüm noktasında ya başaracaktı ya da daha zor günler onu bekleyecekti.

2. KISIM

Siyasete Atılmış Gerçek Bir Adım

Nizamülmülk yola çıkacağında yanında hiçbir şeyi yoktu. Onu Merv şehrine Çağrı Bey'in yanına götürecek bir atı bile yoktu. İlk başta ailesi için bıraktığı paradan başka yanında kalan parayla bir at alacaktı. Bunun için çok parası yoktu çünkü yol içinde para bırakması lazımdı. Durumu gerçekten sırtlanılması zor bir yük içeriyordu. Ama bu işe bir kere adım atmıştı, artık kararından dönemez ve verdiği kararda emin bir şekilde ilerlemeliydi. Önce bir at satın almak için bir nahhasa yani hayvan ticareti yapan kişiye gidecekti. Hemen şehirdeki bir nahhasa gidecek ve elindeki parayla at almak isteyecekti. Fakat nahhas o parayla ancak bir topal at verebileceğini söyleyecekti. Eğer yük çekmek istiyorsanız bu at sizi yarı yolda bırakır ama bir yere gitmek istiyorsanız ihtimaldeki gideceğiniz yere kadar zorla da olsa götürür diyecekti. Daha sonradan gideceği yeri sorarsa da Nizamülmülk söylemeyecekti. Çünkü bunu Şadan'dan gizli yapıyordu ve Şadan bunu öğrenirse engel olmaya kalkışabilirdi. Nizamülmülk: "Peki" dedi ve yarı topal atı satın aldı. Tabii topal deyince öyle düşündüğünüz gibi topal bir hayvan değil, sadece o bildiğimiz takır takır koşan atlardan değildi. Nizamülmülk atı aldıktan sonra vakit kaybetme-

den Merv şehrine Çağrı Bey'in yanına doğru yola çıkacaktı. Çağrı Bey ile konuşmadan önce aklında bir plan vardı. Çünkü biliyordu ki onu etkilemenin tek bir yolu var. Etkilemenin tek bir yolu var derken sadece bir şansı var demek istiyorum. Eğer onda başarısız olur ve geri çevrilirse bu onun hayatının adeta düşüş noktası olurdu. Şadan'ın yanında zor da olsa parasını alıyordu. Ama şimdi onun yanından da ayrılmıştı. Eğer Çağrı Bey de onu reddederse yapacağı tek şey bir adamın yanında karın tokluğuna çalışmaya başlamak olurdu. O bu düşünceler ile Merv şehrine doğru giderken aklında babasının sözleri gönlünde ise o sözlerin doğru çıkması için dualar yatıyordu. Akşam sabah, akşam sabah derken zor yolculuk en sonunda bitecek ve Nizamülmülk Merv şehrine ulaşacaktı. Şehre ulaştığında kendisini hâlâ Şadan'ın kâtibi olarak tanıtıp Çağrı Bey ile görüşmesi gerektiğini söyleyecekti. Eğer istifa ettiğini söylerse onun yanına alınmazdı zaten. Bu yüzden bir süreliğine daha Şadan'ın yanındaki adam rolünü oynamaya devam etmeli ve biraz da yalan söylemeliydi. Nitekim Nizamülmülk'ün istifa ettiği haberi onlara daha gelmediğinden dolayı ki zaten böyle bir durum gerekmediği sürece Çağrı Bey'e iletilmez, onlar da Nizamülmülk'ü kabul etmişti.

Nizamülmülk'ün ilk şansı bir gün dahi beklemeden Çağrı Bey'in onu kabul edecek olmasıydı. Genellikle sultanların işi olur ve iki gün, üç gün bazen bir hafta sonra ancak kabul edilirdi gelen kişi. Fakat onun direkt kabul edilmesi talihinin açık olmasınndan olsa gerekti. Nizamülmülk hedefine bir adım daha yaklaştığından dolayı içinde bir coşku uyanmıştı. İçeri girip Çağrı Bey'in karşısına geldiğinde Çağrı Bey'in yanında bulunan Selahattin konuşması-

nı söyleyecekti. Selahattin, Çağrı Bey'in tam anlamıyla bir veziri değildi ama onun en yakın koruması gibiydi. O, Çağrı Bey'in yanında olmayı değil, Çağrı Bey için savaşmayı tercih eden biriydi. Çoğu kişi Sultan'ın yanında olarak kendine bir makam koyar ama o Sultan için yaşıyordu. Zamanla onu Nizamülmülk'ün yanında görecektik. Selahattin'in yönlendirmesi ile beraber Nizamülmülk'ün Çağrı Bey'le konuşması kadar önemli olan konunun ne olduğunu Çağrı Bey de merakla bekliyordu. Aslında böyle kişiler en fazla Selahattin ile konuşur durum halledilirdi ama Nizamülmülk kendisindeki bilginin sadece Çağrı Bey'e iletilmesi gerektiğini söylemişti. Bu yüzden onu Çağrı Bey'e yönlendireceklerdi. Nizamülmülk önce kendini tanıtacak ardından ise konuya girmeden hemen önce tüm durumu açık bir şekilde söyleyecekti.

"Sultan'ım ben altı yıl boyunca valiniz İbn-i Şadan'ın yanında çalıştım. Fakat İbn-i Şadan diğer valilerinizin aksine etrafındakilerin pek sevmediği bir huya sahip."

O sırada Selahattin Nizamülmülk'ü durduracaktı.

"Dur, buraya valinin emri ile geldiğini söyleyip Sultanımıza valiyi mi şikâyet ediyorsun. Sultanımızı mı kandırıyorsun sen?"

Nizamülmülk sakinliğini koruyarak:

"Efendim, ben İbn-i Şadan'ın yanından ayrıldım. Çünkü kendisi çok cimri olup bunu bize de yansıtıyor ve çocuğumuza bir elbise aldığımızda bile sanki o parayı devlet malını çalıp almışız gibi çocuğumuzun yanında bizi rezil ediyor. Bu yüzden size..."

Selahattin tekrar devreye girerek. Bu sefer durumu direkt Sultan'a iletecekti ve Nizamülmülk susacaktı.

"Sultan'ım bu adam İbn-i Şadan'ın emriyle buraya geldiğini ve size çok önemli bir şey söylenmesi gerektiğini söyleyerek buraya geldi. Bizim bundan hiç haberimiz yoktu. İsterseniz valinizin yanından istifa edip valinizi şikâyet etmek için yalan söylemeye gelen bu adamı hemen çıkaralım."

Çağrı Bey bir süre öylece Nizamülmülk'e baktı ki Nizamülmülk sessiz bir şekilde başı önde bekliyordu. Ardından Çağrı Bey Selahattin'e bakmadan emir verdi:

"Çıkarın bu adamı, yalan söylediği içinde elli sopa vurun."

Selahattin hemen muhafızlara emir verecek ve muhafızlar Nizamülmülk'ü tutup çıkarırken Nizamülmülk hiçbir şey demeden sessizce dışarı doğru çıkacaktı. Nizamülmülk hiç yalvarmadan dışarı doğru götürülüp sarayın dışına doğru çıkarılırken arkadan bir ses gelecekti. Bu başka bir muhafızın sesiydi.

"Durun! Sultan bu adamı tekrar yanına istiyor."

Muhafızlar birbirine bakarken Nizamülmülk gülümsüyordu. Dışarı doğru çıkarılırken üzülmüş müydü derseniz aslında üzülmüştü. Ama başarısız olmasına üzülmemişti. Sebebi başkaydı ve birazdan belli olacaktı. Muhafızlar Nizamülmülk'ü bırakıp bu sefer Sultan'ın yanına doğru ona eşlik ederken Nizamülmülk B planını işleme koymuştu. A planı başarısızdı ki A planı biter bitmez B planını başlatmıştı. Bakalım B planı başarılı olacak mıydı? Çünkü onun bundan başka bir C planı yoktu. O, bu düşünceler ile Sultan'ın yanına tekrar girdiğinde bu sefer onunla direkt ko-

nuşan Çağrı Bey olacaktı. Çağrı Bey Nizamülmülk'ü biraz süzdükten sonra:

"Birilerini geri çevirdiğimde saraydan dışarı çıkana kadar hatta şehirden çıkana kadar yalvarıp görüşmek isterler. Sen ise dışarı çıkarın dediğim andan itibaren hiçbir şey demeden kabullenip çıktın. Senin için hiç mi önemli değildi bu durum?"

Nizamülmülk B planının başarı ile başlamasından dolayı sadece kendinin anlayacağı küçük bir gülümsemeden sonra konuşmaya başlayacaktı:

"Sultan'ım, babamı bilirsiniz. Sizinle görüştükten sonra bana sizin adil ve zeki olduğunuzu söylemişti. Eğer sadece adil olsaydınız çıkmadan önce yalvarırdım. Eğer sadece zeki olsaydınız buraya hiç gelmezdim. Ama siz adil ve zeki bir olduğunuz için hem devlet içinde yanlış olan bir şeyi size aktarmak istedim hem de bu yanlıştan dolayı zulüm çeken insanların hakkını aramak adına buraya geldim. Ve siz bu girişi yapmama rağmen beni geri çevirdiğiniz için bir şey diyemedim. Çünkü babam gibi ben de sizin adil ve zeki olduğunuza inanıyorum."

"Ama yine de seni geri çevirdim, o zaman aptal ve zalim bir hükümdar mı oldum?"

Bu soruya herkesin vereceği cevap bellidir, haşa estağfurullah. Ama Nizamülmülk yine akıl dolu bir cevap verecekti.

"Allah'tan başka kusursuz hiç kimsenin olmadığı bu âlemde adil ve zeki Sultan'ımız bir yanlış yapmış olacaktır. Peygamber efendimizin bile bir ara öyle yanlış yaptığı ve

Allah-û Teâla tarafından hatırlatıldığı bu âlemde sizin bir yanlışınız çok değildir."

"Peki, benim yanlış düşündüğümü nereden biliyorsun? Ya sadece sen yanlış düşünüyorsan?"

"Eğer bu zulmü sadece ben yaşasaydım dediğiniz doğru olurdu Sultan'ım. Ama bu zulmü benden başka herkeste yaşıyor. Buraya gelmeden önce onlarla birçok defa istişare ettim. Eğer siz de onun yanında olan kişilere emir verip yanınıza çağırırsanız ve onlarla istişare ederseniz haklı olduğumu görürsünüz."

Tam o sırada Çağrı Bey Nizamülmülk'ü iyice köşeye sıkıştıracak bir soru soracaktı. Aslına bakarsanız Çağrı Bey'in bu soruları Nizamülmülk'ün daha ne kadar iyi cevap verebileceğini anlama çabasıydı. Normal şartlarda sormayacağı soruları sırf karşısındaki bu kişiyi daha iyi anlamak için soruyordu.

"Ne yani benim bizzat atadığım valiyi Sultan'ının bilmediğini mi söylüyorsun? Sultan'ının kararına güvenmiyorsun da onun aşağısındaki insanlara mı güvenmemi istiyorsun? Onlarla mı istişare edip tartışacağım?"

Çağrı Bey merakla Nizamülmülk'ün bu soruya nasıl cevap vereceğini bekliyordu.

"Sultan'ım bu dünyada yanılmayacak ve yanıldığında bile bizzat Allah-û Teâla tarafından uyarılmış bir isim vardı ki o da Hz. peygamber efendimizdi. Ama Allah onu bile Kur'an-ı Kerim'in de müminler istişare ile kararlar alır diye buyurup kendi peygamberine dahi bunu emredecekti."

Bu cevap hiç şüphesiz Çağrı Bey'in en çok hoşuna giden cevap olmuştu. Ama yine de Nizamülmülk'ün sözünü kesmeyip devam et diyecekti.

"Sadece bir olayı çözmek için değil, bir olay hakkında fikir elde etmek için de hem orada bulunanlar hem de âlimler ile istişare etmek gerekir. Meselelerde istişare yoluna gitmek kişinin güçlü muhakemesinden ileri gelir. Bir meseleye ilişkin herkesin malumatı olabilir lâkin birisi konuya daha fazla vâkıf, bir başkasının mevzuyla ilgili bildikleri daha yüzeysel, bir diğeri sahip olduğu ilmi icra etmemişken bir başkası aynı ilmi tatbik ve tecrübe imkânı bulmuş olabilir. Farz-ı misal bütün ilaçların isimlerini ezbere bilip bir derdin devasını bir kitaptan okuyarak bulan biriyle envai çeşit ilaçların adlarını bilmenin yanı sıra nice kez onları tecrübe ederek tedavilerde bulunan birisi hiç bir olur mu? Öte yandan dünyanın dört yanına yolculuklarda bulunarak cihanı görme fırsatına daha fazla nail olmuş, feleğin çemberinden geçerek nice işlere koyulmuş birisiyle şuradan şuraya adımını atmamış, ve bir işle temaşa etmemiş, işlere girişmemiş vasat biriyle kıyas kabul etmez. Buradan hareketle şuna hükmedilir ki; Devlet işlerinde takip edilecek siyaset, âlimler ve cihan görmüşlerle istişare edilerek tespit edilmelidir: Zira birisi kıvrak zekâlı ve basiretli iken bir diğerinin anlayışı kıt olabilir. Âlimler, 'Yalnız başına bir kişinin devlet işleri için izlediği siyaset bir insan kuvvetinde, iki kişininki ise iki insan kudretindedir.' demişler. Her halükârda on kişinin kudreti tek bir kişinin gücüne başat gelir. İlk başta da belirttiğim gibi Âdemoğulları arasından Hz. Muhammed Mustafa sallallahu aleyhissalatu vesselam efendimizden daha âlim bir kişinin gelmediğini cümle âlem kabul eder. Olmuş ve olacak olanı görecek ka-

dar kendisinde var olan o engin ilme, göklerin ve yerlerin, cennet ve cehennemin, levh ü kalemin, arş ü kürsünün ve bu ikisi arasındakilerin kapılarının kendisine açılmasına, Cebrail aleyhisselamın kendisine varıp vahiy getirmesine, olmuş ve olmakta ısrarkâr olanlardan onu haberdar kılmasına, bir böyle nice erdem ve gösterdiği mucizelere rağmen Allah-ü Teâlâ ona; "Yâ Muhammed, bir işi yapacağında yahut bir meseleyle karşılaştığında dostlarınla istişare eyle." diye buyurmaktadır. [Âli İmran; 153] İşte bunlardan ötürüdür ki Hz. Muhammed aleyhisselam istişareye ihtiyaç duyduktan sonra diğer insanların istişare etmemesi söz konusu bile olamaz. Padişah çetin bir mesele ile karşı karşıya kaldığında bahse konu olan şey ile ilgili akıllarından geçeni belirtmeleri, fikirlerini beyan etmeleri için şeyhler, âlimler ve yârenleri ile istişare eylemeli, ileri sürülen görüşleri karşılaştırarak en doğru olanı benimsemelidir. Meselelere dair istişare eylememek kişinin muhakemeden yoksunluk ve başına buyruk olmaklık alametidir. Elhamdülillah âlemin efendisi [Allah başımızdan eksik etmesin) pek dirayetli olduğundan, onda bu haslet vardır ve nasıl hareket edileceğini bilmektedir. Bu sorunuzun da sizin sadece karşınızdaki kişiyi ölçmek olduğunu düşünürüm. Yoksa Sultan'ımızın istişare konusundaki haberlerini birçok kez duymuşumdur."

Çağrı Bey Selahattin'e bakarak sesli bir şekilde bu söze gülerken Selahattin'de Nizamülmülk'ün zekâsının farkını vararak gülümseyecekti. Daha sonra Çağrı Bey Nizamülmülk'e tekrar bakıp:

"Madem sen benim içimi okudun, ben de senin içinden geçen bir şeyi merak ederim. Tıpkı şimdi anlattıkların gibi

yine dosdoğru ol ama. Ben seni geri çevirirken senin hiçbir şey demeden sessizce gitmen bir plan mıydı. Yani benim seni geri çevireceğimi biliyor muydun?"

Nizamülmülk hafifçe gülümseyip ve artık B planın başarıya ulaştığını anlayarak cevap verecekti.

"Sultan'ım hiç şüphesiz sizi övenlerin arasında kimileri yanınızda yer edinmek için bunu yapar kimileri inandığı için. Babam ve ben size adil ve zeki derken yanınızda yer edinmek için değil, gerçekten sizde bunu gördüğümüz için söyledik. Yani sözlerimiz bir övgü değil, bir tespittir. Bu doğrultuda eğer kabul etseydiniz, beni dinleseydiniz yine dediklerime hak verecektiniz. Bu benim A planımdı. Öte yandan ilki başarısız olduğu için ve ben sizin gözlem yeteneğinize güvendiğimden dolayı sessizce çekildim. Ve Allah şahit ki değil sarayın dışına, şehir dışına çıkana kadar sizin çağırmanızı her gün beklerdim. Çünkü beni geri çağıracağıza tüm kalbimle inanıyordum. Çünkü bu konuda haklıydım." Çağrı Bey karşısındaki kişinin ince bir zekâya sahip olduğunu anlamış ve onunla olan muhabbetine devam etmek istiyordu. Çünkü zeki biri karşısında yeni bir zekâ ile karşılaştığında gönlü o zaman hoş olurdu. Selahattin'i bu yüzden yanında tutuyordu ki Nizamülmülk'de de bunu görmüştü.

"Peki, benden ne istiyorsun? Şadan'ı görevden almak mı sana görev vermek mi?"

"Ben sadece maruzatımı bildirmek istedim. Sultan'ımız en iyi şekilde istişare edip karar verecektir."

"Peki, Şadan'ın zeki olduğu ve o görevde hakkıyla iş yaptığı konusunda ne diyorsun?"

"Haklısınız. Zeki ve çalışkan."

"Şimdi sen benden zeki ve çalışkan birini bazı hataları olduğu için alıp o şehrimin yönetimini zora mı sokmamı istiyorsun? Bilmez misin ki peygamber efendimiz işinin ehli olduğu için Kâbe'nin anahtarını bir müşrikte bırakmıştı?"

Şüphesiz bu soru sadece Nizamülmülk'ü köşeye sıkıştırmak değildi aynı zamanda Çağrı Bey buna yakın düşünüyordu. Fakat şu da bir gerçek ki denizde su biter ama Nizamülmülk'te söz bitmezdi. O da daha sonra yine Siyasetname'sine yazacağı şu olayı anlatacaktı.

"Haklısınız Sultan'ım o kişiye vermişti ama o kişi sadece işinin ehli değil aynı zamanda iyi biriydi. Eğer o kişi zalim biri olsaydı efendimiz onu işinde sabit tutmazdı. Buna en iyi örnek efendimizin her adımını taklit eden Hz. Ömer'dir. Onun halifeliği döneminde yaşanılan bir olay sorunuza cevap olacaktır."

"Nedir o olay?"

"Olay şu şekilde cerayan eder; Sad Vakkas zamanında Bağdat'ın Sevad bölgesinde, Vâsıt ve Basra yöresinde, Hûzistân kapılarına kadar olan bölgede görevli Yahudi bir âmil var idi. Mezkûr yöre ahalisi Ömer radiyallahu anha bir arzuhal yazarak bu Yahudi âmilden yakınarak şu şekilde bir şikâyette bulundular: 'Bu herif haksız yere bir bahane bularak eziyet ederek bizi tahkir ve tezyif etmektedir. Sabrımız taşmıştır. Bir hâl çaresine bakıp buraya Müslüman bir âmil ta-

yin et. Dindaş olduğumuzdan ötürü ola ki bize karşı kanunsuz işlere tevessül etmeyip sıkıntı vermez.' Emirül-mü'mînin Ömer radiyallahu anh bu arzuhali okur okumaz:

"Yeryüzü sathında kellesi hâlâ gövdesi üzerinde diye şükretmeyen bir Yahudi düşünün!" diyerek Sad Vakkas'a bahse konu olan Yahudinin derhal azledilmesi ve yerine Müslüman bir âmilin getirilmesi yönünde bir mektup yollar.

Sad Vakkas Emirül-mü'mîninin mektubunu okuyunca vakit geçirmeden mezkûr Yahudiyi her nerede olursa olsun Kûfe'ye getirmeleri için bir atlı sonra her nerede Müslüman bir âmil varsa merkeze gelmeleri amacıyla haberciler yolladı. Yahudiyi Kûfe'ye getirdiklerinde bütün âmiller de huzurda hazır idiler. Araplardan âmillik işinden anlayan kimseyi bulamadı ve Müslüman âmillerden bu iş için kifayet sahibi kimse yok idi. Oradaki kimse o Yahudi kadar bu muamelelere vâkıf değildi ve kimse vergi toplamak konusuna onun kadar hâkim değildi, imaret eylemek hususunda Yahudide olan birikim kimse de yoktu. Ne yapacağını şaşıran Sad Vakkas mecburen Yahudiyi eski vazifesinin başına yolladıktan sonra Emirül-mü'mînin Ömer radiyallahu anha şöyle bir mektup yazdı:

"Emrinize boynum kıldan incedir. Yahudiyi buraya emrederek bir meclis kurdum. Arap ve Acem'den tüm âmilleri topladım. Arapların Acemlerin işine vâkıf olanına rastlamadım. Acemlerden bu iş için kifayet sahibi birini bulamadım. İşlerde bir aksama meydana gelmemesi ve gelirât kesilmesin diye ben de mecburen Yahudiyi işinin başına yolladım." der. Emirül-mü'mînin Ömer radiyallahu anh Sa'd Vakkas'ın mektubunu okuduğunda asabi bir şekilde:

"Şu hâle bakın! Sad Vakkas sözümün üstüne söz söylüyor!" diyerek kalemi eline alır ve aynı mektubun başına "Yahudi öldü!" diye yazıp Sad Vakkas'a geri yollar.

Çağrı Bey Hz Ömer'in neden bunu yazdığını anlamadığı için; "Bu sözün hikmeti nedir?" diye sorduğunda, Nizamülmülk muhteşem inceliği açıklar.

"Yahudi öldü..." aslında ince bir mesajtır Sultan'ım. Peygamber efendimiz vefat ettiğinde Hz. Ömer de dâhil herkes efendimizin ölmeyeceğine, o ölür ise bu dinin yok olacağına inanıyordu. Bu yüzden Hz. Ömer çıkıp Hz. peygamber öldü diyeni öldürürüm diyecekti. İşte o vakit Hz. Ebubekir herkesin görebileceği bir yere çıkıp; 'Ey Müslümanlar! Eğer Muhammed'e tapıyor iseniz Muhammed ölmüştür, yok eğer Muhammed'in Rab'bine tapıyorsanız o diridir ve ona asla ölüm yoktur. Her daim var olan ve olacak olan bir "O"dur' diyecekti. Burada Hz. Ebubekir, Allah onu bize gönderdi, Allah onu bizden aldı. Bu din onundur. O varken de Allah bizim yardımcımızdır, o yokken de diyecekti. Bu söz bu olaydan sonra çok meşhur olup ne olursa olsun kişilere tapan ve Allah'ı unutan kişilere peygamber de öldü denmekteydi. Elbet sahabe peygambere tapmıyordu ama bu dinin Allah'ın dini olduğunu, onun devam ettireceğini unutmuşlardı. Burada da Hz Ömer; 'Yahudi öldü' diyerek Sad bin Ebi Vakkas'a mesaj veriyordu. Bir Yahudi zulüm etmesine rağmen sen; 'O giderse bu şehirde sıkıntı olur diyorsun. Şunu bil ki Yahudi öldü. O olsa da olmasa da bu din bu devlet Allah'ındır. Elbet onun yerini dolduracak zalim olmayan biri vardır' demek istiyordu ki bu Sad bin Ebi Vakkas'ın kanını donduran bir cevaptı. Mektup Sad Vakkas'ın

eline ulaşınca mektubun başında Emirül- mü'mînin Ömer radiyallahu anhın notunu okur okumaz Yahudiyi çağırarak işinden azletti ve: 'Emirül-mü'mînin Ömer radiyallahu anhın paylamasına takat yetirecek bir adam değilim.' dedi. Vakit geçirmeden görevi Müslüman birisine tevdi ederek ona hilat sunduktan sonra âmil görevinin başına geçti. Aynı gün içinde Sad Vakkas Emirül-mü'mînine bir mektup yollayarak onu vaziyetten haberdar kıldı. Hadisenin üstünden bir yıl geçince göreve gelen Müslüman işini son derece mükemmel yaptığından ötürü halk kendisinden gayetle hoşnut idi. Müslümanlar Yahudinin idaresinden daha adil ve iyi bir imaret içinde yaşamlarını sürdüyorlardı. Durumdan bütün vilayet son derece memnun idi. Bunun üzerine Sad Vakkas Arap ümerasına şöyle dedi: 'Biz o Yahudinin vilayetteki vazifesi ve erdemini onca mübalağa ile dillendirmemize rağmen Emirül-mü'mînin Ömer radiyallahu anh'ın şu yüceliğine bir bakın ki bize sadece iki kelime ile cevap vererek bizi bir azaptan kurtardı' "Yahudi öldü!"[4]

Çağrı Bey, Nizamülmülk'ün bu anlatısı üzerine elinde olmadan yüzünde hüzünlenme belirmişti. Aslında yanındakilerin karşısında böylesine hüzünlü görünmek bir Sultan'a yakışmazdı ama Çağrı Bey'de tıpkı Tuğrul Bey gibi dinine çok bağlı olduğundan dolayı yaşadığı bu durumdan ötürü hüzünlenmişti. Çünkü o gerçekten Şadan'ın iyi yönetici olduğunu bildiğinden dolayı onun görevde kalmasını adil olarak düşünüyordu. Nizamülmülk'ün anlattığı açıdan hiç bakmamıştı. Ve Nizamülmülk susmuş olmasına rağmen Çağrı Bey'in aklında Hz. Ömer'in söylediği o iki kelime yankılanıyordu. Yahudi öldü... Yahudi öldü... Herkes

4 A.g.e sayfa 245-246.

yüzünü Çağrı Bey'e yöneltmiş bir cevap beklerken sessizliği sessizce Sultan'a seslenen Selahattin bozacaktı.

"Sultan'ım ne emredersiniz?"

Çağrı Bey uzun uzun Nizamülmülk'e baktıktan sonra hiç yapmadığı bir şey yapacaktı. Hep düşünüp bir süre sonra karar veren Çağrı Bey ilk defa hızlı bir karar verecekti. Ayağa kalkıp Selahattin'e dönmeden emir verecekti.

"Emrimdir. Belh Valisi Şadan öldü. Yerine atanacak isim adil biri olacak."

Nizamülmülk ve Selahattin, Sultan'ın bu sözüne mutlu bir şekilde gülümserken Sultan Nizamülmülk'e bakıp:

"Hasan da bundan böyle oğlum Alparslan'ın vezirliğini yapacaktır."

Nizamülmülk bunu hiç beklemiyordu gerçekten. Oğlunu emanet edecek kadar hatta belki de kendinden sonra tahta geçmede en büyük aday olan isim Alparslan'a vezir olarak tayin edecek kadar bu kısa konuşmada Nizamülmülk'e güvenmişti. Ve bunu herkesin önünde açıklamıştı. Öte yandan Selahattin ise mutluluğu ve şaşkınlığı aynı anda yaşıyordu. Yalancı diye nitelendiridiği adamın çok geçmeden taht adayı Alparslan'ın veziri olarak atanması şaşkınlığı ki bu hiç şüphesiz Nizamülmülk'ün söz sanatı sayesinde olmuştu. Nizamülmülk ise başını eğmiş bir şekilde:

"Rab'bim adil ve zeki olan Sultan'ımıza karşı bizi utandırmasın. Emrinizdeyim..."

O gün Çağrı Bey'i sadece konuşması ile etkileyip yanına çeken Nizamülmülk hiç şüphesiz daha neler yapacaktı

belki o bile tam tahmin etmiyordu. Ama şu bir gerçek ki bugün bir tarih yazılıyordu. Dandanakan Savaşı gibi bugün de Nizamülmülk için bir dönüm noktasıydı. Bundan sonra Çağrı Bey ile Nizamülmülk iyi bir ikiliden daha çok iyi iki dost olacaklardı. Zamanla Nizamülmülk'ün önünde olan Selahattin ise Nizamülmülk'ün ardına onun en yakınına yerleşecek ve Nizamülmülk vefat edinceye kadar onun gölgesi olacaktı. Ve yine zamanla Nizamülmülk ile Çağrı Bey'in dostluğu ve Nizamülmülk'ün zekâsı Sultan Tuğrul Bey dâhil herkese ulaşacaktı. Artık çok önde olmasa da Selçuklu Devleti'nde Nizamülmülk diye bir adam vardı. Ve bu adamın elbet düşmanları da bitmeyecekti. Dün Şadan şimdi ise devletin üçüncü adamı vezir Kündürî olacaktı. Şüphesiz Tuğrul ve Çağrı Bey'den sonra gelen Tuğrul Bey'in veziri Kündürî, Nizamülmülk kadar zeki ve Nizamülmülk'ten daha çok tecrübe yaşamış bir Selçuklu dehasıydı. Ama önce Nizamülmülk'ü, Çağrı Bey oğlu Alparslan ile tanıştıracaktı. Tarihi kayıtlara geçecek kadar unutulmayacak bir tanıştırma olacaktı bu.

Tarih o gün o yaşanılanları yazar. Çağrı Bey zekâsından şimşek hızı ile ilgilendiği Nizamülmülk'ü bizzat oğlu ile kendisi tanıştıracaktır. Oğlu Alparslan'ı yanına çağırdığında ona Nizamülmülk'ü gösterip; onu baba gibi bilmesini söyleyecekti. Evet, tam olarak böyle gerçekleşmişti tarihte. Çağrı Bey, Nizamülmülk'ü Selçuklu Devleti'nin sofrasına tam anlamıyla oturturken, Alparslan'da onu baba gibi biliyordu. Ve bu tanıştırmadan sonra Alparslan ile Nizamülmülk beraber on, on bir yıl geçirdi. Fakat bu süre içinde

Nizamülmülk, Çağrı Bey ile de sık sık görüşüyordu. Öte yandan Çağrı Bey'in özellikle Nizamülmülk'ü Alparslan'ın yanına koyup onun sağ kolu yapması da çok büyük anlam içeriyordu. Aslında Nizamülmülk Alparslan'dan sadece üç yaş büyüktü ama burada önemli olan Alparslan'ın kimliğiydi. Çünkü bundan önce Dandanakan Savaşı'ndan üç yıl sonra 1043 yılında Alparslan henüz yirmi iki yaşlarında iken kendisini ispat etmişti. Çağrı Bey'in Alparslan'ı kendinden sonraki isim olarak görmesi aslında kendisinin ölüm döşeğine düşmesiyle olmuştu. Dandanakan Savaşı'ndan üç yıl sonra Çağrı Bey bir anda hastalanmıştı. Onun bu hastalığını fırsat bilen Gazneli hükümdarı Belh, Merv şehrini ele almak için harekete geçmişti. İşte tam bu karmaşanın büyüdüğü sırada Çağrı Bey yerini Alparslan'a bırakacak ve Alparslan'ın orduyu ele almasına izin verecekti. Alparslan aldığı ordu ile suratlı bir şekilde Gazne hükümdarının üzerine gelirken Gazne hükümdarı bir anda şaşıracaktı. Alparslan'ın kendi başına bu işe çıktığını zannedecek, Çağrı Bey'in ona orduyu teslim ettiğini düşünemeyecekti. Onlar hâlâ Çağrı Bey'i hırslı ve taht peşinde koşan bir isim zannediyordu. Bir anda tahttan vazgeçebilecek kadar dünyadan uzak olduğunu düşünemiyorlardı. Nitekim Alparslan'ın kuvvetini basit bir kuvvet olarak görüyorlardı. Alparslan, hem stratejik hem de düzenli birliği ile karşısındaki Gaznelileri bozguna uğratmıştı. Ardından da tekrar babası Çağrı Bey'in yanına dönüp ona biat etmişti. Bir süre sonra Çağrı Bey iyileşip tahta tekrar geçmişti. Tabii bu noktada taht diye kastettiğimiz Horasan bölgesinin yönetimi. Yoksa en başta Tuğrul Bey bulunmakta. Horasan'da bir bakıma özerk bir yönetim gibi ama Tuğrul Bey ile paralel bir şekilde güç se-

viyesine sahipti. İşte bu sırada yaşanan olaylar Alparslan'ın öne çıkmasını sağlamıştı. Hem babasının gözünde öne çıkmış hem de Selçuklu askerlerinin önünde büyük bir kahraman olarak anılmaya başlamıştı. Bir bakıma babası Çağrı Bey'in hastalanması aslında Alparslan için güzel bir kader olmuştu. Onun hastalanması ile beraber Alparslan kendini göstermiş ve hem babasına hem de askerlere kendini kanıtlamıştı. Alparslan yalnız babasının başında bulunduğu devlete değil, Selçuklu ailesinin asıl başı olan Sultan Tuğrul Bey'in de yardımına koşmuştur. Üvey kardeşi İbrahim Yinal, Tuğrul Bey'e karşı isyan edip onu Hemedan'da kuşattığı ve zora soktuğu zaman Tuğrul Bey, kardeşi Çağrı Bey'den hızlı bir şekilde yardım istemiş o da başta oğlu Alparslan ve Kirman Selçukluları Devleti Hükümdarı Kavurd olmak üzere oğullarını yardımına göndermişti ki Alparslan amcası Tuğrul'u da kurtarmıştı. Bu manada Alparslan her alanda öne çıkan bir isimdi. Özellikle amcası Tuğrul ve babası Çağrı Bey döneminde Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun doğusunda oynadığı roller sayesinde Tuğrul Bey, doğudan emin olarak batıda genişlemeye devam edebilmiştir.

İşte bunların hepsini birleştirince Nizamülmülk'ün Alparslan'ın yanına yerleştirilmesi sadece basit bir hamle olmaktan çıkıyordu. O gün orada Alparslan ve Nizamülmülk ilk defa tanışacak ve bir daha ayrılmayacaklardı. Alparslan'ın şanı önünde giderken Nizamülmülk'ün ismi de yavaş yavaş duyulacaktı. Alparslan henüz Sultan olmamasına rağmen askerler tarafından bir sultan gibi karşılanıyor, Nizamülmülk ise Alparslan'ın yanında Alparslan'ın saygı duyduğu büyük bir isim olarak öne çıkıyordu. Aslında Nizamülmülk biraz şanslıydı çünkü ilk tanıştığı iki isim de

gerçekten zeki isimlerdi. Bu, sultanların Nizamülmülk'ü daha doğru anlamasını sağlıyordu çünkü yanında bulunduğu iki isimde gerçekten heyecanlı insanlardı. Tuğrul Bey bu ikisinin aksine çok daha sakindi. Belki onun yanında olsa ve Tuğrul Bey zeki olmasa da kalma ihtimali yüksek olurdu ama bir Sultan hem heyecanlı olur hem de aptal olursa işte bu onun sonunu getirirdi. Fakat sultanın zeki ve heyecanlı olması tam tersi Nizamülmülk'ün onların gözünde daha da parlamasına sebep oluyordu. Bu noktada Alparslan'ın yanına geçen Nizamülmülk'ün, Çağrı Bey ile görüşmesi sekteye uğrasa da Çağrı Bey, Nizamülmülk ile devlet için fikir alışverişi yapmak adına sık sık görüşmeye devam ediyordu. Çağrı Bey özellikle Nizamülmülk'ten oğlu Alpaslan'ın yanında olmasını ve kendinden sonra tahta onun geçmesini sağlamasını istemekteydi. Çünkü Çağrı Bey ve Tuğrul Bey öldükten sonra tahta aday birçok isim olacaktı. Bu doğrultuda askerin ardında olduğu Alparslan'ın bu karmaşık ortamda doğru gözlem yapabilen bir insana sahip olması gerekiyordu. Bu da hiç şüphesiz Alparslan'ın yanındaki Nizamülmülk olacaktı. Fakat bir gün Nizamülmülk, Çağrı Bey'in kendisine olan güveninden cesaret alarak açıkça bir konuyu ona anlatacaktı. Çağrı Bey yine kendinden sonra olacakları ve Alparslan'ın rakibi olan ve kan bağı olan isimleri anlatırken Nizamülmülk bir konuyu açıkça ona söyleyecekti.

"Sultan'ım elbet Kutalmışoğlu Süleyman Kavurd ve diğer kardeşleri Alparslan için bir rakiptir ama sizin görmediğiniz bir rakip daha var. Bunu görmemenizin sebebi ise bir insanın biriyle çok yaşayınca artık ona alışmasından dolayı geliyor."

Çağrı Bey kim olduğunu hâlâ anlamamış bir şekilde:

"Kimi kastediyorsun?"

"Sultan'ım kardeşiniz Tuğrul Bey ile on beş - on altı yıldır yüz yüze görüşmüyorsunuz. Bu yüzden ne onu ne de onun yanındakilerinin değişimini aklınızda kaldığı kadarıyla okuyorsunuz."

Nizamülmülk doğru diyordu. Çağrı Bey, Tuğrul Bey ile 1043 yılından beridir yüz yüze görüşmüyordu.

"Fakat ben ailenin dışından biri olarak asıl tehlikeyi size söylemek isterim. Asıl tehlike ne sizin kardeşlerinizden biri, ne Alparslan'ın kardeşlerinden biri, ne de halifedir. Elbet halife, siz ve ağabeyinizin vefatı sonrası isyana kalkışacaktır ama Araplar çölde yaşadıkları için rahata alışıklardır. Onlar sadece üzerlerindeki denetim kalktığı an başlarını kaldırırlar. İç karışıklıklar bitip üzerlerine bir denetim geldiği an hiç savaşmayıp pes ederler. Bu yüzden asıl dert etmeniz gereken onlar da değil. Asıl dert etmeniz gereken kan bağımız olmayan devletin veziri Kündürî'dir."

Çağrı Bey bir an öylece kalıp Nizamülmülk'ün dediklerini anlamaya çalışıyordu. Kündürî bu zamana kadar hiçbir zaman isyan etmemişti. Bu devlet içinde büyük çabalar vermişti. Hiçbir yanlışını da görmemişti Çağrı Bey. Bu manada Nizamülmülk'ün söyledikleri acaba bir kıskançlık mıydı?

"Hayır, Kündürî böyle biri değil. O bir kere bile bize karşı bir yanlış yapmadı. Bize karşı hareket etmedi."

Nizamülmülk gülümseyip:

"Bu sözleri benden başkası söylese kellesinin gideceği kesindir, bunu bilirim."

Çağrı Bey gülümsemişti ki Nizamülmülk haklıydı. Başkası dese kellesi giderdi.

"Ama sizin yaşadıkça alıştığınız bir nokta var. İnsan biriyle yaşadıkça o kişinin hatalarına karşı tarafsız olması zorlaşır. Evet doğru, size karşı hiçbir yanlışı olmadı, zaten olamazdı da. Çünkü devlet sizsiniz. Asker sizin iki dudağınızın arasına bakar, onun değil. Ama şunu unutmamak gerekir Sultan'ım; Taht öyle bir şeydir ki çobanı bile bir gün oturtsan akşamına cihanı fethetmeye kalkışır."

"Oğlum Alparslan ya da diğerleri varken Kündürî ne yapabilir ki?"

"Ne oğlunuz Alparslan'a karşı ne Kavurd'a karşı ne Kutalmışoğlu Süleyman'a karşı hiçbir şey yapamaz. Ama unuttuğunuz bir isim daha var Sultan'ım."

"Süleyman!"

O an Çağrı Bey'in aklına dank etmişti. Süleyman, kardeşi Tuğrul Bey'in henüz iki yaşında olan oğluydu. Onun tahta geçmesi demek vezir Kündürî'nin tahta geçmesi demekti. Ama bu imkânsızdı. Çünkü bir çocuğu herkes yönetebilirdi fakat asıl sorun bu çocuğa bir çok insanın tâbi olmayacağıydı. Tahtı Allah'ın verdiğine inanılır ve Alparslan gibi biri varken bu çocuğa saltanat düşmezdi. En azından Çağrı Bey böyle düşünüyordu. Ve bu düşünceyle:

"Fakat o daha küçük bir çocuk, hiç kimse ona biat etmez ki o çocuğun aklından da saltanat düşüncesi geçmez."

"Siz nasıl Kündürî' yi kötü niyetli biri olarak düşünmemişseniz, ağabeyiniz Tuğrul Bey'de aynı sizin gibi düşünür. Eğer ağabeyiniz Tuğrul, Süleyman'ı kendinden sonra aday göstermezse dediklerimin hiçbiri olmayacaktır. Ama eğer Kündürî'nin yönlendirmesiyle bunu yaparsa..."

"Yapmaz. Ben izin vermem."

"Allah ikinize de uzun ömür versin. Ben sadece sizin sorunuza cevap vermek istedim. Zaten ağabeyiniz olur da sizden önce ahirete irtihal ederse bunca konuştuğumuz şey sadece bir muhabbet olarak kalacaktır. Zaten taht herkesin hakkı olduğu için siz bile kimi aday gösterirseniz gösterin diğer kardeşler hakkını arayacaktır. Ola ki siz ağabeyinizden önce ahirete irtihal ederseniz ağabeyiniz de karışıklık olmasın diye birini aday göstermek isteyebilir. Ama bunun da bir önemi yoktur çünkü taht yine diğer kardeşlerin de hakkıdır."

"Peki dediğin gibi olsa ve Kündürî gerçekten böyle bir şey yapmaya kalksa buna şimdiden engel olamaz mıyız?"

"Ne yazık ki Sultan'ım. Ağabeyiniz ile aranız ne kadar iyi olursa olsun onun veziri Kündürî'yi görevden almasını istemeniz onun itibarını zedeler. Kardeşiniz sizi ne kadar çok sevse de bunu yapmaz. Öte yandan abinize uyarı mektubu gönderseniz, bu da onun itibarını zedeler. Ağabeyinizi baş olarak siz kabul ettiniz. Ona her konuda uyarı yapabilirsiniz ama taht konusunda bir uyarı yaparsanız bu hiç şüphesiz bir isyan gibi görülebilir. Özellikle oğlunuz Alparslan'ın ardında ordunun gücü varken bu sözleriniz çok daha büyük bir tehlike yaratır."

"O zaman gözümüzün önündeki tehlikenin büyümesine izin mi vereceğiz?"

"Bu tehlike değil Sultan'ım. Bu sadece bir sorun. Tehlike risklidir, sorun ise çözülür. Bu yüzden o günü beklemekten başka bir çare yok. Kural böyle konulmuş. Taht için sizin de bildiğiniz gibi herkesin hakkı vardır. Siz de Tuğrul Bey de Alparslan'ı seçse bile diğer kardeşlerin tahtta hakkı vardır."

Nizamülmülk'ün bu sözleri karşısında Çağrı Bey'in diyeceği hiçbir şey yoktu. Doğru söylüyordu çünkü taht duygusallığı kaldırmazdı. Tam bu sırada Çağrı Bey yine gülümseyerek Nizamülmülk'e içinden geçen şu soruyu sormaktan kendini alıkoyamayacaktı.

"Kündürî için söylediklerin senin için de geçerli midir? Alparslan'ın veziri olduğunda ondan sonrası için sen ne yapacaksın?"

Şüphesiz bu soru haklı bir soruydu. Çünkü Nizamülmülk Kündürî çerçevesinde değil, insan çerçevesinde bu sözleri söylemişti. İnsanın tahta yakın olması onu cezbeden bir şeydi.

"Allah size ve oğlunuz Alparslan'a uzun ömürler versin. Oğlunuz benden üç yaş küçük ve siz de iyi bilirsiniz ki hiç kimseye boyun eğmeyecek kadar da cesur. Bu yüzden bu âlemde benim boynum bin kez kesilip gider de onun bir kez eğilmez. O yüzden ben ondan sonrasını hiç düşünmüyorum. Olacak odur ki ancak Alparslan benim cenazemi kılar."

Nizamülmülk ile Çağrı Bey buna gülerken kader uzaktan ikisine de gülüyordu. Çünkü kaderin nasıl işleyeceğini hiç

kimse hesap edemezdi. Zaten Çağrı Bey'in de yaptığı devleti diri tutmak isteyişiydi. Bu yüzden tehlikelere karşı bir çözüm yolu da aramak istiyordu. Ama taht mücadelesi olduğunda çözüm yolu ancak o vakit düşünülürdü. Bu yüzden o gün net bir karar yoktu ortada. Ve zaten böyle bir karar niyeti de yoktu. İşte böyle böyle yıllar geçmeye devam edecek ve Alparslan ile Nizamülmülk günden güne, yıldan yıla artık ayrılmaz iki parça hâline gelecekti. Özellikle Alparslan Nizamülmülk'e zekâsından dolayı çok fazla saygı duyuyordu. Bu yüzden Alparslan Nizamülmülk' e büyük bir alan bırakmakta ve onun istediği gibi hareket edebilmesini sağlamaktaydı. Öte yandan Nizamülmülk ise Alparslan'ı Çağrı Bey'in de isteği doğrultusunda geleceğin hükümdarı olarak yetiştirmekte ve onu doğru yönlendirmeye çalışmaktaydı. Alparslan'ın unvanı ise dediğimiz gibi artık günden güne çok daha büyümeye başlamıştı. Artık o sadece Çağrı Bey'in oğlu değil, aynı zamanda ordunun gururu ve ismi diğer devletlerin hükümdarlarının kulaklarına kadar gidip onları korkutacak kadar büyük bir lider olmuştu. Burada bir abartı yoktu çünkü gerçekten gösterdiği başarıları ile bunu ispatlıyordu. Tarihler böyle böyle 1059 yılına geldiğinde Alparslan otuz, Nizamülmülk ise otuz üç yaşına gelmişti. Tam o sırada Tuğrul ve Çağrı Beyler baştayken yeni bir taht kavgası patlayacak İbrahim Yinal, Alparslan'ın amcası Tuğrul Bey'e isyan edecekti. Bunun üzerine Tuğrul Bey hemen kardeşi Çağrı Bey'e bir mektup gönderecek ve yardım ordusu isteyecekti. Çağrı Bey ise Kavurd ile oğlu Alparslan'ı ağabeyi Tuğrul'un yanına gönderecekti. İbrahim Yinal, Büyük Selçuklu Devleti'nin kurucuları olan Tuğrul ve Çağrı Beyler'in anne bir kardeşiydi. Yani bu şu demek: Mikail b. Selçuk'un ölümünden

sonra Tuğrul ve Çağrı Bey'in anneleri, eski Türk geleneğinden gelen "levirat" yani yengeyle evlenme usulünden dolayı Selçuk'un diğer oğlu Yusuf Yinal'la evlendirilmiş, bu evlilikten de İbrahim Yinal dünyaya gelmiştir. Diğer bir ifadeyle İbrahim Yinal, Tuğrul ve Çağrı Beyler ile anne tarafından kardeş, baba tarafından ise amca çocuklarıdır.[5] Kendisi batıya doğru yapılan fetihler de gerçekten çok büyük işler yapmıştı. Dandanakan Savaşı'ndan sonra Tuğrul Bey'in emrine girip birçok zaferde de adı vardı. İşte bu noktada tıpkı Tuğrul ve Çağrı Bey gibi o da Sultan olarak görünmek istemekte ve kapısında nevbet çalınmasını istiyordu. Bu hükümdarlık alametiydi. Ama Tuğrul ve Çağrı Beyler buna izin vermeyecekti. Bunun sonucunda İbrahim Yinal 1050 yılında Tuğrul Bey'e karşı isyan edecek fakat Tuğrul Bey onu yenip isyanını durduracaktı. İbrahim Yinal isyan etmiş olmasına rağmen Tuğrul Bey yine merhametli davranacak ve kardeşini öldürmeyecekti. Aynı zamanda ona görev bile verecekti ama bu tahta bir kere yaklaştı mı insan bir daha kolay kolay vazgeçmezdi. Nitekim bu olaydan tam dokuz yıl sonra 1059 yılında İbrahim Yinal bir kez daha isyan edecek ve bu sefer tam tersi bir şekilde Tuğrul Bey'i köşeye sıkıştıracaktı. Tuğrul Bey'de kardeşi Çağrı Bey'den yardım isteyecek ve Çağrı Bey'de oğulları Kavurd ile Alparslan'ı yardıma gönderecekti. Nitekim sonunda İbrahim Yinal yenilecek ve bizzat Tuğrul Bey'in yay kirişi ile bu sefer affedilmeyip boğularak öldürülecekti. Bugün Alparslan ile kardeşi Kavurd omuz omuza savaşırken bundan yıllar sonra Kavurd tekrar sahneye çıkacaktı. Bunu anlatmak için henüz erken sadece aklınız-

5 Selçuklu Hanedanının Önemli Bir Mensubu: İbrahim Yınal Makalesi-Cihan PİYADEOĞLU (Doç. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü)

da bulunsun. Tekrar gözümüzü Alparslan'a çevirdiğimizde Alparslan artık yavaş yavaş geri dönmekteydi. Zaten şu ana kadar Selçuklu'dan öte şanı yürümüşken şimdi de amcasına yardım etmesi ile beraber tam anlamıyla bir lider konumuna oturmuştu. Mutluydu, huzurluydu ama Nizamülmülk'e getirilen bir mektup onun sevincini bozacaktı. Savaşta olduğu için mektup Nizamülmülk'e verilmişti. Nizamülmülk ise bu acele mektubu açtığında savaşın bitmesini bekleyecekti. Savaş bittikten bir süre sonra Nizamülmülk, Alparslan'a üzücü haberi verecekti. Babası Çağrı Bey'in hasta olduğunu ölüm döşeğinde yattığını bildirecekti. Hızlı bir şekilde yola koyulan Alparslan biraz şanslıydı ki babasını ölmeden önce görebilmişti. Aslında tıpkı önceden de olduğu gibi belki bu zaferin haberini getirirse yine babası eskisi gibi mutlu olup tekrar ayağa kalkar diye düşünüyordu. Ama bu sefer bu zafer onu ölümden kurtarmamıştı. Alparslan babasının ölümünü bir süre izleyip onu defnetmekten başka hiçbir şey yapamamıştı. Çağrı Bey 1059 yılının son günlerinde yatağa düşüp 1060 yılının başlarında vefat ederken hiç şüphesiz sadece Selçuklu tarihine değil, tüm Türk tarihine büyük bir başarı hikâyesi bırakmıştı. Devletin birliği için taht mücadelesinden vazgeçmiş üç yaş küçük kardeşi Tuğrul'un bayrağının altında yer edinmişti. Onun vefat haberi Tuğrul Bey'e ulaştığında ise Tuğrul Bey omuz omuza verdiği kardeşinin kaybıyla üzülmüş, yerine ise Alparslan'ı tayin etmişti. Tıpkı kardeşi Çağrı Bey gibi Alparslan'a da aynı yetkileri vermişti. Hiç şüphesiz Alparslan'ın büyük yardımı ile beraber bu yetkilerin verilmesi zaten bekleniyordu. Bir devir kısmi olarak kapanmıştı. Artık Alparslan beklenen liderdi. Hiç şüphesiz sadece Tuğrul Bey değil, devletin de düşmesini engellemişti

Alparslan. Bu yüzden Tuğrul Bey'in vefatından sonra onun başa gelmesini herkes bekliyordu. Fakat dedik ya bu taht mücadelesiydi. Taht mücadelesinde bekleyeceğiniz tek şey hiçbir şeyin beklenmediği gibi olacağıdır. Nitekim Çağrı Bey'in vefatından üç yıl sonra amcası Tuğrul'un ölümü yaklaştığı vakit bıraktığı vasiyet Alparslan'ın aklından dahi geçirmediği bir şok yaratacaktı onda. Tuğrul Bey'in vasiyetine şaşırmayan tek kişi ise Nizamülmülk'tü. Vasiyette yazan her şeyi o gülerek dinliyordu. Çünkü bu vasiyetin ardında kimin olduğunu çok iyi biliyordu. Vasiyette yazanlar ise şöyleydi.

Gelen Elçi, Tuğrul Bey'in ölümünü haber verirken yanında ek bir mektup daha getirmişti. Mektupta yazanlar hiç şüphesiz Tuğrul Bey'in vasiyeti ile alakalıydı. Onun vasiyetinde en küçük oğlu Süleyman'ın tahta geçmesi yazmaktaydı. Bunu Alparslan da biliyordu, Nizamülmülk de biliyordu, herkes de biliyordu. Ama dedik ya taht herkesin hakkıdır ve Tuğrul Bey böyle dedi diye böyle olacak değildir. Bunu Tuğrul Bey'de biliyordu. Fakat işin beklenmeyen bir tarafı bu çağrıya kimlerin kulak vereceğiydi. Çünkü asker dâhil herkes Alparslan'ı destekleyip onda Kut görürken vasiyete de sadece neyse denip geçilirdi. Ama Kündürî'nin Alparslan'a gönderdiği mektup hiç de böyle bir mektup değildi. Alparslan aslında Kündürî'nin bu vasiyete uymayacağını ve kendisine biat edip yanında kalacağını düşünüyordu. Fakat bu düşüncelerin gayet masumane düşünceler olduğu şimdi okunacak mektupla belli olacaktı. Gelen mektup tehdit dolu bir mektuptu.

"Emir Süleyman hakkında Sultan Tuğrul Bey'in vasiyetini sen de biliyorsun. Süleyman da sendendir, sana aittir

ve senden bir parçadır. Ülkelere tamah ediyorsan Harezm, Nişapur vs. gibi bu memleketler ayarında eyaletler (sultanın ölümü ile) inhilal etmiştir. Buralar sana aittir. Para istiyorsan bu kaleden (Rey Kalesi'nden) seni memnun edecek kadar göndeririz, sonrada (hutbelerde) Süleyman'dan sonra senin adını da ikame ederiz. Böylece fikir birliği meydana gelir, ülkeler korunur, kanlar dökülmez. Eğer (bu tekliflerimizi kabul etmekten) imtina eder Sultan (Süleyman)'ın münasip gördüğünden başka teşebbüslerde bulunursan senin üzerimize kastedmenden önce biz senin üzerine kastederiz ve bunda mazuruz. (bu takdir de) seninle bizim aramızda hükmü Tanrı verir."

Alparslan son sözleri gülümseyerek dinlemişti. Demek Sultan Alparslan yola çıkmadan o Alparslan'ın üzerine gelirdi öyle mi? Burada Kündürî'nin amacı açıktı. Süleyman'ı başa getirecek ve o daha küçük olduğu için pek bir yönlendirme yapamayacağından dolayı asıl devleti kendisi yönetecekti. Aklınca da Alparslan'ı durdurmak için de sana belirli şehirler ve paralar verelim diyordu. Hâlbuki kendisi de biliyordu ki eğer Alparslan bunu kabul ederse bir yılı geçmez öldürülmüş olurdu. Çünkü Alparslan gibi adayı olan bir isim asla sağ bırakılamazdı. Alparslan elçiyi geri gönderirken bir de not bırakacaktı.

"Kündürî'ye de ki; bu devlet Selçukoğullarınındır. Selçukoğullarını ancak Selçukoğullarından biri yönetir. Bunu da kılıç belirleyecektir."

Bu apaçık küçük Süleyman üzerinden devleti yönetmeyi amaçlayan Kündürî'ye verilmiş açık bir mesajtı. 'Selçukoğullarının devletini ancak Selçukoğulları yönetir.' Şüphesiz

bu konuda herkes hemfikir idi ama orada Nizamülmülk'e bakıp gülümseyen bir kader de vardı. Nizamülmülk'ün bile o an haberinin olmadığı bir kader...

Elçi bu cevap ile geriye dönerken Alparslan hazırlıkları başlatmıştı. Aslında Kündürî de Alparslan'ın bunu kabul etmeyeceğini iyi biliyordu. Ama kendisi de iyi hazırlanmıştı. İlk başta asker Süleyman'ın hükümdarlığını kabul etmese de verilen altınlar karşılığında hükmü kabul etmişti. Öte yandan hutbeler okunmuş ve Süleyman tahta çıkmıştı. Sadece Alparslan beklenecek ve gücü ezilip geri gönderilecekti. Fakat Kündürî'nin hesap etmediği ya da çok önemsemediği bir ihtimal daha vardı. O da yeni kuşatıp sonra bıraktığı Kutalmışoğlu Süleyman Şah'tı. Süleyman Şah, Tuğrul ve Çağrı Bey'in amca çocuklarındandı. Yani Selçuk Bey'in diğer oğlu olan Arslan Yabgu'nun torunlarındandı. O da tahtta hak iddia etmiş hatta bu iddiasını Tuğrul Bey ölmeden hemen önce başlatmıştı. Bu doğrultuda Tuğrul Bey Kündürî'yi Kutalmışoğlu'nun üzerine göndermiş, Kutalmışoğlu tam kuşatılmış düşecekken Tuğrul Bey'in ölümü sonrası Kündürî hemen kuşatmayı kaldırarak başkent olan Rey şehrine dönmüş ve Süleyman'ı tahta geçirmişti. İşte tam bu sırada Kutalmışoğlu fırsat bu fırsat diyerek kuşatıldığı yerden çıkıp Türkmenlerin yanına gidecekti. Türkmen boyların yanına gidip kendisinin kutsal kandan olduğunu ve tahta aday olduğunu söyleyecek ve eğer Türkmenler kendisine destek verirse onlara büyük imkânlar sağlayacaktı. Türkmenler'de bu teklifi kabul edip birçok oba Kutalmışoğlu'nun ordusuna dâhil olacaktı. Kutalmışoğlu bu gücü toplayıp Alparslan'dan önce ulaşmak adına başkent Rey şehrine gidecekti. İşte bu vezir Kündürî'nin hiç beklemediği

bir hamleydi. Kutalmışoğlunun bu kadar güç toplayacağını hiç tahmin etmemekle birlikte onun Rey şehri kuşatması sonrası yenilgisinin kesin olacağını görebiliyordu. Kündürî elindeki güçlerle Kutalmışoğluna karşı koyamazdı. Ve eğer Kutalmışoğlu Rey şehrini alırsa ilk yapacağı iş de hiç şüphesiz Kündürî'nin kellesini almak olacaktır. İşte tam bu noktada tarihte insanın kahkaha ile güleceği bir olay gerçekleşir. Daha yeni Alparslan'a; "Sakın Rey şehrine gelme, eğer böyle bir yola çıkarsan sen gelmeden biz sana ulaşırız" tehdidini eden Kündürî yeni mektubunda Alparslan'ı Rey şehrine davet ediyordu. Sultan olarak kabul edileceğini yazıyordu. Alparslan gülerek mektubu okuyup Nizamülmülk'e uzattığında artık tek bir sorunun kaldığı anlaşılıyordu. Bu sorun Kutalmışoğlu'ydu. Fakat Kündürî gibi birisi Kutalmışoğlu'na karşı koyamayıp yardım istiyorsa demek ki Kutalmışoğlu gerçekten çok önemli bir güç toplamıştı. Alparslan'ın ne kadar güç topladığını Nizamülmülk tahmin edip düşünmeye çalışırken yeni bir haber daha gelecekti. Haber de Arap topraklarının da isyan ettiğini ve başında halifenin olduğu haberiydi. Alparslan halifenin bu fırsat arayışından sıkılmış, yaptığı bu ihanetten dolayı öfkelense de Nizamülmülk onu sakinleştirmişti.

"Sultan'ım halifeyi ve Arapları dert etmeyin. Şu an ki halife makamında olan kişinin sadece bir sembol olduğunu herkes iyi biliyor. Ne kadar efendimiz Hazreti Muhammed Mustafa sallallahu aleyhi ve sellemin makamını temsil etse de onu temsil etmiyor. Bu yüzden onun çağrısına uyanlar o makamın manevi çağrısına değil, sadece güç çağrısına uymakta."

"Ne farkeder, isyan isyandır."

"Sultan'ım siz Doğu topraklarında savaştığınız için Arapları ve bu toprakları pek bilme ihtimaliniz olmadı. Ama ben özellikle kâtiplik yaptığım için ve bu topraklarda da birçok ticaret yolunu yönettiğimden dolayı bu insanları biraz tanıyorum. Araplar Türkmenler gibi değildir. Araplar çöl hayatından dolayı fazlasıyla rahata alışmışlardır. Şu an size isyan edip güç peşinde koşmalarının tek sebebi devletin başında duracak bir "Kılıç"ın olmamasıdır. Onlar başlarındaki "Kılıç"ın gölgesi zayıfladığından dolayı hareket etmekteler. Ne zaman ki o kılıcın gölgesi tekrar devletin başına geçer, o zaman onlar hiç uğraşmadan tekrar eski hâllerine dönerler. Onlarla savaşıp güç kaybettiğinizde kaleye dönseniz ve Araplar o kaleyi bir gün içinde alacağına inansa yine de tek başlarına o kaleye yönelmezler. Bu onları aşağılamamdan dolayı değil, onların tabiatından dolayıdır. Çöl hayatı onları tembelleştirmiştir. Bir manevi inanç onları sürüklemediği sürece onları kimse zor bir işe itekleyemez. O yüzden şu an tek derdimiz Kutalmışoğlu'dur. Onu yendiğiniz zaman Kündürî de size tâbi olacaktır. Bu güçleri yendiğiniz vakit Arapların siz demeden onların size tâbi olduğunu göreceksiniz. Diğer kardeşleriniz de ne kadar şu an ortada olup taht için aday olduklarını belirtseler de sizin kılıcınız başa geldikten sonra hepsi size biat edecektir."

"Peki ya Kutalmışoğlunun yanındaki Türkmenler? Onları sen de ben de iyi biliyoruz ki savaşı bırakmazlar."

"Evet, Sultan'ım Türkmenler Araplar gibi değildir. Onlar savaşı bırakmazlar. Kündürî sizi Rey şehrine davet edecek kadar telaş ettiyse belli ki bizden çok güçlülerdir. Fakat gözden kaçırılmaması gereken bir nokta var."

"Düzenli birlik olmadıklarını söyleyeceksin değil mi?"

"Evet Sultan'ım."

"Biliyorum, onlar bizim askerlerimiz gibi düzenli birlik değil ama güçleri çoksa düzensiz olmaları onları yere düşürmez."

"Peki gece baskını?"

"Kutalmışoğlu ile Süleyman'ı karıştırma Hasan. Kutalmışoğlu çocuk değil, gece baskını yapacağımızı da bilir. Bizim geldiğimizi öğrensin kalenin oradan çekilip açık bir meydana geçecektir. Biz Türkmenleri ne kadar iyi biliyorsak o da bir o kadar bizi iyi bilmektedir. O da Selçukoğullarındandır. Türkmenleri nasıl yöneteceğini, onların nasıl savaşacağını çok iyi bilir. Araplar konusunda haklı olsan da Kutalmışoğlu konusunda haklı değilsin."

"Peki ne olacak Sultan'ım?"

Alparslan bir süre öylece ileri bakarken Nizamülmülk'e bakmadan soracaktı:

"Sultan'a Allah tarafından gücün verildiğine inanır mısın?"

"Şüphesiz Sultan'ım."

"Peki ya zalim bir isme geçer ise?"

"Sultan'ım Allah'ın hükmünün kılıcı, zamanı geldiğinde küffarın başına iner. Ancak kılıcı bekleyen ya da kılıçtan çekinen ise o kılıcın geç indiğini ya da erken indiğini zanneder.

Eğer Allah atanız Çağrı Bey'in istediği gibi Anadolu topraklarını yurt, o topraklardakilerin de Müslüman olmasını istediyse elbet bu kılıcı indirecektir."

"Peki o kılıç kim? Ben mi? Kutalmışoğlu mu?"

"Bunu kılıçlarınız gösterecek Sultan'ım."

Alparslan Nizamülmülk'ün bu muhteşem söz ustalığına karşı gülümsemekten başka bir şey yapamıyordu. Ama Nizamülmülk henüz sözünü bitirmemişti.

"Fakat şuna inancım tam ki Sultan'ım, siz bu işe daha layıksınız. Çünkü sizin ilk adınız Muhammed Alparslan onunki ise Süleyman. Süleyman Aleyhisselam güç kudrettir fakat ne olursa olsun Hazreti peygambere tabidir. En büyük peygamber odur. O sadece kendi kavmine değil, tüm insanlara gönderildi. Onun adı Muhammed, tıpkı sizin adınız gibi. Kutalmışoğlu Süleyman sadece Türklere komutan olur. Siz ise ötesine geçmelisiniz."

Alparslan ne kadar babası Çağrı Bey gibi Nizamülmülk'ün söz sanatı ile konuşmaktan zevk alsa da onu dinlerken tek amaçları bu olmuyordu. Ondan öğüt de çıkarıyorlardı. Nizamülmülk'ün son dediği ise bakalım gerçek mi yoksa gönül okşayan sözler mi olacaktı? Zor bir süreç geliyordu çünkü Kutalmışoğlu büyük Türkmen gücüne sahipti. Aynı zamanda zeki bir isimdi. Nitekim Alparslan'ın geldiğini duyduğu an bir yanda Kündürî bir yanda Alparslan'ın arasında kalmamak için kuşatmayı kaldırıp tam da Alparslan'ın tahmin ettiği gibi Türkmenlerin rahat savaşacağı açık bir yere gidecekti. Türkmenleri çok iyi tanıyordu, onların nasıl yönlendirildiğini Alparslan'dan daha iyi biliyordu. Çünkü bu zamana kadar Alparslan hep düzenli birlikler yönetmiş ve düzensiz birlikleri yönetmeye pek ihtiyaç duymamıştı. Ama Kutalmışoğlu hiçbir zaman tam bir taht

adayı olmayıp isyanlar ile başa gelmeye çalıştığı veya böyle gelenlerle beraber olduğu için düzensiz birlikleri yönetmeyi çok iyi öğrenmişti. Her şey tam anlamıyla Kutalmışoğlu'nun yararınaydı. Kutalmışoğlu, Alparslan'ın ezilişini hayal edip başa geldiği o anı düşünüp gülerken kader ise Kutalmışoğlu'na gülmekteydi. Çünkü Kutalmışoğlu'nun bir zaafı vardı ve Alparslan bunu fark etmese de Nizamülmülk son noktayı bu zaaf ile koyacaktı.

Damgan yakınlarında Milh (Dih-i Nemek=Tuz) Vadisi'nde karşı karşıya gelen iki ordu. Bir tarafta elli bin Türkmen ile desteklenmiş Kutalmışoğlu Süleyman, diğer tarafta yirmi bin askere sahip Sultan Alparslan. Bugün buradan sadece bir kişi sağ çıkacak. Sultan Alparslan savaş meydanına yaklaştığı vakit amcaoğlu Kutalmışoğlu'nun savaş alanında olmadığını görecekti. Kutalmışoğlu'nun asıl planı açık meydanda Sultan Alparslan'la savaşıp onu yenmekti. Ama Kutalmışoğlu'nun bir de bir zaafı vardı. O da "Yıldız İlmi"ne gereğinden fazla inanması. Yıldız ilmi elbet doğrudur, gerçektir. Nasıl güneş insana fiziki olarak etki ediyorsa ve Allah güneşi buna sebep kıldıysa yıldızlardan da sebep kıldıkları vardır. Bu doğrultuda kimi yıldızlar insana ruhen etki eder. Geleceğinde de etkili olur ama bu Allah'ın sebep kılması sayesinde olur. Nitekim Allah-ü Teâla Kur'an-ı Kerim'de burçlara yemin eder. Tabii bu günümüzde anlatılan burçlar gibi basit bir iş değil. Bu işi yapabilmek için hesap yapmak yetmez, manevi duygular da lazım. Elbet İbn Arabi'nin dediği gibi; 'Kimileri hesapla yapıp tuttururlar ama bunlar şansına tutturur,' der. İşte böylesi bir ilim olan yıl-

dız ilmine Kutalmışoğlu fazlası ile bağlıydı. Yapacağı her işi önce onlara, yanındaki yıldız ilmini bilen isimlere sorar, daha sonra bunu yapardı. O gün de yanında yıldız ilmini bilenlere bugün savaşta galip çıkıp çıkamayacağını sormuştu. Yıldız ilmini bilenler bugün iyi gününde olmadığını ve bugün uğursuz bir gün olup savaşta galip çıkamayacağını söyler. Bunun üzerine Kutalmışoğlu o gün Alparslan'ın üzerine gitmez ve geri çekilip bekler. Fakat Alparslan'ın da âni baskın yapmasını engellemek için oradaki bir su yolunu açar ve aralarındaki engeli böylece bataklık yaparak sağlar. Amacı hem yanında yıldız ilmini bilenlerin dediği gibi o gün savaşmamak ve o günü geçmek hem de Alparslan'ı durdurmak. Alparslan ise o bataklıktan geçip ileriye gitmek ister ama ordusu o çamurda kalır. Çamuru geçmek, bu alanda yirmi bin kişilik ordu ilerletmek hiç kolay değildir. Alparslan bu yüzden vazgeçip durmak istediğinde Nizamülmülk devreye girecektir. Nizamülmülk bundan çok önce Kutalmışoğlu'nun yıldız ilmine merak saldığını bilmektedir. Aslında bunu Alparslan da biliyordur ama Nizamülmülk burada bir tespit yapacaktır. Güç Kutalmışoğlu'nun elinde olmasına rağmen neden bir gün beklemek istiyordur? Öte yandan Alparslan yanlış bir hamle yapıp Kutalmışoğlu'nun engel olarak çamura saplanmış olmasına rağmen neden saldırmıyordur? Neden bu fırsatı değerlendirmeyip beklemektedir? Bunların hiçbiri taktiksel bir amaç içermemekteydi. Onu bekleten tek bir sebep vardı o da yıldız ilmi olsa gerekti. İşte Nizamülmülk bunu öngörerek Alparslan'ın yanına gelir ve saldırının bugün gerçekleşmesi gerektiğini söyler. Alparslan ordunun bu çamurdan geçmesinin kolay olmadığını söyleyecektir. Çünkü ne ka-

dar bir kısım ordusu bunu denese de bu riskli bir hamledir. Özellikle suyun zeminin gevşeyerek bataklık hâline gelmesinin yaratacağı tehlikeden korkuyordu Alparslan. Böyle bir durumda tehlike büyürdü. Öte yandan ordusunu hemen geri çekip beklemezse Kutalmışoğlu bu fırsatı değerlendirip saldırdığında bu onun tam anlamıyla bitişi demek olurdu. Bu yüzden saldırmak istemiyordu ama Nizamülmülk tarihi değiştirecek bir hamle ile Alparslan'ı ikna edecekti. Dua ordularından bahsedip bunun bir fırsat olduğunu ve Allah'ın bunu sağladığını söyleyecekti. Allah sadece Türklere hâkim olan Kutalmışoğlu Süleyman'ı değil, cihana hâkim olacak bir Muhammed Alparslan'ı istiyor diyecekti. Bu ani saldırı gerçekleşmez ise bir daha bu fırsat elde edilmez. Ani saldırı yapılırsa düzensiz birlik olan Türkmenler hızlı bir şekilde toparlanamaz. O kargaşada Alparslan'ın yönettiği düzenli birlikler Kutalmışoğlu'nu yerle yeksan edecektir demekteydi fakat bunun için büyük bir riske girmek lazımdı. Sultan Alparslan bu riski sorduğunda Nizamülmülk ilk defa açık konuşacaktı:

"Sultan'ım bu bataklıktan ya geçeriz ya saplanır kalırız. Bunun için önden kimi gönderirseniz gönderin onun ardından gelenler aynı şüpheyi taşıyacaktır. Yapmanız gereken tek şey atınızı en önde ileri sürmek olacaktır. Siz önde ben ardınızda komutanlarınız hemen ardınızda olup bu çamuru geçeceğiz. Ardından hiç beklemeden âni bir baskın ile Kutalmışoğlu'na saldıracağız. Eğer bu yirmi bin kişilik ordu geçerse ne âlâ. Geçmez ise geçenler ile savaşacağız. O karşı kıyının geri dönüşü yok."

Alparslan gözlerini keskin bir hâle getirerek ileri baktı. Daha sonra Nizamülmülk'ün omzuna hafifçe vurup beyaz atına bindi. Ardından kendisinden haber bekleyen ordusuna bakarak meşhur hitabını yaptı:

"Dün Selçukoğullarının birliğini bozmaya kalkışan Gazneli Mesud'u ve fillerini biz yendik. Selçukoğullarının birliğini bozmaya çalışan İbrahim Yinal'ı da biz yendik. Daha niceleri vardı ki Selçukoğullarının birliğini bozmaya çalıştı, hepsini biz yendik. Bugün de karşımızda Selçukoğullarının birliğine kast eden Kutalmışoğlu var ve bugün de biz yeneceğiz. Çünkü Allah bizimledir. Biz yeneceğiz çünkü Allah yine bizimledir."

Allah-u Ekber... Allah-u Ekber...

Tekbir sesleri havayı ve dahi rüzgârı bile ateşlerken Alparslan son sözünü söyleyecekti:

"Selçukoğulları demek Allah'ın dinini yeryüzünde savunan gölge demektir. Bu şerefe el uzatan gardaş da olsa kim olursa olsun o el kesilecektir. Çünkü biz Allah için yaşar, Allah için savaşır, Allah için ölürüz."

Allah-u Ekber... Allah-u Ekber...

"Bugün ya Allah'ın yardımıyla muzaffer olacağız ya da Allah'a olan kan borcumuzu ödeyeceğiz."

Allah-u Ekber... Allah-u Ekber...

Alparslan heyecanın ve tekbir seslerinin tüm havayı kapladığı anda kılıcını çekip:

"Ben, Muhammed Alparslan, savaş bitmeden geri dönersem kılıcımla doğrayın beni. Haydi yiğitler, su Allah'ın

suyudur, toprak Allah'ın toprağıdır. Dün filleri diz çöktüren bizlere bu su bu çamur engel bile değildir. Çünkü Allah bizimledir."

Nizamülmülk Alparslan'ın bu muhteşem konuşmasını hiç yapmadığı bir şekilde tekbirler ile dinliyordu. Alparslan'ın her sözü özellikle seçile seçile söyleniyordu. Eğer küffara karşı yapılan ilk konuşma bugün yapılsa kaybederdi. Gaznelilere karşı konuşmalardan birini yapsa yine kaybederdi. Fakat öyle isabetli konuşmuştu ki karşısında yine bir Selçukoğlu olan Kutalmışoğlu'nu Selçuklu birliğini bozan biri olarak gösteriyordu. Eski zaferlerini hatırlatarak Allah'ın kendisinin yanında olduğunu söylüyordu. Eskiden verdiği savaşlar belki de ilk defa böylesine ona fayda sağlamaktaydı. Allah bizimledir sözleri adeta ordunun tekbir sözleri olmuştu.

"Allah bizimledir, Allah bizimledir, Allah bizimledir..."

Alparslan bu sözler eşliğinde atını karşı tarafa süren ilk isim olacaktı. Onunla beraber Nizamülmülk ve askerler peşinden korkusuzca ilerlemekteydi. Çamura saplananlar oluyordu ama sanki ardında bir canavar var da ondan kaçıyormuşcasına çamurdan çıkmaya çalışıyorlardı. Fakat çamurdan çıkmaya çalışmasına sebep korku değil, Alparslan'ın savaşında yer edinmeme korkusuydu. Nitekim Alparslan ve ordusu çamur olan bölgeyi geçtiğinde Kutalmışoğlu'nun hiç beklemediği baskını yapacaktı. Haber Kutalmışoğlu'na ulaştığında çok geç kalınmıştı. Bu gece baskını Kutalmışoğlu'nu darmadağın edecekti. Kutalmışoğlu düzenli bir birliğe sahip olsaydı bile bu âni baskına karşı koyması zor olurdu ki sahip olduğu birlikler

düzenli orduya alışık olmayan Türkmenlerdi. Nitekim bunun sonucunda toparlanamayan Türkmenler Alparslan'ın düzenli birliği karşısında darmadağın edilecekti. Savaş beklenmedik şekilde kısa sürecek, Kutalmışoğlu ise yenildiğini anladığı an kaçmaya başlayacaktı. Fakat savaşta büyük yaralar alan Kutalmışoğlu çok fazla gidemeyecek ve bir süre sonra olduğu yere yığılıp kan kaybından ölecekti. Savaş bitip Kutalmışoğlu Alparslan'ın yanına getirildiğinde Alparslan hüzünle amcaoğluna bakacaktı. Ne kadar isyan eden bir isim olsa da eğer sağ ele geçirilmiş olsaydı kesinlikle onu öldürmezdi. Belki taht iddiası olmasın diye gözlerine mil çekebilirdi ama onun ölümüne gerçekten çok üzülmüş ve Alparslan'ın orada ağladığı tarihi kayıtlara geçmişti. Sultan olmak zordur gerçekten. Yendiğin isim kimi zaman çocukluk arkadaşın kimi zaman muhabbet ettiğin isim olur. İdam fermanını verdiğin adam belki zamanında senin sofrana oturmuş bir isimdir. Askerler, yanındakiler hiçbiri anlamaz hepsi seni zafer kazanmış bir sultan olarak görür ama senin aklında hatıralar bulunmaktadır. İşte o yüzden sultan olmak zordur gerçekten ama ne olursa olsun savaş bitmiş Alparslan "Muzaffer" olmuştur. Onun Muzaffer olması ile birlikte her şey Nizamülmülk'ün dediği gibi devam etmişti. Onun büyük bir zafer kazandığını duyan kardeşi Kavurd mücadeleyi göze alamayıp taht mücadelesinden vazgeçmişti. Öte yandan Alparslan'ın başa geçtiğini duyan Arap kabileler hızlı bir şekilde halifenin etrafından dağılarak kendi bölgelerine geçmişler, halifede bir anda elinden düşen Arap kabilelerden sonra Alparslan'ın sultanlığını kabul edip onun adına hutbe okutmaya başlamıştır.

Sultan Alparslan başkent Rey şehrine Selçuklunun tahtına tek başına oturmak için geldiğinde gözler Alparslan'daydı. Kendisini tehdit eden ve Süleyman'ı tahta geçirmeye çalışan vezir Kündürî'ye ne yapacaktı. Herkesin tahmin ettiği gibi vezir Kündürî öldürülmeliydi. Onun yerine Alparslan'a büyük yardım sağlayan Nizamülmülk geçmeliydi. Herkes bunu bekliyordu fakat Alparslan'ın emri çok daha farklı olmuştu. Herkesin şaşkın bakışları arasında Kündürî'nin vezir olarak kalmasına izin vermişti. Buna hiç şüphesiz Kündürî bile şaşırmıştı. İşte bu noktada Kündürî'nin gözleri Nizamülmülk'e yöneldi. Nizamülmülk böyle bir duruma ne derdi. Nizamülmülk ile Alparslan'ın bir planı mı vardı, yoksa Nizamülmülk bile bunu beklemiyor muydu? Kündürî ile Nizamülmülk ilk defa böylesine karşı karşıya gelmişti. Bir yanda eski Selçuklunun veziri, diğer yanda Alparslan'ın yeni Selçuklusunun vezir adayı.

***

Hoş geldin dedi Alparslan Nizamülmülk'e. Sanki Nizamülmülk'de bir başka Sultan da onu ağırlıyor gibi. Hâlbuki Nizamülmülk'tü o. Onun emrinde birisiydi. Ama öyle bir söz ağzından çıkıverdi. Nizamülmülk ise bu karşılayışa şaşırsa da bekler gibi bir hâli vardı. Çünkü Alparslan ile Nizamülmülk'ün arası o kadar iyiydi ki vezir olarak Kündürî'nin seçilmesinden dolayı Alparslan adeta tabiri caizse Nizamülmülk'e ayıp ettiğini düşünüyordu. Ama onun da aklında bir plan vardı. Alparslan vefasız bir insan değildi. Öte yandan Nizamülmülk vezir olamayacak bir insanda değildi. Hiç şüphesiz bunu "Taht Savaşları"nda göstermişti. Bugün Alparslan hızlı bir şekilde tahta geçebildiyse bunun

en büyük destekleyicisi hiç şüphesiz Nizamülmülk idi. Fakat buna rağmen o seçilmemiş ve tam da Alparslan'ın karşısında olan isim seçilmişti. Bu delilik miydi? Amacı neydi bu hamlenin? Hiç kimse bunun sebebini bilmiyordu. Bu fazlasıyla tuhaf bir hamleydi. Bu tuhaf hamlenin sebebini tek bilen ise Nizamülmülk'tü. Çünkü bu sebebin gerçek niyetini bilmek için Alparslan'ı çocukluğundan beridir tanıyıp samimi olmak gerekti. Alparslan'ı tanımak konusunda uzman olmayan hiç kimse bunun gerçek sebebini bilemezdi. Ve Alparslan'ın ruhunu, kişiliğini tam anlamıyla bilen iki uzman vardı. Birisi ölmüş, birisi yanındaydı. Birisi babası Çağrı Bey diğeri ise Nizamülmülk idi. Nizamülmülk, Alparslan'ı en iyi analiz eden isimdi. Bu sadece gençliğinden beridir yanında olmasıyla ilişkili değildi, aynı zamanda Nizamülmülk'ün zekâsıyla da alakalı bir durumdu. Bu alakada zaten Nizamülmülk'ün açık bir şekilde Alparslan'a karşı konuşmasıyla ortaya çıkacaktı. Alparslan, Nizamülmülk ile kısaca konuştuktan sonra ona bakmadan:

"Herkes kararıma şaşkın. Peki sen? Sen şaşkın mısın yoksa kırgın mı?"

Bu dostça bir sözdü ve bir sultan ile dostça konuşabilmek herkesin elde edebileceği bir şans değildi. Nizamülmülk ise biraz bekleyip düşünceli bir şekilde öylece yere bakarken konuşmaya başladı:

"Dediğiniz gibi Sultan'ım ben size ne şaşkınım ne kırgınım. Ben sizi sadece anlıyorum. Anlıyorum Sultan'ım."

Bu Sultan Alparslan'ın beklediği cevaptı.

"Anladığın nedir?"

"Siz Sultan'ım Kündürî'ye bakarak benim de aynı duruma düşeceğimden korkuyorsunuz. Vezirlik makamı hem insanların oklarını bana çevirecek hem de beni değiştirecek bir makam. Siz ise en yakın dostunuzun değişimini istemiyorsunuz. Bu yüzden Kündürî'yi orada öylesine bekletip devleti yine benimle yöneteceksiniz."

Alparslan tam olarak bunu istiyordu ve bu yüzden karşısındaki dostunun dâhice kelimelerinin dökülüşünü gülerek izliyordu. Taa ki Nizamülmülk'ün 'ama' diyerek yeni bir açıklama daha getirmesine kadar.

"Ama Sultan'ım bu konu da düşündükleriniz benim tasdik etsem bile başkalarının tasdik etmeyeceği bir durum."

"Sen ben tasdik ettikten sonra başka kimin ne düşündüğü önemli midir?"

Ordularınızı bile devirecek kişilerin düşüncesi önemlidir Sultan'ım. Kündürî çok büyük yanlışlar yaptı ve devletinizin en büyük ordusunu topraklarınızdan kaçırdı.

"Kimden bahsediyorsun?"

"Alimlerden Sultan'ım. Kündürî'nin kaçırdığı alimlerden."

Alparslan, Nizamülmülk'ün şimdi ne demek istediğini çok net anlamıştı. Nizamülmülk'ün kast ettiği bu topraklardan giden Eşari ve Şafi âlimleri. Kündürî ne yazık ki çok sert bir inanca sahipti. Tuğrul Bey'i de kullanarak bu topraklardan Eşari ve Şafi âlimleri kâfir gibi gösterip hutbelerde onlara lanetler ettirmişti. Hâlbuki onlar Şiiler gibi tahrif olmuş bir inanca sahip değildi. Hanefi, Maliki Hanbeli ve Şafii mezhepleri ehl-i sünnetin içinde bulunan doğru mezheplerdi. Yani onları tahrif olmuş gibi göstermenin hiçbir

anlamı yoktu. Fakat Kündürî dini inancı kuvvetli ama dini bilgisi çok olmayan Tuğrul Bey'i bu konuda etkileyip Şafiilere lanet edilmesini sağlayacaktı. Bunun sonucunda da o topraklarda büyük yer eden Şafi âlimler birer birer bu topraklardan gideceklerdi. Onlar bu topraklardan gittikçe bu topraklarda ilim ehlinden mahrum kalacaktı. İşte bu Nizamülmülk'ü korkutmuştu. Çünkü ilim ehli bu topraklardan gittiğinde onların yerini Mısır'da bulunan Fatimi Devleti'nin propagandasını yapan Şiiler dolduruyor ve bu topraklardaki insanlar adeta savunmasız kalıyordu. Bu o gün kimsenin fark etmediği bir tehlikeyi büyütüyordu. O gün kimsenin bilmediği ama zamanla fedailer olarak öne çıkan Hasan Sabbah'a yer açıyordu. Dün Kündürî yüzünden giden ehl-i sünnet içinde bulunan âlimlerin yerlerini İslam'ı saptıran Şii inancının âlimleri dolduruyordu. Aslında Kündürî gerçekten âlimlere yardım eden bir isimdi ama Şafiilere karşı tavrı yüzünden bu topraklara ve Selçukluya en büyük zararı vermişti. Eğer Kündürî zamanında Şafi imamları hedef alıp bu topraklarda en çok yer edinen bu insanları küstürmeseydi ve onlar bu topraklardan gitmeseydi belki Hasan Sabbah hiç bu topraklarda yer edinmeyecekti. Kendisine hiçbir alan bulamayacaktı ama olan olmuştu. Nizamülmülk ise bunu o an fark etmişti ama müdahale için bir şey yapamamıştı. İşte bu yüzden ilk açtığı konu bu olacak ve devam edecekti:

"Sultan'ım onları bu topraklara getirmez isek zamanında Hükümdar Nuşirevan'ın mezdeklere karşı yaşadığı sıkıntıyı biz de yaşarız."

"O ne yaşadı?"

"Mezdekler aynı şu an bu topraklarda yer edinmeye çalışan Şiiler gibi Nuşirevan'ın ülkesinde yer edinmeye çalışan kişilerdi. İkisinin de amacı devlete zarar vermek ve ele geçirmekti Sultan'ım. Ve bunu adım adım yaptılar. "Mezdek herkes eşittir diyerek hareket ediyordu. Bu yüzden insanlar yavaş yavaş onun mezhebine girerken Nuşireva'nın hükümdar babası da ona inanacaktı. Nuşirevan bu adama inanmıyordu ama babası inanıyor ve insanlar da ona yöneliyordu. Bu inanç zamanla daha tahrif olmuş hâle gelecekti... Eşitlik konusu Kubâd ve Mezdek'e iman eden topluluğa makul gelince malı ortak kullanmaya razı olarak malları mubah kıldılar. Bunun üzerine Mezdek: "Kanlarınız da mallarınız gibi olduğu için onlar da ortak paylaşılıp yekdiğere helal olmalı, kimin canı bir kadını arzular ise kendisine engel olunmamalıdır. Zira hiç kimse şehvet ve servetten mahrum, şevk ve arzusu kursağında kalmasın diye dinimizde kıskançlığa ve müsamahasızlığa yer yoktur." dedi.

Herkesin mal ve kadınlarının birbirlerine mubah oluşu aşağı tabakadan insanların on kat daha fazla hoşuna giderek Mezdek'in mezhebine akın akın girmeye başladılar. Bunun üzerine Mezdek şöyle bir kanun koydu; 'Bir kişi evinde yirmi kişiyi ağırlamışsa onlara ekmek, et, şarap ikram edip çalgıcı hazırlamalıdır. Ziyafetten sonra konukların tek tek kalkarak ev sahibinin karısıyla cinsel ilişkide bulunmasında bir mahsur yoktur. Hatta rastgele bir eve gidip başka birisinin karısıyla cinsel münasebette bulunmayı arzu eden bir kişi külahını çıkarıp evin kapısına asması, ev sahibinin kocası da eve gelip kapıda asılı bulunan külahı görünce evin meşgul olduğunu görerek iş sona erinceye kadar dönmemesi' âdet hâline gelmişti.

Sultan Alparslan anlatılanlardan dolayı iğrenmiş olsa da dinlemeye devam ediyordu. Fakat Nuşirevan babası gibi düşünmüyor ve bu adamın ülkeyi ele geçirmeye çalıştığını fark ediyordu. Yanındakilerin sessiz kalmasına kızarak:

"Ağzınızı neden bıçak açmıyor! Bu hususta bu köpeğe laf edip babama neden tuttuğu bu yolun ipe sapa gelmez bir yol olduğu, yalan dolanlar, sahtekârlıklar ve hayâsızlıklarla kendisinin dümen suyuna gittiği yönünde nasihatte bulunmazsınız? Bu herifin çıkardığı mezhepte malları ve kadınları mubah sayıp halkın mahremini çiğnemesi sonucu nice ahlaksızlıklar baş gösterecektir. Böylece avam halka galip gelerek onları doğru yoldan çıkardı. En azından tüm bunları neye ve kime dayanarak yaptığını büsbütün ifade etsin. Sözde bir mucize göstermiştir. Kaldı ki ateş konuşmaz. Yalan konuşmaktadır. Siz büyükler bu şekilde susmaya devam ederseniz mallarınız ve kanlarınız elinizden gidecek; memleket, devlet ve hanedanı kökten yıkıldı sayın, babamın akıl sağlığı bozulmuş ve tedaviye ihtiyacı vardır. Sonuç olarak kalkın ve babamın huzuruna vararak onu vaziyetten haberdar kılıp nasihatte bulunun. Mezdek ile de münazaraya girerek hangi kanıtları ileri sürdüğüne bakınız."

Nuşirevan'ın bu sözlerini duyan büyükler korkuya kapıldılar. Mezdek'in mezhebine girme eğilimi gösteren bir kısmı da Nuşirevan'ın sözleri üzerine bu niyetlerinden hemen vazgeçerek:

"Bakalım, Mezdek'in sonu nereye varacak? Nuşirevan'ın da neye dayanarak konuştuğunu bir görelim." dediler. Nuşirevan bunları söylediği vakit henüz on beşinde, son derece akıllı ve zeki bir çocuktu. Nitekim babasının karşısına çıka-

cak ve Mezdek ile tartışacaktı. Hükümdar babası Kubad da bu tartışmayı kabul edecek ve Mezdek ile oğlu Nuşirevan'ı karşı karşıya getirecekti. Nuşirevan ilk sözü ile onu köşeye sıkıştıracak babasını yanına çekecekti.

"Kadınları mubah kılmışsın. yirmi erkekle cinsel ilişkiye girmesi sonucu hâmile kalan kadın çocuğunu doğurduğunda bu çocuğun babası söyle bakalım kim olacaktır? Malları, kadınları ve nesli büsbütün tahrip peşindesin. Şu tahta kurulmuş melik, Melik Firuz'un oğludur. Hükümdarlık kendisine tıpkı pederine tevarüs ettiği gibi babasından miras kalmıştır. Şu hâlde yirmi kişi bu hükümdarın karısıyla birlikte olursa doğacak çocuk hangisine nispet edilir, ne diyorsun, o çocuğun sahibi kim olur? Bu durumda nesil kesilmiş olmaz mı? Nesil kesilince hükümdarlık hakkı bu hanedanın elinde çıkmaz mı?"

Nuşirevan'ın babası hiç böyle düşünmemişti. Hükümdarlığın elden gitme korkusu onu daha da oğlunun yanına çekiyordu. Nuşirevan ise devam etmişti:

"Üstün ve aşağı durumda olma zenginliğe ve fakirliğe bağlıdır. Büyük ve küçüğün yerlerinin belli olması için bir fakirin ister istemez zengin birisinin hizmetinde bulunması icap eder. Oysa mal kamuya mubah kılındığında cihanda büyük küçükten fark edilemeyip bayağı bir insan padişaha eşit konuma geçer. Böylece padişahlığın bir manası kalmayarak hükümdarlık yasası geçersiz hâle gelir. İmdi sen şahlığı Acemden almaya ve cihanı karıştırmaya mı geldin?" dedi.

Bu sözler üzerine Mezdek öylece kalakalarak ne cevap vereceğini şaşırdı. Ahali de Mezdek'in suspus olmasına son derece şaşırmıştı. Kubad Mezdek'e: "Karşılık ver!" dedi.

Mezdek: "Onun karşılığı hemen şimdi kellesini gövdesinden ayırmaktır." dedi.

Kubad: "Yok yere, delil olmaksızın bir kimsenin boynunu vurmak olmaz." dedi. Hükümdar Kubad'da artık düşünceli bir hâl içine girmişti. Çünkü bu hükümdarlığına bedel olabilirdi."[6] Ve zamanla Mezdek'e karşı adımlar atarak onu ve takipçilerini yavaş yavaş ortadan kaldırdı. Ve bu on iki bin insanın ölümü ile sonuçlanan bir ortadan kaldırma hareketi olmuştu Sultan'ım. Mezdek orada başarılı olamamıştı ki bu Nuşirevan sayesinde olmuştu. Oraya önce aklıselim hükümdar gitti daha sonra âlimler konuldu. Halkı memnun eden hamleler ile herkes birer birer ona uydu. İşte Sultan'ım aynısını biz de yaşayabiliriz. Hamdolsun aklıselim bir hükümdarımız var ama âlimler olmadığı sürece bu güç eksik kalır. Eğer bu topraklardan âlimler uzaklaşır ve seyrekleşir ise bu topraklara Fatimilerin Şii imamları gelir. Ve eğer bu topraklarda onlar yer edinir ise biz kaybederiz. Ordularımız cihanı feth etse de ensemizde bir hançer her zaman olacaktır. Bu yüzden âlimlerin tekrar bu topraklara gelmesi lazım. Bunun için Kündürî başta olursa başaramayız.

"Ben buyruk verir ve hepsini davet ederim. O zaman hepsi gelecektir."

"Bu elbet olabilir Sultan'ım ama onların bunu kabul edip geleceğini düşünmüyorum."

"Neden?"

---

6 A.g.e sayfa 274-281.

"Çünkü Sultan'ım insanlar sizi henüz tanımıyor. Ve onlar Kündürî'nin Tuğrul Bey'i etkilediği için sizi de etkileyeceğini düşünür. Bu yüzden o başta olduğu sürece hiçbiri bu topraklara adım atmaz. Ama yine de hakkınız olabilir. Bunu deneyin Sultan'ım. Fakat o makama gelmek için bunları dediğimi asla düşünmeyin. Benden başkası da o makama gelebilir ama Kündürî olursa hiçbir âlim geri dönmez."

Alparslan, Nizamülmülk'ün dediklerini haklı buluyordu ama denemekte istiyordu. Nizamülmülk'e bakıp:

"O zaman bir buyruk yayınlayıp bekleyelim. İnsanlar gerçekten bana güveniyor mı yoksa bana güvenemeyecek kadar Kündürî'ye saf mı aldılar."

Nizamülmülk kendinden emin bir şekilde gülümserken olacakları şimdiden tahmin edebiliyordu. Nitekim dediği her şey birer birer gerçek olmuştu. Bunun için sadece altı ay beklemeleri yetmişti. Aradan altı aya yakın zaman geçmesiyle beraber Nizamülmülk'ün haklılığı ortaya çıkmıştı. Sultan tüm âlimlerin geri dönmesi ve haklarının iadesi için ferman verse de bu tam da Nizamülmülk'ün dediği gibi sonuç vermemişti. Kündürî vezirlik makamında kaldığından dolayı hiçbir âlim geri dönmüyordu. Bunun sonucunda Alparslan Nizamülmülk'ün dediğine gelecek ve Kündürî'yi görevden alacaktı. Daha sonra ise sadece Selçuklu tarihini değil, dünyanın tarihini değiştirecek o adımı atacaktı. Artık Selçuklu Devleti'nin veziri Nizamülmülk olacaktı. Fakat bu henüz sevindirici bir şey değildi. Çünkü Nizamülmülk'ün yapacakları bitmemişti. Kündürî hâlâ hayattaydı. Ve o ne kadar indirilmiş olsa da rakipti. Ve Nizamülmülk bu konu da sakin duramazdı.

***

Kündürî vezirlikten atılmıştı ama onun etkisinin bittiğini göstermek için bu yetmezdi. Aynı zamanda zindana atılacaktı. Böylece Kündürî devrinin bittiği tüm âlimlere gösteriliyordu. Nitekim bunun faydası da görülmeye başlanacak ve âlimler birer birer bizzat Sultan Alparslan'ın karşılaması ile Selçuklu topraklarına geri dönecekti. Ama hesap henüz kapatılmamıştı. Nizamülmülk'ün Kündürî için diyecekleri bitmemişti. Kündürî ne kadar zindana atılmış olsa da onun alması gereken ceza sadece bu kadarla kalamazdı. Çünkü o Selçukoğullarının tahtına aday olmaya kalkışmıştı. Bu yüzden Nizamülmülk, Sultan Alparslan'ın yanına gelip tüm fikirlerini açık bir şekilde söyleyecekti. Sultan bir yanda, Nizamülmülk karşısında durmuş bir şekilde ayakta konuşacaklardı. Söze giren tebrik mesajı verircesine Alparslan olacaktı:

"Haksız olduğun bir gün olduğunda babam Çağrı Bey'in kabrine gidip bizzat anlatacağım; bak sen görmedin ama ben gördüm diye. Ben göremez isem oğullarıma vasiyet edeceğim."

Alparslan bunları kahkaha ile dile getirirken Nizamülmülk gururlu bir şekilde gülümsüyordu. Bu girişin olması güzeldi ki Nizamülmülk'ün diyeceklerini de kolaylıyordu.

"Allah uzun ömür versin size Sultan'ım. İnşallah siz yaşadıklarımızı torunlarınıza anlatırsınız."

"Hep beraber yaşayalım inşallah hep beraber."

Nizamülmülk amin derken Alparslan biraz daha ciddi ve gülümser bir şekilde:

"Herhâlde sadece seni övmem için gelmedin buraya. Asıl görüşmek istediğin önemli mevzu nedir.?'

Nizamülmülk biraz bekledikten sonra:

"Sultan'ım, devlet bildiğiniz gibi iki şekilde yönetilir. Birincisi kurallar, ikincisi bu kuralları uygulayacak kudret. Eğer bunun biri eksik olup diğeri tam olursa bunun bir hükmü olmaz. İkisi ancak tam olmalı ki devlet ayakta kalabilsin." Sultan Alparslan mevzunun Kündürî'ye geleceğini tahmin etse de sessizce dinlemeye devam ediyordu. Çünkü Kündürî zaten zindana atılmıştı, daha ne olabilirdi ki?

"Bu yüzden Sultan'ım Tuğrul Bey dahi halef seçme konusunda ne kadar hatalı davransa da ibretlik ceza verme konusunda aynı hataya sahip değildi. Bizzat kardeşi İbrahim Yinal'ı ilk başta affetse de ikinci isyanında öldürmüştü. Çünkü bir daha affederse başkalarının da bu hakkı kendinde göreceğinden şüphesi yoktu."

Alparslan, Nizamülmülk'ün konuyu uzatarak getirmek istediği yere sözü uzatmadan getirmek için Nizamülmülk'ün sözünü kesip konuya direkt girdi:

"Kündürî'nin katlini emretmemi mi istersin?"

Nizamülmülk sessice onaylar bir şekilde beklerken Alparslan sözüne devam etti:

"Kutalmışoğlu öldükten sonra oğullarını da idam etmek istediğimde bunun devlete hayır getirmeyeceğini söyledin. Şimdi de Kündürî'nin idamının hayır getireceğini söylersin. Kündürî, Kutalmışoğlu'nun oğullarından daha mı tehlikeli dersin?"

"Sultan'ım töre her ismin taht adayı olmasını onaylamıştır. Bu taht bu yüzden sizden sonra tüm Selçukoğullarının hakkıdır. Orada siz Kutalmışoğlu'nu öldürmek istemeseydiniz öldürmeniz için ikna etmeye çalışırdım. Ama Kutalmışoğlu'nun oğulları babaları gibi açık bir isyana girmedi. Sadece intikam almaya kalkışırlar diye öldürmek sizi ne kadar haklı kılsa da diğer taht adaylarını korkuya sevk ederdi. Onları öldürseydiniz Kavurd dâhil diğer kardeşleriniz hatta ileride oğullarınız bile bundan çekinir de size karşı gelebilirdi. Bu yüzden karşı çıktım. Fakat Kündürî böyle değil. O, Selçukoğullarının kanını taşımamasına rağmen tahta aday olmaya kalkıştı. Eğer onu öldürmez iseniz bundan sonra vezir olanlar tahta aday olmaktan çekinmez ve bunun için Sultan'ın ölümüne çalışır." Alparslan Nizamülmülk'e hafifçe gülümser bir şekilde: "Sen tahta aday mı olmak istersin, yoksa tahta aday olacak birinin seni öldürmesinden mi korkarsın?"

Şüphesiz Alparslan, Nizamülmülk kadar sezgisel zekâya sahipti. İlk dediği değil ama ikinci dediği doğruydu. Nizamülmülk ne kadar bunu açıkça söylemese de başa geçmek için Kündürî veya Kündürî'den başka bir vezir adayının kendisine suikast düzenleyeceğine inanıyordu. Henüz devlette güçlü bir konum ve yönetim elde etmeden isyan eden vezirlerin sonunun ölüm olduğunu gösteremez ise onun sonu olurdu. Tabii ki bu düşündüklerini açık bi şekilde demeyecekti. Farklı bir söz ile gülümseyerek yaklaşacaktı:

"Babanız Çağrı Bey' de siz de benim açık sözlü olmamı bana açık sözlü olarak ödetiyorsunuz bilirim."

Alparslan bu haklı tespite gülümserken Nizamülmülk biraz daha ciddi bir şekilde devam etti: "Fakat Sultan'ım

Kündürî'nin idamını benim ya da sizin canınızın tehlikeye gireceğinden dolayı değil, Kündürî'nin başıbozuk bir şekilde isyana girişmesinden dolayı isterim. Çünkü isyan ayrıdır başıbozuk bir şekilde isyan ayrıdır. Eğer izin verirseniz size ağaca asılmış çoban köpeğinin hikâyesini anlatmak isterim."

Nizamülmülk insanları nasıl kontrol edeceğini gerçekten iyi biliyordu. Söze de zaten aynı ustalıkla dikkat çekerek girmişti ki Alparslan da daha Nizamülmülk anlatmadan anlatacaklarını merak etmiş ve onaylamıştı. Nizamülmülk ise daha sonra siyasetnamesine yazacağı önemli ve o ilginç olayı anlatmaya başladı:

"Eski sultanlardan Behram vardı. Kendini öldürecek olanların elinden kaçmış yaya bir şekilde ilerlemeye başlamıştı. Yol uzundu ve onu çok yormuştu. Behrâm bu arada yedi-sekiz fersah yol almıştı. Düşüne düşüne bihal olmuş, kızgın güneşin tesiriyle açlık ve susuzluk bastırmıştı. Su içmeye ihtiyaç duydu. Su bulma umuduyla ovaya şöyle bir baktığında yükselen bir duman bulutu gördü. 'Muhakkak orada birileri vardır.' diyerek dumanın geldiği tarafa yöneldi. Yaklaştığı vakit uyuklamakta olan bir koyun sürüsü, kurulu bir çadır ve darağacına çekilmiş (idam edilerek öldürülmüş) bir köpek gördü. Hayretler içinde çadıra daha da yaklaştı. (O sırada) çadırdan bir adam çıkarak ona selam verdi... Hazırda yiyecek nesi varsa Behrâm'ın önüne koydu. Kendisinin kim olduğunu bilmeyen adama, Behrâm: "Evvela, yemek yemezden önce şu köpeğin hikâyesini anlat bakayım." dedi. Delikanlı olay şöyle dedi: "Bu benim sürüye göz kulak olması için görevlendirdiğim köpeğim idi. On adama

bedel işler çıkarttığı ve onun korkusundan hiçbir kurdun bu koyunlara yaklaşmaya cüret edemediğini biliyordum. Şehre günübirlik gittiğim zamanlarda bu köpek koyunları otlatmaya götürür ve sonra sağ salim geri getirirdi. Derken aradan bir zaman geçti. Bir gün koyunları sayayım dedim, birkaç koyun eksik çıkmıştı. Buralara hırsız da uğramadığı için ben bir türlü koyunlarımın neden azaldığını anlamıyordum. Bu arada vergi tahsildarı gelmiş, mutad olduğu üzre her yılki vergiyi istedi ama elimdeki koyun sayısı az olduğu için elimde kalan koyunlara el koydu. Şimdi ben o tahsildarın çobanlığını yapmaktayım. Ben bütün olan bitenden habersiz, meğerse bu bizim köpek dişi bir kurt ile dostluk peyda eyleyerek onunla çiftleşmiş. Ezkaza günlerden bir gün odun toplamak için kıra gitmiştim. Dönerken de koyun sürüsünü görecek bir yüksekliğe çıkmıştım. Otlamakta olan sürüye doğru ilerleyen bir kurt gözüme ilişti. Bir diken çalılığına gizlenip olan biteni izlemeye koyuldum. Köpek kurdu görür görmez ona doğru seğirterek kuyruğunu sallamaya başladı. Kurt ise sakin sakin öylece dinleniyordu. Köpek kurda yaklaşarak çiftleşti. Sonra bir köşeye çekilip, zıbardı. Daha sonra kurt sürüye dalarak bir koyunu kaptığı gibi parçaladı ve yedi. Köpeğin buna hiç sesi çıkmadı. Ben köpeğin kurtla bu alışverişinden haberdar olunca iflasımın sebebinin köpeğin başıbozukluğu ve ihaneti olduğunu kavradım. Ben de ihanetinin cezası olarak tuttum astım onu." Bu sözlerden pek hoşlanan Behrâm anlatılanlara oldukça şaşırmıştı. Oradan dönüşte bütün bir yol boyunca, o çoban hikâyesini zihninde tartarak, kendi meselesiyle örtüşen noktalar üzerinde kendi kendine düşünüyordu.

"Mesele tıpkı şunun gibidir: Tebamız bir sürü, vezirlerimiz sürüyü emanet ettiklerimizdir. Memleket ve halkın hâli perişandır ve bunun sebebini kime sordumsa hakikati söylemiyor. İyisi bu vezir Rast Ruşen'den başlayayım işe."

Şah sarayına döner dönmez derhal derdest edilenlerle ile ilgili ruznâmeleri talep etti. Tepeden tırnağa bütün ruznâmelerde vezirin alçaklıklığını görüp, insanlara karşı iyi davranmadığını, halka reva gördüğü kötülükleri ve adaletsizliğini anladı. Daha sonra büyükler nede doğru söylemişler diyerek şu atasözünü söyledi: "Nâma şâna aldanan ekmekten olur; ekmeğine tüküren canından olur." Sözde adı Rast Ruşen olan vezirim özde karanlık ve yalancıymış. Ben kendi ellerimle onu o kadar semirtmişim ki zavallı raiyyet, korkusundan içinde bulundukları hâli bana söylemeye cesaret edemiyor. İşin çaresi şudur ki, yarın vezir dergâha varınca halkın gözü önünde onu rezil rüsva edip ayaklarına ağır zincirler vurarak zindana attıracağım. Diğer tutsakların huzuruma getirilmelerini emredip davalarıyla bizzat ilgileneceğim. Münadi de cümle halka şöyle ilan etmelerini emredeyim: 'Ahali! Behrâm şah, veziri Rast Ruşen'i azletmiştir. Onun zulmüne maruz kalan, ondan şikâyeti olanlar, mağdurlar gelsinler de devasına bakıp hakkını teslim edelim. Her kim bir zulme uğramışsa başlarına gelenleri beyan için mutlaka gelsin! Eğer size adilâne davranmış ise tekrar işinin başına döndürüp on hilat sunayım; yok eğer bana ve size karşı bir sadakatsizlik ve ihanet eylemiş ise o çobanın köpeğe yaptığını misliyle ona yapacağım." Behrâm ertesi gün emir ve ekâbirin huzura gelmesini istedi, vezirler yerlerine geçtiler. Behrâm yüzünü vezirine dönerek:

"Memlekete musallat ettiğin bu ne buhrandır! Askeri açlıktan kırmış, tebayı perişan eylemişsin. Sana askere erzakını tam vaktinde ulaştırmanı, memleketi imardan geri durmamanı, raiyyetten hakk olan dışında haraç almamanı, hâzineyi dolu tutmanını emr ü ferman buyurmadık mı? Şimdi baktığımda ne hâzinede zırnık, ne askerde erzak kalmış ve halk aç bî-ilaç. Benim şarap ve av ile başım hoş olduğu için raiyyet ve halk işlerinden haberdar olmadığımı mı sandın? Zannettiğin gibi değildir."

Sonra onun vezirliğine bakmadan derdest edilip ayaklarına ağır zincirler vurulmasını ve karga tulumba götürülmesini emretti. Daha sonra şehre bir münadi salarak halka, şahın veziri Rast Ruşen'e gazaplanarak onu azlettiğini ve bir daha ona bir devlet işi vermeyeceğini, onun gadr ve zulmüne uğrayanların çekinmeden, korkmadan dergâha gelmelerini, gasp edilmiş haklarını temin için şaha maruzatlarını arz etmelerini, halka ilan etmesini istedi.Daha sonra şah, zindana atılanların tez elden huzuruna getirilmelerini emretti. Şah bütün tutsaklara tek tek hangi suçtan ötürü alıkonduklarını sordu. Birisi şöyle dedi: "Benim mülkü bol olan zengin bir kardeşim var idi. Rast Ruşen onu tutuklayıp bütün servetine el koyarak işkenceyle katletti. Vezire kardeşimi neden öldürdüğünü sorduğumda; kardeşimin şahın hasımlarıyla yazışmaları olduğunu söyledi. Davayı örtbas etmek ve uğradığım haksızlığı şaha şikâyet etmemem için de beni zindana attı." Öbürü şöyle dedi: "Benim, Rast Ruşen'in ekili tarlasına komşu olan baba yadigârı mümbit mi mümbit bir bağım var idi. Bağım vezire pek cazip geldiği için onu satın almak istedi. Satmayacağımı duyunca fa-

lancaların kızında gözün var, bir cürüm işledin iddiasıyla tevkif edip beni zindana attı." Bir başkası şöyle dedi: "Ben sermayesi pek az olan bir tacirdim. İşim gereği cihanın dört yanını dolaşır idim. Dolaştığım şehirlerde süs eşyaları ve ipek gibi hoşuma giden şeyler gördüğümde onu satın alır başka bir şehre götürüp satar idim. Bu şekilde kıt kanaat geçimimi sağlardım. Bir gün elime hasbelkader inciden bir gerdanlık geçti. Şehre geldiğimde onu satışa çıkardım. Bu haber vezirin kulağına gitti. Bir adamını yollayarak beni yanına çağırttı. O inci gerdanlığa alıcı olduğunu söyleyerek hiçbir ödeme yapmaksızın el koyup hâzinesine yolladı. Ödeme yapması için birkaç gün yanına uğradım. Ne inciyi ne de bedelini vermeye yanaşmıyor idi. Sabrım tükenmiş, umudumu yitirmeye başlamıştım. Bir gün yanına vararak; 'Eğer o gerdanlığın sahibi olmak istiyorsanız emredin de ücretini versinler, yok eğer istemiyorsanız bana iade edin.' dedim. Söylediklerime hiçbir cevap vermedi. Oradan ayrılıp döndüğümde, evde beni bekleyen dört çavuşla karşılaştım. Bana, 'Yürü, bizimle geliyorsun, vezir seni istiyor.' dediler. Gerdanlığın parasını verecek diye sevinçten içim içime sığmıyordu. Kalkıp geldiğimde serhengler beni tutup zincire vurdular. İşte bir buçuk yıldır bu zindandayım." Mahpuslardan bir başkası da şöyle dedi: "Ben falan diyarın reisi idim, misafirlere, garibanlara ve ilim ehline kapım her zaman için açık idi. Tanrı'nın kullarına hizmette kusur etmez idim. Atalardan gördüğüm vech ile muhtaç ve fakirlere gücümün yettiğince hayır hasenatta bulunurdum. Malımdan, mülkümden temin ettiğim hâsılatı cömertçe Allah'ın kulları için harcar idim. Vezir, 'Sen bir define bulmuşsun' iddiasıyla işkence edip beni zindana attı. Ben de

varımı yoğumu yarı fiyatına satarak ona vermek zorunda kaldım. İşte dört yıldır bu zindandayım ve artık bir dirhemim bile yok." Bir diğeri şöyle dedi: "Ben falanca kabile reisinin oğluyum. Vezir mallarımızı müsadere ederek, pederimi kazığa vurdu. Beni de zindana attı. Yedi yıldır zindanın kahrını çekmekteyim." Bir başkası şöyle dedi: "Ben bir askerim. Nice yıllar hükümdar babanızın hizmetinde bulunup onunla seferlere çıktım ve yıllar var ki siz şevketli efendimizin hizmetinizdeyim. Divanın bana nân-pâre olarak tahsis ettiği ve onu işleyerek geçimimi sağladığım küçük bir tarlam var idi. Geçen yıl elime bundan bir şey geçmedi. Bu yıl ise vezire, 'Efendim, bakacak çoluk çocuğum var, geçen yıl ki alacaklarım ödenmedi, emir buyur versinler de bir kısmıyla ödenmesi gereken borçlarımı ödeyeyim, bir kısmını da evlatlarımın nafakası için ayırayım.' diye rica ettim. Bana; 'Askerlere ihtiyaç duymak için ufukta bir savaş ihtimali görünmüyor. Sen ve adamların şahın hizmetinde olup olmaması fark etmez. Eğer ekmek parası lazım ise var git amelelik yap.' diye karşılık verdi. Ben de 'Bu devlete onca hizmetim dokundu, benim amelelik yapmam değil, senin mülk idaresini öğrenmen gerekir. Kaldı ki benim kılıç çalmadaki hünerim senin çalakaleminden yeğdir. Hâle bak ki ben yeri gelir emrine amade olduğum padişah için kılıç üşürüp canımı feda ederken sen yeri geliyor maaş günü ekmeğimizi bize çok görüp şahı hiçe sayıyorsun.' dedim. 'Bilmez misin ki şahın nezdinde sen de ben gibi bir kuluz. Sana vezareti buyurmuş, bana savaşmayı. Bir farkla ki benim boynum şahın fermanına kıldan ince ama seninki değil ve dahi eğer padişahın işine ben yaramıyor isem sen hiç yaramazsın! Eğer padişahın benim ismimi muhasebe

defterinden sildiyse bana göster! Yok, öyle değilse padişahın bizim için takdir ettiğini bize ulaştır.' Vezir, 'Yeter artık!' dedi. 'Seni de padişahını da gözetip kollayan benim, eğer ben olmayaydım akbabalar tez beyninizi dağıtıp yerlerdi.' İki gün geçtikten sonra beni hapse yolladı. İşte şimdi dört ay oldu, zindandayım." Zindanda yedi yüzden fazla mahpus vardı. Bunların ancak yirmi tanesi katil idi. Geri kalanı vezir hazretlerinin dünya malına tamahından ötürü haksız yere, gaddarca hapse attıklarından oluşuyordu. Ertesi gün padişahın fermanını işitip dergâha varan ahalinin haddi hesabı yoktu. Ayyuka çıkan kanunsuzlukları ve ahalinin hal-i pür melalini gören Behrâm-ı Gûr kendi kendine şöyle düşündü: "Bu herifin suistimalleri yanında hapse atılması pek hafif kalmaktadır. Meşum zulmünden ötürü kellesi vurulmalıdır. Tanrı azze ve celleye eylediği küstahlıktan ötürü Hakk Teâlâ'nm nasıl olmuş beni de yakıp yandıracakcak bir ateş göndermediğine hayret ediyorum." Daha sonra Rast Ruşen'in hanesine gidip bütün defter ve evrak torbalarını getirmelerini, evinin kapılarını mühürlemelerini emretti. Vezire ait mal, mülk, servet, her ne var ise getirilmesini, kölelerine ve hayvanlarına el konmasını ferman buyurdu. Melikin hâli hazırda satın almış olduğu her şeyi satarak sahiplerine iade ettiler. Vezirin hane ve sarayını yer ile yeksan ettiler. Şah dergâhın önünde, dibinde üç küçük olmak üzere yüksek bir darağacı çatılmasını emretti. O çobanın köpeği astığı gibi onu darağacına çektiler. Akabinde ona biat edip onunla iş birliği yapanlar da vezirle aynı kaderi paylaştılar. Şah, münadinin yedi gün boyunca şöyle çağrışmasını emretti: "Kendi öz erbabına ve padişahına hıyanet edip hasımlarıyla uzlaşan Tanrı'nın kullarına zulmü

reva gören, Rab'bine ve efendisine karşı küstahlık edenlerin akıbeti budur! " Bu cezayı gören bütün bozguncuların yüreğine Behrâm-ı Gür'un korkusu düştü. Rast Ruşen'in tayin ettikleri azledilerek azlettikleri tayin edildi. Kâtipler ve mutasarrıflar değiştirildi. Behrâm-ı Gûr'un üzerine doğru sefere çıkmış olan hükümdar, olan bitenden haberdar olunca geldiği gibi geri döndü. Dahası, eylediklerinden bin pişman olup özürler diledi, itaatlerini bildirerek Behrâm-ı Gûr'a birçok mal, hazine ve değerli eşyalardan oluşan armağanlar gönderdi ve 'Şaha isyan etmek aklımızın ucundan bile geçmiyorken senin vezirin bizi bu yola soktu. Bize sürekli yazıyor, birilerini yolluyordu.' diye beyanda bulundu. Şah Behrâm-ı Gûr onları mazur görerek o davayı kapattı. Şah, vezirliği temiz tıynetli birisine verdi. Memleket sükûn bularak reaya ve ordunun işleri düzene girdi. Cihana taravet ve huzur geldi. Halk zulüm ve zorbalıktan kurtuldu."[7]

Alparslan anlatılan olaydan fazlasıyla nasip çıkarıyordu. Kündürî hiç şüphesiz oradaki çoban köpeğiydi. Ne kadar devleti Alparslan çoban olarak yönetse de çoban köpeği olan vezir tüm devlete etki ederdi. Belki Kündürî'nin halka karşı büyük zulmü yoktu ama hem ehl-i sünnet içinde olan kimi mezheplere karşı olan tavrı hem de tahtı yönetmek için orduya devletin malını dağıtması ve daha birçok bozguncu hamlesi yeterliydi. Nizamülmülk'ün dediği gibi çoban köpeğini asmazsa yarın bir gün başka bir çoban köpeği de kurt ile beraber bu sürüyü azaltacaktır. O, bu düşünceler içinde iken Nizamülmülk'de sözünü tamamlayacaktı:

---

7 A.g.e sayfa 34-37.

"İşte burada çoban sizsiniz, vezirler çoban köpeği. Ben size asla ihanet etmem ama sizin dikkat etmeniz gereken ben değil bu makamdır. Eğer bu makamı ve önemini halka ve sarayımızdakilere gösteremezseniz benden sonra gelenler ya da sizden sonra gelenler bu makamı alır ki devletin başındaki ne kadar iyi olursa olsun devleti kendi çıkarları doğrultusunda yıkmaktan bile çekinmez. Bu yüzden vezirlik makamı önemlidir Sultan'ım. Sultan'ın tahtının gölgesindedir vezirlik makamı unutmayın."

Alparslan, Nizamülmülk'ün sessiz bir şekilde konuşmasını bitirip Sultan'ın diyeceklerini beklerken ortamda bir süre sert bir sessizlik oluşmuştu. Çünkü birazdan devletin uzun süre Sultan'dan bile öte şah damarı gibi olmuş bir ismin ölüm fermanı ya verilecek ya da vazgeçilecekti. Ve bunun için çok fazla da düşünmeyecekti Alparslan. Önce vezir yapıp sonra Nizamülmülk'ün yönlendirmesi ile vezirlikten alıp hapse atmış, şimdi de yine Nizamülmülk'ün yönlendirmesi ile bir hüküm verecekti. Ve bu hüküm Nizamülmülk'ün dediği gibi olacaktı. Kündürî, Alparslan'ın fermanı ile sessiz bir şekilde idam edilse de ölümü herkese duyurulacaktı. Kündürî'nin ölümü ile beraber Nizamülmülk'ün önü tamamen açılacaktı. Artık Nizamülmülk'ü tehdit edecek hiçbir tehlike yoktu. Artık devleti yöneten bir Alparslan bir Nizamülmülk vardı. Tarihin en iyi ikililerinden biri olacaktı Nizamülmülk ve Alparslan. Taa ki Alparslan ölene kadar. İşte o zaman Nizamülmülk devleti yöneten tek el olarak kalacaktı ama buna daha vardı. Çünkü Nizamülmülk'ün Alparslan ile yapacağı daha çok şey vardı. Karşılaşacak daha çok isim vardı. Hasan Sabbah, Gazali, Ömer Hayyam ve daha niceleri. Nizamülmülk'ün hayatı asıl şimdi başlıyordu.

3. KISIM

Siyaset Dünyasında Bir Deha

Henüz on yaşına basmamış olan genç Şehzade Melikşah yavaş yavaş büyüyordu. Alparslan kendi eğitimi gibi onun da eğitimini Nizamülmülk'e emanet etmişti. Tıpkı babasının yaptığı gibi o da oğlu Melikşah'ı Alparslan ile tanıştırdığında bak dedi:

"Deden Çağrı Bey bu adamı benimle tanıştırdığında baba bil demişti."

Nizamülmülk, Alparslan'ın kendisini bu adam diye anlatması hoşuna gitmiş olsa gerek ki gülümsüyordu.

"İşte bu adam o gün bana baba gibi yaklaştı ve biz onunla arkadaş olduk. Her zaman onu haksız çıkarmak için kararlar aldım ama hep haklı çıktı. Olur da bir gün o haksız çıkarsa yapacağın ilk şey bunu bana demek olacak."

Nizamülmülk ile Alparslan gülümserken küçük Şehzade Melikşah ne demek olduğunu tam anlamasa da o da gülümsüyordu. Bilmeden gülümsediği bu sözlere kader de gülüyordu. Çünkü vakti geldiğinde kaderin tarafı bu hikâyeyi bize gösterecekti. Şimdilik mutlu bir arkadaşlık ve mutlu bir devlet yönetimi vardı. Hatta Alparslan ile Nizamülmülk'ün arası o kadar iyiydi ki Alparslan kendisi

gibi Nizamülmülk'e güveniyordu. Bu abartı değil, gerçekten öyleydi ki bir olay bu güvenin sınırsızlığını bize şöyle gösterir. Olayı anlatan İbnü'l-Esîr. Der ki; "Nizâmülmülk'ü çekemeyen bir kişi, Nizâmülmülk'ün sahip olduğu maddi varlıkların fazlalığı üzerinden onu Sultan'ın gözünden düşürmeye çalışmıştır. Konuya dair bir mektup yazarak Sultan'ın namaz kıldığı yere bırakmıştır. Mektupta yazılanları okuyan Sultan, vezirini yanına çağırarak: "Bu mektubu al. Eğer bunu yazanların dedikleri doğru ise ahlâkını güzelleştir, durumunu düzelt. Eğer yalan söylüyorlarsa onların hatalarını bağışla ve onları öyle mühim işlerle meşgul et ki insanları aldatmaya vakit bulamasınlar." demiştir. Dikkat edin hiç araştırmaya bile gerek duymuyor. Hâlbuki o en yakınında ve Kündürî gibi bir olay yaşanmış ama buna rağmen mektubu ona verip o yanlış yaptı ise bile bu yanlıştan dolayı kendini cezalandıracağına inanıyor. Hiç şüphesiz mutlak otoriteye sahip olan Alparslan'ın böyle bir adım atması Nizamülmülk'ün zekâsı ve güvenilirliğini bize net gösteriyor. Onların aralarındaki bu iyi ilişki de devlete yansıyor ve devlet içinde bir çatışma olmadan düşmanlar tıpkı Çağrı ve Tuğrul Bey kardeşler gibi omuz omuza verilerek hedef alınıyordu. Fakat dedik ya ne kadar iç çatışma olmasa da diğer devletler hedefteydi. Çünkü Selçukoğullarının başında Alparslan vardı ve Alparslan hiç de rahat duracak değildi. Bu yüzden Kündürî'nin ölümü sonrası Nizamülmülk'e ilk hedef olarak Fatimi sonra Bizans'ı göstermişti. Bizans döneminin en büyük rakibiydi. Doğu'da Türkler, Batı'da Bizans tüyleri diken diken eden iki milletti. Ve insanların son isteğiyse bu iki gücün çarpışması olacaktı. Çünkü bu savaş sonucunda Bizans yenilirse Batı, Türkler yenilirse Doğu'da

tüm düzen tekrar değişecekti. Bu düzeni Alparslan kendi kontrolünde değiştirebilmek için ilk hamleyi o yapmak istiyordu ama Nizamülmülk buna engel olacaktı. Bizans'ı şu süreçte karşına almak demek onun hâkimiyetinde olan yan güçleri de karşına almak demek olurdu. Bu yüzden önce küçük parçaları daha sonra ise büyük lokmayı hedef alacaktı. Nizamülmülk bu yüzden Alparslan'a önce Gürcistan'ı ve Ermenistan bölgelerini almasını önerir ki Alparslan bunu kabul eder. İlk hedef Ani Kalesi olacaktır. Şüphesiz bu kale birçok mânayı ve derinliği içerisinde barındıran bir kaleydi. Sadece iyi korunan değil, aynı zamanda büyük bir değeri içinde taşıyordu. Anadolu'nun fethini önceden başlatan isimlerden biri vardı orada. O, Ebu-l Hasan Harekani idi. Dervişlerini başlarında bir sarık ile Anadolu'ya göndererek Anadolu'nun manevi olarak feth edilmesini çok önceden sağlayan Ahmet Yesevi Harekani'nin öğrencisinin öğrencisiydi. Türklerin Dede Korkut gibi manevi babalarından olan Ahmet Yesevi onun öğretileri ile Yeseviliği kurmuştu. Onun dergâhından çıkanlar Anadolu'yu adeta Türklere hazırlamıştı. Aynı zamanda Harekani'nin şeyhlerinden biri de meşhur Beyazid-i Bestami idi. Hatta derler ki Selçuk Bey müslüman olmadan önce onun rüyasına girip bu yola onu davet eden Beyazid-i Bestami idi. İşte Harekani böyle bir yolun yolcusuydu. Ve Harekani o kadar büyük bir insandı ki Mevlana onun büyüklüğünü şu sözler ile anlatmıştı: "Bizim söylediklerimiz Ebu'l Hasan Harakanî'den aldıklarımızdan başka bir şey değildir." Böylesi bir insandı o. Hatta ünü kendi çevresini ve manevi âlemleri aşıp İbn-i Sina'ya kadar gitmişti. Aynı çağda yaşayan İbn-i Sina onun ününü duyduğunda onu merak edip görmeye gi-

der. Gittiği vakit evde onu bulamaz ve eşi onu karşılar. İbn-i Sina, Harekani'nin eşine Harekani'yi sorar. Kadın burada olmadığını ve neden o yalancıyı aradığını söyler. İbn-i Sina bir anda şaşırır. Herkesin büyük evliya olarak gördüğü bu isme eşi, direkt ilk defa tanıdığı bir kadın yalancı diyordur. Hem de bizzat Harekani'nin eşidir bu. İbn-i Sina kadınla biraz konuşunca kadın başlar Harekani'nin sahte bir Evliya olduğunu anlatmaya, onun yalancı olduğunu ve daha birçok iftira. İbn-i Sina neyse der ve geri döner. Nasıl olabilir, önem verdiği birçok isim onu övmüştür. Harekani gerçekten bir yalancı mıdır? İbn-i Sina bu düşünceler ile gerisin geriye dönmüşken olduğu yerde kalakalır. Bir aslan, üzerinde odunlar ile gelmektedir. Korkup öylece kalakalmışken aslanın ardından bir adamın geldiğini görür. Adam İbn-i Sina'yı sakinleştirip, 'korkma' der. Ama durum korkulmayacak gibi değildir. Adam aslanı sanki bir koyun gibi yönetmektedir. İbn-i Sina bu adamın ilk başta kim olduğunu düşünse de daha sonradan böyle bir kerameti ancak aradığı adam olan Harekani'nin yapacağını anlar ve ona ismini sorduğunda beklediği cevabı alır. O, Harekani'dir. Onunla tanıştıktan sonra eşinin yanından geldiğini söyler ve eşi ile konuşmalarını aktarır. 'Senin hakkında böyle böyle demekte. Peki sen neden bir şey yapmıyorsun' dediğinde Harekani gülümser:

"İşte böyle, biz o kurdun (karısı) yükünü çekemezsek aslan bizim yükümüzü bu şekilde çeker miydi hiç." der. İşte böylesi önemli bir ismin kabri de burada Kars'taydı. Tabii Alparslan onu görememişti çünkü Harekani öldüğünde Alparslan henüz dört yaşındaydı. Ama babası Çağrı Bey'den onun adını çok duymuştu ki şimdi de bu kalenin

fethi sonrası babasının vasiyetlerinden birini yerine getirecekti. Ama önce bu kaleyi fethetmesi lazımdı. Ve bu kaleyi fethetmek o kadar kolay değildi. Çünkü burası kimsenin fethedemediği bir yer olarak anılan Ani Kalesi'ydi. Alparslan zorlu bir kuşatma sonrası kimsenin beklemediği fethi gerçekleştirecek ve Ani Kalesi ele geçirilecekti. Öyle önemli bir kaleydi ki bu kale fethedildikten hemen sonra Abbasi Halifesi el-Kaim Biemrillah Alparslan'a Ebu'l-Feth (Fethin Babası) unvanını verecekti. Ve aslında bu kalenin Fethi Anadolu'nun kapılarını açacaktı. Bu kalenin Fethi ile beraber Selçukoğulları, 'biz Türkler buradayız artık' diyecekti. Fetih sonrası da babasının vasiyeti gereğince Harekânî hazretlerinin kabrini türbe hâline getirecekti. O sıralarda ise Nizamülmülk ve Melikşah Sürmene Kalesi'nin fethi için savaşıyordu. Melikşah henüz küçük bir gençti ama babası onu savaşa göndermişti. Kumanda ne kadar onda görünse de Nizamülmülk yönetiminde onu göndermişti. Nitekim bu savaş sırasında Nizamülmülk onu geride bıraksa da küçük Melikşah heyecanla harekete geçip savaşa atlayacak ve bir çamura saplanıp orada öldürülecek iken Nizamülmülk kurtaracaktı. Bu, Nizamülmülk'ün onu ilk kurtardığı an olacak fakat tek olmayacaktı. O gün daha da perçinleşen bağlar Nizamülmülk'e yeni bir dostluğun kapısını aralayacaktı. Önce Çağrı Bey sonra Alparslan şimdi ise Melikşah. Talihi ve zekâsıyla üçünü de etkilemişti. Peki, bu ne kadar devam edecekti. Bunu zamanla görecektik ama önümüzde bir sorun, bir güzel durum ve o an fark edemediği bir sorun daha olacaktı. İlk başta Alparslan'ın kardeşi Kavurd İsyanı ile karşılaşacaklar ama Alparslan'ın sert baskısı ile Kavurd İsyanı sona erecekti. Bir yıl sonra ise Alparslan oğlu Melik-

şah'ı evlendirecekti. Evlendirdiği isim Batı Karahanlılar'ın kurucu ve ilk hükümdarı İbrahim Tamgaç Han'ın kızıydı. Fakat burada dikkat etmeniz gereken nokta babası değil kızı. Çünkü Melikşah'ın evlendiği isim basit bir isim olmayacaktı. O, hem Melikşah'ın hem de zamanı geldiğinde Nizamülmülk'ün ölümünün mimarlarından olacaktı. Bugün herkes gülümsüyordu ama hep dediğimiz gibi kaderde onlara gülümsüyordu.

Selçuklu Alparslan'ın verdiği karar ile sarsılmıştı. Onun aldığı karar sonucunda Melikşah'ın düğününde bizzat Melikşah'ı kendi halefi olarak açıklamıştı. Nizamülmülk bu karar açıklanmadan önce Sultan Alparslan ile konuşurken tarihin tekrar canlandığını hatırlıyordu. Belki Alparslan sadece amcası Tuğrul Bey'in kendinden sonra tahta geçecek ismi açıkladığını hatırlasa da Nizamülmülk, Alparslan'ın babası Çağrı Bey'in kendinden sonra tahta Alparslan'ı geçirmesi için Nizamülmülk' e vasiyet bırakmasını unutamıyordu. Şimdi yine aynısı olmuştu, henüz otuz beşini yeni geçmiş olan Alparslan şimdiden varisini açıklamıştı. Hâlbuki kendisinin Melikşah ile beraber tam on iki çocuğu vardı. Bundan öte aynı zamanda Kavurd diye bir kardeşi vardı. Alparslan onu ilkinde affetmişti ama Alparslan'ın bu kendinden sonraki varisi açıklama sonrası Kavurd bir daha isyan edecekti. Alparslan ikinci defa onu yenecek ve ikinci defa onu affedecekti. Kavurd üçüncü defa isyan edecek, Alparslan onu yine yenecek ve tekrar affedecekti. Bakmayın Alparslan'ın sert ve çetin bir insan olduğuna, gerçekten ailesine karşı inanılmaz derecede yumuşak bir kalp taşımak-

taydı. Alparslan'ı kardeşi idam etmeye kalksa ve ardından kurtulsa, o kardeşini yine de affedecek kadar merhametli biriydi. Bu güzel bir huy mudur yoksa bir zaaf mıdır o ayrı mesele. Fakat olan olmuştu. Alparslan kendinden sonra varisi olarak Melikşah'ı açıklamıştı. Ve şunu herkes biliyordu ki bu açıklamada Nizamülmülk'ün etkisi fazlasıyla vardı. Sanki tarih yeniden yaşanıyordu. Tuğrul Bey bir varis ilan etmiş, Nizamülmülk ve Alparslan taht herkesin hakkıdır diyerek buna karşı çıkmış ve tahta konabilmişlerdi. Şimdi ise henüz otuz beş yaşında olan Alparslan çıkıp kendinden sonraki varisi açıklıyordu. Aslında bir Sultan'ın bu yaşında kendinden sonraki varisi açıklaması da pek hoş karşılanır bir durum değildir. Çünkü kendinden sonraki varisi açıklamak demek aynı zamanda kendini de tehlikeye atmak demektir. Yarın bir gün bir savaş kaybettiğinde, devlet bir sıkıntıya düştüğünde, ordu seni indirmek ister ve sen kendinden sonra tahta çıkacak adamı zaten açıkladığından dolayı tahttan inişin çok kolay ve hızlı olur. İşte bu noktada Sultan Alparslan'da kendinden daha fazla babası gibi devleti düşündüğünden dolayı ve çok büyük ihtimal Nizamülmülk'ün de etkisinde kalarak otuz yedi yaşında olmasına rağmen kendinden sonraki varisini açıklamıştı. Bakalım bu sefer tarih yine olduğu gibi tekrar mı edecekti yoksa bambaşka bir süreç mi işleyecekti. Büyük bir karar alınmıştı ve bu doğrultuda dikkatli adımlar atılması gerekiyordu. Bu yüzden Nizamülmülk, Sultan Alparslan ile çok önemli bir konuyu konuşmaya karar verir. Sultan Alparslan'a gelerek artık devletin büyüdüğünü ve devlet içinde Kavurd gibi isyana kalkışan birçok ismin olabileceğini söyler. Öte yandan her şeyi kontrol altında tutup, zamanı geldiğinde Melikşah'ı

başa geçirebilmek için istihbaratın gerekliliğini anlatır. Hiç şüphesi yoktur, kesinlikle Alparslan bunu kabul edecektir diye düşünüyordur ama bu sefer düşündüğü gibi olmaz. Kendi siyasetnamesinde anlattığı gibi Alparslan bunu reddeder ve istihbaratçıları gizli bilgi getiren kişiler olması ile beraber aynı zamanda fitneye sebep olabilecek kişiler olarak da görür. Nizamülmülk elbet bunun olabileceğini fakat bunun da denetlenmesi gerektiğini, bu doğrultuda bu devlete iyi bir istihbarat sistemi kuracağını söyler. Ama Alparslan bunu da reddeder. Nizamülmülk, Alparslan'ın istihbaratı reddediyor olmasına fazlasıyla şaşırsa da onu biraz anlıyordu. Çünkü bu zamana kadar olan isyanların birçoğunda aynı zamanda kişilerin fitne çıkaran ifadelerinin de olduğunu görmüştü. Alparslan istihbarata bu yüzden fitne çıkarıcı bir hamle olarak bakıyordu. Fakat bunu Alparslan'a doğru bir şekilde anlatmak gerekiyordu. İstihbaratın sadece bilgi taşımak değil, doğru bilgi toplamak olduğunu da anlatmak lazımdı ve bunun içinde hep yaptığı gibi yine bir örnek ile bunu anlatacaktı. Yine bizzat Siyasetname'sine yazdığı şu örnek ile Alparslan'ı ikna etmeyi düşünüyordu.

"Sultan Mahmud bir gün yolda giderken bir adam ona şöyle bir maruzat arz etti; 'Ağzı bağlı, mühürlenmiş bir kese içinde şehrin kadısına iki bin kızıl altın dinar emaneten bırakarak sefere çıktım. Hindistan yolunda eşkıyalar beraberimde götürdüklerimi gasp ettiler. Ben de kadıya bıraktığım emanetimi almak üzere geri döndüm. Emanetimi alıp eve vardım. Kesenin ağzını açtığımda kesenin bakırdan paralarla dolu olduğunu gördüm. Kadıya koşarak; 'Ben sana altın dolu bir kese bırakmışken nasıl oluyor da kesenin içinden bakır paralar çıkıyor?' dedim. Kadı; 'Peki, keseyi bana

mühürlü bir şekilde mi emanet ettin. İçindekilerin altın mı bakır mı olduğunu ben nereden bileyim? Gelip keseyi mühürlü bir şekilde kazasız belasız alıp götürdün. Şimdi gelmiş bana iftira ediyorsun.' dedi. Adam da; 'El aman ey adil padişah el aman! Şu zavallı kulun feryadına bir ses ver el aman!' diye haykırdı. Sultan Mahmud bunları işitince adamın hâline yüreği parçalandı. Ona: 'Şimdi git ve gönlünü serin tut. O sözünü ettiğin keseyi bize git getir. Altınlarının icabına bakmak artık bize düşer.' dedi. Adam giderek keseyi sultanın huzuruna getirdi. Sultan ne kadar incelediyse de kesede bir sökük dikik izi bulamadı. Adama; 'Keseyi yanıma bırak, senin şu meseleni halledene kadar her gün üç ekmek, bir et ve her ay da on dinar altın kendi divanımdan alıvererek kullan.' dedi. Sultan Mahmud bu keseyi yanıbaşına koyarak kesenin hikâyesi üzerinde kafa yormaya başladı. Nihayet keseyi yırtarak içinden altınları alıp tekrar yama vurmuş olabileceklerine hükmetti. (Fakat bunu ispat etmesi gerekiyordu ki bunun için bir oyun oynamaya karar verdi.) Sultanın son derece göz alımlı ketenden işlemeli bir yatak örtüsü vardı. Bir gece yarısı kalkıp hançerini kaparak bu örtüye bir kesik attı. Sabah olunca üç günlüğüne ava çıktı. Sultanın odasını temizleyen has bir ferraşı vardı. Sabah temizlik için odaya gittiğinde yatak örtüsünün kesilmiş olduğunu görünce sultandan korkusundan ağlamaya başladı. Onu bu hâlde gören ferraşhanedeki ihtiyar bir ferraş ona; 'Nedir bu hâlin?' diye sordu. O da; 'Kuyumu kazmak isteyen birisi has odaya girerek sultanımızın yatak örtüsünü parçalamış. Sultanımız şayet bunu görürse gözünü kırpmadan boynumu vurur.' dedi. İhtiyar; 'Peki bunu senden başka birisi gördü mü?' dedi. Ferraş; 'Hayır.' dedi. İhtiyar; 'Öyley-

se için rahat olsun, ben meselenin nasıl halledileceğini sana anlatayım. Şimdi sultan üç günlüğüne ava çıkmıştır. Şehirde orta yaşlarda, dükkânı falanca yerde eli sağlam, işinin erbabı Ahmed isminde bir sökükçü var. O yatak örtüsünü ona götür. Öyle ince bir iş çıkarsın da kimsecikler farkına varmasın diye emeğinin hakkını ver.' dedi. Ferraş örtüyü derhal sökükçü Ahmed'in dükkânına götürerek ona; 'Ustam, bu örtüyü hiç kimsenin anlamayacağı bir şekilde tamir etmek için ne kadar istersin?' dedi. Sökükçü; 'Yarım altın dinar.' dedi. Ferraş; 'Ben sana bir altın dinar vereceğim.' dedi. Sökükçü; 'Öyle bir tamir edeceğim ki buranın yırtılmış olduğunu kimsenin ruhu bile duymayacak, yarın ikindi namazında sana teslim ederim.' dedi. Ferraş oradan ayrılarak söz verildiği gibi ertesi gün dükkâna geldi. Sökükçü örtüyü ferraşın önüne koydu. Ferraş tamir olan yeri bile bulamadı. Sevinç içinde örtüyü alıp getirerek yatağa serdi. Sultan avdan dönünce öğle vakti uyumak için yazlık odasına gittiğinde örtüyü sapasağlam görünce ferraşı emretti. Ferraş gelince; 'Bu örtü yırtılmış idi, kim tamir etti bunu?' dedi. Ferraş; 'Sultanım örtü yırtılmış değil idi.' dedi. Sultan; 'Korkma, örtüyü yırtan bendim ve bu işi bir maksat üzere yaptım.' dedi. Bunun üzerine ferraş olan biteni sultana anlattı ve örtüyü falan sökükçünün tamir ettiğini söyledi. Sultan; 'Derhal o sökükçüyü huzuruma çağırın!' dedi. Ferraş anında koşarak sökükçüyü sultanın huzuruna getirdi. Sultanın karşısına çıkan sökükçü korktu. Sultan; 'Korkma! Gel yanıma.' diye çağırdı ve; 'Bu örtüyü sen mi tamir ettin?' diye sordu. Sökükçü; 'Evet ey efendimiz!' diye cevap verdi. Sultan; 'Çok ustaca olmuş.' dedi. Sökükçü; 'Hünkârımızın sayesinde efendim.' diye cevapladı. Sultan; 'Çok güzel, söyle

bakalım bu şehirde senden daha mahir sökükçü var mı?' diye sordu. Sökükçü; 'Hayır.' dedi. Sultan; 'Senden her ne sual eylersem doğru cevap veresin.' dedi. Sökükçü; 'Padişahlara haktan gayrı bir şey denmez yoksa huzurda yalan yanlış konuşmaya kim cüret edebilir?' dedi. Sultan; 'Şu birkaç yıl içinde ipekten yeşil bir kese tamir ettiğin oldu mu?' Sökükçü şöyle bir zihnini yoklayarak; 'Tamir etmişliğim vardır efendim.' dedi. Sultan; 'Kim için yaptın?' Sökükçü; 'Kadı için yapmıştım. Bana el işçiliğim karşılığında iki altın dinar vermişti.' dedi. Sultan; 'Peki o tamir eylediğin keseyi şimdi tekrar görürsen teşhis edebilir misin?' dedi. Sökükçü; 'Evet, ederim.' dedi. Bunun üzerine sultan elini sedirin altına sokarak keseyi çıkarıp sökükçüye uzattı. Sökükçü keseyi hemencecik; 'Evet, aynen budur.' diyerek teşhis etti. Sultan; 'Pekâlâ, kesede tamirini yaptığın yer neresidir.' diye sordu. Sökükçü parmaklarını yama yaptığı yere koyarak gösterince sultan hayretler içinde kaldı. Sultan vakit geçirmeden kadıyı huzura getirmesi için birini yolladı. Kadı huzurda hazır olunca Sultan ona; 'Bir de yaşını başını almış âlim bir kimse olacaksın. Ben de şehir kadılığını itimad ederek sana teslim ettim. Emanete hıyanet edip alçaklık yapmak reva mıdır? Müslümanların sana teslim eyledikleri malları sen yağmalayıp onları mahrumiyet içinde bırakıyorsun!' dedi. Kadı; 'Efendim, bunlar nasıl sözler? Böyle yaptığımı kim söylemiş?' dedi. Sultan Mahmud; 'Senin gibi münafık bir it yapmış işte. Ben söylüyorum.' Daha sonra keseyi ona göstererek; 'Bak bu keseye, bunu senin yanına emaneten bırakmışlardı. Sen de içindeki altınları çıkarıp yerlerine bakır altın yerleştirdin. Sonra da sökükçüye gidip keseyi tamir ettirdin.' dedi. Kadı suçlamaları inkâr ederek; 'Ben

bu keseyi ömrü hayatımda görmedim, böyle bir şeyden ne malumatım ne haberim var.' dedi. Sultan iki adamı huzura çıkarmalarını emretti. Kesenin sahibi ve sökükçüyü huzura getirdiler. Kadı onları görünce dizlerinin bağı çözüldü. Utançtan yüzü kızarıp bozardı. Sultanın korkusundan küçük dilini yutmuşçasına tir tir titriyordu. Sultan; 'Şunu gözaltında tutun, kesenin sahibi adama derhal altınlarını iade etsin. Sonra ne yapılması gerektiğini söyleyeceğim.' dedi. Son derece bitkin düşen kadıyı, Sultan'ın huzurundan sürüyerek karakola götürdüler. Kadı, vekiline haber salarak yanına çağırıp o iki yüz sultanî dinarın sahibine iade edilmesi talimatını verdi. Ertesi gün Sultan Mahmud mezâlim eyledi. Kadının sahtekârlığını devlet erkânına ve ileri gelenlere ulu orta söyleyerek aşikâr eyledikten sonra kadıyı getirip dergâhın kubbesinden baş aşağı asmalarını emretti. Bunun üzerine devletin ileri gelenleri araya girerek kadının yaşlı ve âlim bir zat olduğunu, elli bin dinar ödemesi mukabilinde affedilmesini istediler. Kadıdan elli bin dinar alınarak kendisine bir daha devlet işi verilmedi."

Bunun gibi kıssalar anlatmakla bitmez. Sultanımız (Allah devletini payidar kılsın) padişahların adalet, insaf ve doğrulukta nasıl olması gerektiğini, haksızlığa uğrayanların hakkını almak için hangi yollara başvurduklarını, bozguncuların yeryüzünden silinmesi için hangi tedbirleri almaları gerektiğini bilsin. Padişahların zekâlarının keskinliği bin kişilik ordudan daha evladır. Allah'a hamdolsun, padişahımız hem keskin zekâya hem muti bir orduya, adalate ve insafa sahiptir, diyecek ve daha sonra Nizamülmülk, Alparslan'a bakarak:

"Bunun için her yerde casusunuz olmalı. Hem bunun gibi kişilerden haberdar olmalısınız hem de kimin ne yaptığından ve ne yapabileceğinden haberdar olasınız. Eğer Sultan Mahmut zamanında istihbaratını geniş bir şekilde yaysaydı, hem emrindekilerin ne yaptıklarını gizlice kontrol edebilir, hem şehirde kimin hangi beceriye sahip olduğunu görerek uzun süre beklemeden oyun yapmasına gerek kalmadan sorunu çözerdi. Elbet siz ve babanız zeki sultanlardansınız. Bunu fark edebilirsiniz ama sizden sonra gelenlerin hep sizin gibi olacağını düşünmeyin. Bu yüzden Sultan'ım kesinlikle casusluk elzemdir. Onu kontrol edebildiğiniz sürece korktuklarınızın hiçbiri başınıza gelmez."

Söz ustası Nizamülmülk'ün son söylediği söz aslında o şekilde söylenmemesi gereken bir sözdü ama artık olan olmuş ve Alparslan'da anlatılan bu hikayeyi silip o söz üzerinden Nizamülmülk'e bakarak:

"Peki ya kontrol edemezsen ne olacak?"

"Sultan'ım öyle demek istemedim ki kontrol ederiz. Temeli sağlam atıldığı sürece kontrol edilemez olamaz. Ve şu an bu devlette tüm hakimiyeti sizden daha güçlü bir şekilde kurabilmiş kimse yok. Bu yüzden bu casusun ve istihbaratın temeli sizin emrinizde acele bir şekilde yapılmalı."

Alparslan sırtını Nizamülmülk'e dönüp bir süre düşündükten sonra Nizamülmülk'e bakmadan kesin emrini verdi:

"Her seferinde güzel bir hikaye anlatırsın ve o hikayeden nasip çıkarmamak elde değildir. Fakat bu sefer anlattığın ne kadar doğru ve güzel görünse de benim söylediklerimi yalanlayamıyor."

"Estağfurullah Sultan'ım amacım sözlerinizi yalanlamak değil."

"Biliyorum ama ne olursa olsun istihbarat olmayacak. Elbet dediğin gibi devlet içindeki olanları haberdar eden bir sistem olsa da bu başkalarının hakkında yalan söyleyen insanlar da ortaya çıkaracaktır. Kesin emrimdir, bundan sonra bu konuyu açmayacaksın."

Evet, o gün Nizamülmülk bu cevabı hiç beklemiyordu ve ilk defa Alparslan'ı etkileyememişti. Alparslan'ın kararı kesindi ve istihbarat istemiyordu. Bu kadar zeki ve savaşçı bir hükümdar nasıl olur da istihbaratın önemini fark edemez diye düşünebilirsiniz. Ama dedik ya, onun yaşadıkları onu bu fikre itmişti. Birçok sahte haberin ve fitnenin ortalığı karıştırdığını bildiği için istihbaratı da aynı kefeye koyuyor ve ortalığı karıştıran bir sistem olarak görüyordu. Elbette yanlıştı bu fikir ki Şii olan Fatimilerin devlet içinde sinsice yayılmasına sebep oluyordu. Bu Şii olan Fatimilerin temsilcileri zamanla Hasan Sabbah ve fedaileri olarak ortaya çıkacaktı. Nizamülmülk, Fatimi tehlikesini ve onların devlet içine uzanan kollarını görüyordu. Bunun için zaten özellikle istihbaratı etkin hâle getirmeye çalışıyordu ama olmamıştı. Evet, henüz ortada ne Hasan Sabbah vardı, ne de fedaileri vardı ama etkileri alttan alta kendini belli ediyordu ve Nizamülmülk de zaten bu yüzden bu işten hemen vazgeçmeyecekti. İlk defa Sultan'ın arkasından devletin geleceği için kendi başına bir iş çevirecekti. Çünkü onun inancında önemli olan devletti. Kendi zekâsına sonuna kadar güvenen Nizamülmülk istihbaratın önemini bildiği için istihbarattan vazgeçmeyecekti. Fakat devlet içinde açık bir

istihbarat kuramazdı, bunu başka türlü yapmalıydı. Sultan'ın ve Sultan'dan sonra geleceklerin fark etmeyeceği bir şekilde. Bunun için derin derin düşünmeye başlamışken nasıl yapacağını bulması çok da zor olmayacaktı. Tesadüf ya da kader mi dersiniz bilinmez ama Nizamülmülk'ün devlet içinde gizlice kuracağı istihbarat hamlesini yine Alparslan'ın önerisi ile yapacaktı. O an Alparslan'a sunduğu öneriye Alparslan'ın bunu her yere yayın diyerek cevap vermesiyle beraber Nizamülmülk'ün aklında şimşekler çakacak ve istihbaratı böyle böyle yayabileceğini o an fark edecekti. Neden mi bahsediyorum. Anlatmaya devam...

Olayı bize anlatan yine bizzat Nizamülmülk. Nizamülmülk ile Alparslan'ın her sene Ramazan ayını büyük bir şehirde geçirmesi adetlerinden olmuştu. İşte bu vakitlerde Nizamülmülk aynı zamanda Alparslan'ın fikrini hazırlamak için bazı tesadüfü hamleler yapmaktaydı. Özellikle Şiilerin etkisini kırmak adına eğitimin ve bilinçlenmenin önemini bilen Nizamülmülk medreseler kurmak istiyordu. Bu doğrultuda bir gün yaşanan bir olay Nizamiye Medreseleri fikrini ateşleyecekti. Sultan Alparslan Nîşâbur'da iken bir gün bir caminin önünden geçerken caminin önünde, görmeye alışık olmadığı eski elbiseler içinde birtakım insanlar görür. Bu insanlar Sultan'a tâzim etmedikleri gibi ondan birşey de istemezler. Gördüğü bu manzara karşısında şaşıran Alparslan, yanındaki veziri Nizamülmülk'e bu insanların kim olduğunu sorar. Nizamülmülk de Sultan'a cevaben; 'Bunların dünyaya meyletmeyen dünyevi zevklerden hoşlanmayan fakirlikleriyle iftihar eden ilim yolcusu fakihler,' olduğu-

nu söyler. Alparslan bu durumdan etkilenir ve Nizamülmülk'ün devam eden sözleri ile beraber bu işe daha bir ilgi duyar.[8] Nizamülmülk bunları anlatır, daha sonra bunların henüz bir sisteminin olmadığını ve bu yüzden eğitimi bitirdiklerinde de etkili olamadıklarından bahseder. Bunlara büyük bir mâli destek verilmez ise insanların yaşam kaygısından dolayı eğitimlerini bırakacağını anlatır. Daha sonra konu konuyu açar ve en sonunda böyle bir medrese açmayı önermek adına şunları der:

"Eğer izin verirseniz onlara kalacak bir yer inşa edip rızıklarını temin edeyim, onlarda ilim tahsiliyle ve Sultan'ın devletine dua ile uğraşsınlar,"

İşte o vakit Nizamülmülk istihbarat konusunda hiç beklemediği hamle sonrası burada da hiç beklemediği bir hamle ile karşılaşacak fakat bu hamle onun için çok daha güzel olacaktı. Alparslan bunun sadece bir yere değil, her yere açılmasını emrederek tüm Selçuklu topraklarına yayılmasını ister. Alparslan'ın olur vermesi ile beraber Nizamiye Medreseleri tüm Selçuklu topraklarına açılacak ve büyük bir mâli destek verilecekti. Nizamülmülk ise Nizamiye Medreseleri üzerinden hem propaganda yapacak, hem de insanları bilinçlendirecekti. Propaganda derken kendisi için yaptığını düşünmeyin, yine Selçuklu Devlet'inin propagandasını yapacaktı. Belki Selçuklu topraklarında niye Selçuklu Devleti'nin propagandasını yapar diye düşünebilirsiniz ama işler öyle göründüğü gibi değildi. O vakitler bir halife etkisi vardı. Fakat daha önce de bahsettiğimiz gibi bu halife ne yazık ki ilk baştaki gibi olmayıp taht peşinde, güç

8 (Selçuklu Devri Üniversiteleri Nizamiye Medreseleri, Ahmet Ocak Sayfa 85)

peşinde koşanların elinde kalakalmıştı. Öte yandan Selçuklu Devleti'nin başındakiler gerçekten dini olarak bu makama saygı duyuyor ama onların bu yaptıklarından dolayı da alttan alta öfkeleri artıyordu. Ama işin diğer yanı ise halkın bunları tam anlamıyla bilmiyor olmasıydı. Halk halifelik makamını kesinlikle tartışmasız bir makam olarak görüyor ve bu yüzden halifenin Sultan'a karşı tavır alması Selçuklu sultanlarını tedirgin etmiyor değildi. İşte Nizamülmülk'ün Nizamiye Medreseleri ile beraber yapacağı propagandalardan biri de buydu. Yani Nizamülmülk devleti düzene sokmayı değil, tüm dünya düzenini değiştirmeyi amaçlıyordu. Özellikle orada vereceği propaganda sayesinde Selçuklu Devleti'ni öne çıkartacak ve Selçuklu Devleti'nin İslam'ın gerçek temsilcisi olduğunu tüm akıllara kazıyacaktı. Selçuk ve oğullarının halifeden daha etkin ve önemli olduğunu alttan alta halka yaymayı amaçlıyordu. Bu, hiç yanlış bir şey değildi ve yapılması gereken bir hamleydi. Çünkü Selçuk ve oğulları ne zaman taht kavgasına düşüp devletteki hâkimiyet düşse Abbasi Halifesi hemen bir isyan çıkarıp kendi yönetimini kurmaya çalışıyordu. İşte Nizamülmülk'ün yapacağı propaganda sayesinde sadece devletin düzeni değil, o zaman kurulu olan dünya düzeni de değişecekti. Nizamülmülk sanılanın aksine çok ama çok daha büyük düşünüyor ve tabiri caizse köşesinde bir gizli defteri bulundurarak emellerini birer birer gerçekleştiriyordu. Ve bu gizli defter sadece öylesine basit bir gizli defter olarak kalmayıp dediğimiz gibi hakikaten planlar adım adım gerçekleşiyordu. Örneğin, Nizamiye Medreseleri'ni öyle bir yayacak, adını öyle bir duyuracaktı ki o dönemdeki herkes Nizamiye Medresesi'ni bilecekti. Bağdat Nizâmiyesi'nin müderrislerinden

olan Ebû İshak eş-Şirazî'nin: "Horasan'a kadar gittim. Bir belde ya da köye uğramadım ki müftüsü, kadısı veya hatibi benim öğrencilerimden ya da ashabımdan biri olmasın," şeklindeki sözleri bu durumu doğrulamakta. Yani halka İslam'ı öğreten ve onları bilinçlendiren herkes, neredeyse Nizamiye Medresesi'nden çıkmış olacaktı. Belki şu an değil ama ileride bu medreseden çıkan isimler çok önemli kişilerin yanında danışman olacaktı. Muhammed b. Muhsin bi Hüseyin Şemseddin el-Ba'lebekkî Bağdat Nizâmiyesi'nde hadis ve fıkıh eğitimi aldıktan sonra Mısır'a gidecek ve Burada Selâhaddin Eyyûbi ile irtibata geçince onu Mısır hatibi olarak tayin edecekti. Yani Nizamiye Medreseleri Nizamülmülk'ün ölümünden çok sonra bile etkisini göstermeye devam edecekti. Bu medreselerin önemi ise devlet destekli bir örgütlenme hâlinde yapılmış ilk üniversitedir. Evet, bundan önce belki başka kurumlar devlet destekli başka eğitim kurumları kurmuş olabilir ama şu anki üniversite mantığını tam anlamıyla ilk defa yapan Nizamiye Medreseleri olacaktı. Hukuk fakültesi, edebiyat fakültesi, siyasal bilgiler, fen fakültesi ve edebiyat fakültesi. İşte bu beş kurumu bir yerde birleştiren Nizamiye Medreseleri'ydi. Şu anki üniversite mantığını ilk defa Nizamiye Medreseleri uygulamıştı. Aynı zamanda şu anki üniversitelerden daha farklı olacak bir şekilde içerisinde öğrenci evleri de bulunmaktaydı. Bu sayede sırf eğitim vermek için değil de hakikaten kaliteli adam yetiştirmek ve bunu baştan sona yapmak için kurulmuş sistemli medreselerdi buralar. Kampüs sistemi buralardan gelmişti. Doktora, kürsü, cübbe gibi unvanların verilmesi ve bir sisteme girilmesi bu medreseler sayesinde ortaya çıkmıştı. Şu an değil ama ileride anlatacağımız kimi

isimlerde Nizamiye Medresesi sayesinde tarihe damga vuracaktı. Bu kişi İmam Gazali'den başkası değildi fakat şu an henüz yedi-sekiz yaşında bir genç olduğu için daha Nizamiye Medresesi'nin kapısından giriş yapmamıştı. İmam Gazali' büyüdüğünde Nizamülmülk'ün desteği ile Nizamiye Medreseleri'nin başına geçip bilim hayatına yön vermeye başlayınca dört yüze yakın kitap yazacak ve bunlardan üçü şu an Oxford'da okutulan kitaplardan birkaçı olacaktı. İşte böylesi önemli değerlerin çıktığı Nizamiye Medresesi aynı zamanda ücretsiz olup kendi döneminin Oxford'u gibiydiler. Bu arada gerçekten kaliteli eğitim veriliyordu. Şimdiki üniversiteler gibi üstünkörü eğitim yoktu orada. Bu öğrenciler ders gördükleri öğretmenlerinin dersini takip edip bitirince öğretmenleri onlara okuduğu ders için bir diploma verirdi, böylece onlar bu ilim dalında tahsilini bitirmiş sayılırdı. Yani gerekli gereksiz her şey öğretilmez ve zaman israfı yapılmazdı. Zaten belirli bir süre yoktu derslerde. Yani eğitim olarak şu kadar yıl, şu kadar dönem oku diye bir şey yoktu. Daha kaliteli bir eğitim veriyorlardı ve isteyen hangi ders üzerinde ilerlemek istiyor ise o ders üzerine eğitim almaktaydı. Aynı zamanda daha da derine inip Osmanlı Medreseleri'ne baktığınızda hepsinin sisteminin aynı Nizamiye Medresesi'nin sisteminin devamı olduğunu görürsünüz. İşte Nizamülmülk'ün sistemleştirdiği Nizamiye Medreseleri böylesine çağlar ötesini şekillendiren bir kurum olmuştu. Sadece Osmanlı değil, kendinden sonra Avrupa'da kurulacak üniversitelere de şekil vermişti. Avrupa'da kurulacak üniversiteler Nizamiye Medreseleri'nden çok sonra kurulacak ve Orta Çağ'da Batı'da ortaya çıkan üniversitelerdeki "College"ler de aslında medrese yapı-

lanmasının dönüşmüş bir hâli olmaktan başka bir şey olmayacaktı. Aynı zamanda Nizamiye Medreseleri'nin unvanı Avrupa topraklarının en içlerine kadar girmişti. Öyle ki aynı dönemlerde yaşayan Bizanslı yazar ve filozof olan Psellos Konstantinos bile Nizamiye Medreseleri için şu sözleri söylemekten kendini alıkoyamayacaktı: "Bağdat'ta kurulan Nizamiye Medreseleri'nde doğan yıldızlar, bir gün Bizans'ın güneşini söndürebilir"... Bu yüzden "Oxford ve Cambridge Üniversiteleri, Nizamiyelerin Avrupa'ya intikal eden en güzel örnekleridir. Medrese gibi hastahaneyi de bilmeyen Avrupa, Selçuklu bimaristanlarını taklit etmiştir. Bu tesirin sonucunda Avrupa'da ilk defa 13.asırda Roma ve Paris'te hastahaneler kurulmaya başlanmıştır ve bu yerler yapı olarakta çok kaliteli yerler olarak yaptırılmıştır. Öyle ki yıllar sonra Bağdat'tan geçen İbn-i Cübeyr Bağdat'a geldiğinde; "Bağdat'ta otuz civarında medrese mevcuttur fakat onların en meşhuru ve en büyüğü Nizamiye Medresesi'dir. İnşa edilen hiçbir köşk ve yapı bu güzellikte ve onun denginde olamaz," demekten kendini alamamıştır. Başka bir isim Eb-u Şame ise; "Nizamülmülk'ün yaptırdığı medresede hiçbir kusur yoktur ve güzellik bakımından eşsizdir," diyecekti. Bitmedi... Ünlü seyyah İbn-i Batuta ise; "Nizamiyelerin güzelliği insanı çarpacak orandadır," diyecek kadar bu yapıların nasıl ince ince dokunulduğunu anlatacaktı adeta. Kısacası Nizamiye Medreseleri sadece Selçuklu'yu değil, tüm dünya düzenini kendi döneminde hem de kendinden sonraki dönemlerde etkileyecekti. Bize her ne kadar; 'Türkler için etkili olmuş bir medrese üniversite gibidir.' diye söylense de dönemini sarsmış yerlerdi buralar. Ve işte böylesi bir medresenin mimari sistemini kuran adamdı Nizamül-

mülk. Şimdi tekrar dönelim Nizamülmülk'ün hayatına. Nizamiye Medresesi kurulduktan sonra da kurulan ilk Nizamiye Medresesi'nin başına Kündürî'nin zulmüne maruz kalan İmâmu'l-Harameyn Cüveyni konulmuştu. Cüveyni bu arada gerçekten çok değerli bir isim. Dönemin büyük âlimlerinden Şirazi onu; "İmamlar imamı, âlimler âlimi" olarak adlandırır. Farisi onu; "Gözler ondan önce böyle bir âlim görmedikleri gibi ondan sonra da böyle bir âlimi göremeyeceklerdir," diyecek kadar ilmi genişliğini anlatır. Hatta Şirazi biraz daha ileri giderek onun önemini; "Eğer o bugün peygamberliğini ilan etse, ikna gücü sayesinde mucizeye izhar etmeye ihtiyaç hissetmezdi." diyerek onun zekâsını ve ilmi kuvvetini över. Yani Cüveyni'yi başa getirirken öylesine getirmiyor. Onun önemini biliyor. Aynı zamanda size onun önemini şöyle de anlatayım ki nasıl biri ile bu işleri başlattığını anlayın.

O, aynı zamanda İmam Gazali'nin de hocası. Cüveyni vefat ettikten sonra İmam Gazali onun yerine geçecekti. İşte bu kadar önemli bir isimdi. Fakat burada şunu da iyi bilmek lazım ki İmam Gazali de öyle basit bir isim değildi. Bu kadar çok övülen, göklere çıkarılan Cüveyni, İmam Gazali için bir okyanus deryası diyecek ve İmam Gazali'nin "El Menhul" adlı eserini ele aldıktan sonra bu eserin büyüklüğüne o kadar hayran kalacaktı ki İmam Gazali'ye; "Sen bu eserin ile benim ölümümü bekletmeden beni hayatta iken defnettin." diyecekti. Tabii ben sadece dini konulara girdim ama sadece dini konuların döndüğünü düşünmeyin. Mesela aynı mektepte Kemaleddin bin Yunus diye muhteşem bir matematik ve kimya dehası ortaya çıkacaktı. O vakitler kimyanın babası olarak anılan Fahrettin Razi'nin eserlerini

okuyup anlayabilen oydu ki döneminde eşi benzeri yoktu. Aslında bu sadece ne Cüveyni ne de başkası ile de bitmiş bir şey değildi. Nizamülmülk muhteşem bir strateji işletiyor ve İmadü'ddîn el-İsfehânî'nin de bize aktardığına göre nerede bir âlim bulsa hemen onun adına medrese inşa ediyordu. Zaten bu yüzden o medreseler o hocanın adı ile anılır ama bu medreselere toplu bir şekilde Nizamiye Medreseleri derlerdi. Yoksa Nizamülmülk kendi adını koymazdı buraya. Hatta Nizamülmülk hiçbir yere kendi adını koydurmamıştır. Kendi parası ile de yaptırsa yine Sultan'ın adını koymuştur, bunu da yeri gelince anlatırız. Bu çok önemli bir şey çünkü bu Nizamülmülk'ün şan ve şöhretten nasıl uzak olduğunu gösteriyor. Onun derdi şan ve şöhret değil, din ve devlet idi. Hatta onun hakkında anlatılan bir olay onun bu konudaki hassaslığını gösterir.

Bir gün kendi yerinde otururken âlimler onu ziyarete gelir. Gelenler arasında Kuşeyri vardır. Onu ayakta karşılar, daha sonra yerine oturur. Ardından Cüveyni gelir, onu da ayakta karşılar yine yerine oturur. Bir süre sonra Farmedi Hazretleri gelir, ona da ayağa kalkar ama bu sefer kendi yerine oturmaz ve onu kendi yerine oturtur. Daha sonra bu farklı muamelenin sebebini ona sorduklarında o tüm makam sahiplerine ibret olması gereken şu cevabı verir; "Kuşeyri ve Cüveyni bana geldiklerinde beni olmadığım sıfatlarla övüyorlar, bu da bende kibir yaratıyor. Oysaki Farmedi benim kusurlarımı ve kötülüklerimi yüzüme karşı söylüyor. Bundan dolayı gururum kırılıp kötülüklerden kaçınıyorum." der. Tabii bakmayın burada Cüveyni ve Kuşeyri'nin beni olmayan şeylerle övüyor demesine. Orada da mütevazılık yapıyor yoksa Cüveyni ve Kuşeyri de basit

adamlar değil. Ama bu durum bize Nizamülmülk'ün büyüklüğünü ve âlimlere olan saygısını fazlasıyla göstermekte. Bu yüzden Nizamiye Medreseleri yapılırken hepsine oranın önde gelen hocasının ismini koyar ama kadere bak ki oralar hep Nizamülmülk'ün adı ile anlatılırdı. Bu konu da İsfehani diyor ki; "Nizâmülmülk, herhangi bir beldede, ilimde isim yapmış ve derinleşmiş bir kimse bulmuşsa onun adına bir medrese bina etmiş ve ona bir vakıf tesis ederek bir de kütüphane kurmuştur." Tabii bu kütüphanelerinin en büyüğü ileride ne yazık ki büyük bir yangında yanacak ama yine önemli bir kısmı kurtarılacak fakat oradan kurtulan kitaplar Moğolların buraları işgal etmesiyle tekrar yok olacak ve günümüze bir kitap bile ulaşmayacaktı. Üzücü ama gerçek bir kader. Öte yandan bu yerlerde önemli olan özellikle vakıflar. Buralarda vakıfta kurduruyor ki bu sayede bu medreseler devlete yük olmadan kendi ihtiyaçlarını karşılıyor ve başındaki insanlar da geçim derdi olmadan yaşıyordu. Tabii bu vakıflar sadece hayır yerleri değil. Bu medreseyi Nizamülmülk gidiyor şehrin en güzel, en işlek yerine yaptırıyor, daha sonra oraya bir çarşı kurduruyor ve o çarşıdaki dükkânların kiraları olsun, bazı satılan mallar olsun bu medreseye gidiyordu. Nizamülmülk böylece bir taşla iki kuş vuruyordu. Hem ticareti canlandıracak çarşılar kuruluyor, hem de orada etkin olan, kütüphanesi olan medreseler kurdurup insanları oraya çekiyordu. Böylece çarşıda aktif oluyor, öte yandan medrese de parasını çıkarıp geçim derdini bitiriyordu. Geçim derdi olmaması çok önemliydi çünkü insan ne kadar dava inancına sahip olsa da geçim derdi en sonunda onu ensesinden yakalar da gelecek kaygısına düşürürdü. Fakat ortadan geçim kaygısının

kalkmasıyla beraber Nizamiye Medreseleri artık tam anlamıyla fırtına gibi esmeye başlayacaktı. Özellikle Mısır'da kurulan ve aralarından Hasan Sabbah gibilerinin çıkıp Selçuklu topraklarına gelerek propaganda yapmasını engellemekte büyük rol oynayacaktı. Bakmayın siz Hasan Sabbah'ın sahte cennet ile insanları kandırdı sözlerine. Hasan Sabbah hikâyemize dâhil olduğunda daha ayrıntılı anlatacağız ama Hasan Sabbah anlatıldığı gibi sahte cennetle değil Şii propagandası ile kendine bağlı fedailer sağlamıştı. Ve dediğimiz gibi sadece Hasan Sabbah çıkmadı. Ondan önce de bu topraklara geldiler, ondan önce de Hasan Sabbah gibi propagangaya çalıştılar ama aralarından Hasan Sabbah tam anlamıyla başarılı oldu. Sadece propaganda değil, aynı zamanda size önceden anlattığım Tuğrul Bey'in kardeşi olan ve isyan eden İbrahim Yinal'ı da bunlar desteklemişti. Yani Nizamülmülk'ün böyle bir operasyon işine girmesi basit bir iş değildi. Aslında Nizamülmülk'ün aklına bu fikir de yine düşmanları olan Fatimilerin hamlesi sonrası gelmişti. Onlarda Nizamülmülk'ten önce Nizamiyeye benzer hamleleri başlatmıştı. Eski yıllarda 1005 yıllarında Darülhikme adı verdikleri bir yer inşa ettirmişti bu Fatimiler. Öğrencilere muazzam bir para akıyordu ve altı bin beşyüzü aşkın ciltli orijinal eser vardı ki bu gerçekten o dönem için muhteşem bir rakam. Hepsi Şii propagandasını yapıyordu. Bunları neden anlatıyorum derseniz şunu demek yeterli olur; o gün kurulan bu yerlerden zamanla Hasan Sabbah gibi isimler çıkacaktı. Yani bu yerler basit yerler değildi. Ve ne tesadüf ki bu yerlerde aynı Nizamülmülk'ün kendilerinden sonra yaptığı gibi Şii propagandası yapıp Fatimiliği İslam'ın savunucusu gibi anlatıyorlardı. Yani aslına bakarsanız şunu

açıkça söylemek gerek ki Nizamülmülk biraz bunları görüp bunlara benzer bir adım atıyor. Yani bakıyor Fatimiler böyle medreseler kurup büyük teşkilatlanma yapıyor, işte o zaman Nizamülmülk hemen gözlem yeteneğini konuşturup buna benzer yerleri Selçuklu topraklarında açıyor fakat Nizamülmülk çok daha sistemli bir şekilde bunu yapıyor. Kısacası adam zamanın ruhunu okuyor. Öyle birilerinin anlattığı gibi Hasan Sabbah tehlikesini beklemiş görmemiş biri değil. Zamanın ruhunu ve gelen tehlikeyi fark ediyor ve Hasan Sabbah daha Alamut Kalesi'ne geçmeden onu fark ediyor. Herkes Hasan Sabbah Alamut Kalesi'ne geçti de ondan sonra Selçuklu bunu fark etti sanar. Hâlbuki Hasan Sabbah dediğimiz gibi bir Şii propagandasıydı ve Mısır'da anlaşamayıp kendi imamı için yollara düşüp İran'a tâbi o zaman ki Selçuklu toprakları olan İran'a gelip propaganda yapıyor ve Nizamülmülk kendisine gelen istihbarat sonrası bunu taa o yıllarda fark ediyor. Sonra bu kaçıyor ve Alamut'a yerleşiyor. Tabii bunlarda ileride anlatılacak ama burada özellikle Nizamiyelerin ve Nizamülmülk'ün istihbaratının önemini fark etmeniz için bunları anlatıyorum. Nizamülmülk işte bunları önceden fark edip sistemi değiştirecek kadar çok zeki birisi. Ayrıca kendisi on iki hadis bizzat rivayet edecek kadar zeki birisi. Bunu böyle deyince size basit gelmiş olabilir ama bunu daha da açıkladığımda ne demek istediğimi net anlayacaksınız. Bir hadis rivayet edebilmeniz için bu hadisin Hz. peygamber efendimizden kendi dönemine kadar rivayet eden herkesin ismini ezbere bilmeniz lazım. Hz. peygamber ile kendi arasında da neredeyse dört yüz sene olduğu için arada da birçok rivayet isim geçtiği için bu isimlerin hepsini aklında tutması gerek.

İşte bunu aklında tutabilecek kadar derin bir zekâya sahip olduğu bu örnek ile de çok açık bir şekilde karşımıza çıkıyor. Yani günümüz tabiriyle adam aklında rehber kayıt eder gibi isimleri noksansız bir şekilde tutuyor. İşte Nizamülmülk böylesi bir deha. Bu arada olayları Nizamülmülk ekseninde anlatıyorum ama sultanların da hakkını çiğnememek lazım. Alparslan olsun, Alparslan'dan sonra gelecek olan Melikşah olsun, onun oğlu Sencer olsun bunların hepsi âlimlere fazlasıyla değer veren muhteşem sofu gönle sahip insanlardı. Zaten Tuğrul Bey ile Çağrı Bey'in bu konudaki hassaslıklarını anlatmıştım ki soyları da aynı inceliğe sahipti. Hatta bir gün Nizamülmülk'ü Melikşah'a şikâyet ederler. Şikâyet eden de ileride karşısına çıkacak olan ve Terken Hatun'la fitne çıkaran isim olan Tacülmülk. Efendim derler bakın bu adam Nizamiye Medreseleri'ne çok altın harcıyor. Nizamülmülk her yıl fakihlere, sufilere üç yüz bin dinar para veriyor, eğer bu para ile ordu teçhiz edilirse onunla İstanbul (Konstantiniye) surlarını bile fethetmek mümkündür. Melikşah biraz acaba olur mu ki diye düşünüp Nizamülmülk'ü yanına çağırıp durumu sorar. Nizamülmülk Melikşah'a karşı: "Ey Sultanulalem! Ben ihtiyar bir adamım, eğer beni mezata verseler bana kimse on dinardan fazla kıymet vermez. Siz gençsiniz ve sizi mezata verseler siz de yüz dinardan fazla etmezsiniz. Allah size ve bana kullarından hiç kimseye nasip olmayan lütuf ve ihsanlarda bulunmuştur. Bunun mukabelesi siz o Allah'ın dinine çalışanlara onun aziz kitabını hâmil bulunanlara yılda üç yüz bin dinar sarf etseniz çok mudur? Siz her yıl askerlerinize bunun iki mislini sarf ediyorsunuz. Hâlbuki bunların en kuvvetlisinin de en nişancısının attığı ok iki milden ileri

gitmez. Bunlar ellerinde bulunan kılıçlarıyla yalnız yakınlarında bulunan kimseleri öldürebilirler. Ben ise sarf ettiğim bu para ile öyle bir ordu teçhiz ediyorum ki onların duaları ve bilgileri ok gibi taa arşa kadar gider ve Allah'a vasıl olmak için ona hiçbir şey mâni olamaz." diyecektir. Burada kasıt sadece dua değil, aynı zamanda Şii politikalarına engel olup içten işgali engelleyen bu ilim ordusunun önemini anlatır. İşte o vakit Melikşah dediklerinden Allah için utanıp ağlayarak; "Sen bu ordunun sayısını elinden geldiği kadar çoğalt, sana istediğin kadar mal hazırdır, dünya serveti senindir." diyecekti. İşte bu noktada Melikşah Allah için iyi bir adam olmasaydı Nizamülmülk ne kadar zeki olursa olsun engel görürdü. Bu manada Sultan'ın sofi ruhu da önemli. Kendisi zaten İmam Gazali'nin kardeşi ve çok büyük âlim olan Ahmet el Gazali'nin müridi olmuştu. Hatta bir gün yaşanan bir olay dikkat çekicidir. Bir gün Melikşah oğlu Sencer'i Ahmet el Gazali'nin yanına göndermiş, bu Şeyh'de hiç yapmadığı bir şeyi yapmış ve Sencer'i yanağından öpmüştü. Daha sonra bu durum Sultan Melikşah'a nakledilince Melikşah heyecanla hangi yanağından öptü der. Oğlu bir yanağımdan deyince Melikşah; "Eğer iki yanağından öpseydi cihana hâkim olurdun ama şimdi yarısına olacaksın." diyebilecek kadar da yorum gücüne sahip olmuştu. Ona karşı bu kadar hürmetkâr olması da yaşadığı bir keramet sonucunda olmuştu.

Bir gün sultan onun sohbetine katılır. Sohbetinde iken onun sohbetini çok sever ve çıkışta ona bin altın verdirir. Ahmed el Gazali gülerek altınları alır, daha sonra atına biner. O an sultan ve vezirler kala kalır. Çünkü atın yularları ve nalları altındandır. Daha sonra altını cebinden çıkarıp

diğer cebine koyar. Koyduğu sırada ise altınların bakıra dönüştüğünü görür. Bu gördükleri ona fazlasıyla yeter ve bu olay sonrası onun müridi olur. Öte yandan Melikşah ile Cüveyni arasında gerçekleşen bir olay ise âlimlerin aslında sultanlardan ne kadar üstün bir konumda olduğunu ve sultanların buna izin verdiğini gösterir.

Melikşah Ramazan'ın sonunda hilalin görülmesi üzerine bayramı ilan eder. Bakın dikkat edin koskoca sultan herkesin duyacağı bir şekilde bayram fermanı veriyor. Ama ertesi gün Cüveyni çıkıp; "Hayır bugün bayram değil, oruç daha" diyor. Şimdi burada bir devlet otoritesi söz konusu. Koskoca sultansın ve sözün üzerine sultanı yalanlar ve itibarını düşürür şekilde bir mevzu var. Peki, Melikşah ne yapıyor. Çağırın Cüveyni'yi diyor. Meseleyi soruyor. Cüveyni; "Devlet işlerinde ferman, itaat bizim vazifemizdir. Fakat fetvaya taalluk eden bir meselede Sultan'ın bize danışması lazımdır." diyor. Sultan Cüveyni'yi haklı bulup tekrar bir duyuru yapıyor halka. İşte bu durum gerçekten önemli. Nizamülmülk elbet büyük işler başardı ama sultanların da burada hakkını yememek lazım. Kısacası; ne olursa olsun sultanı ile veziriyle hocalarıyla Nizamiye Medreseleri tarihe çok büyük damga vurmuştu. Eğer Nizamiye Medreseleri olmasaydı Allah bilir bugün hepimiz İran'daki Şii inancına inanan İslam'ın bozulmuş şekline inanıyor olurduk. Çünkü buradan çıkan adamlar önceden de bahsettiğimiz gibi ehl-i sünnetin kaleleri olmuş adamlardı. Mesela Yusuf Hamedani var. Bu bizzat Türk manevi büyüğü olarak anılan Ahmet Yesevi'nin hocası. Ahmet Yesevi daha önce de söylediğimiz gibi talebeleriyle Anadolu'da manevi bir fetih yaparken Yusuf Hemedani gibi ismin dergâhında ortaya çıkmıştı. Yusuf

Hamedani ise Nizamiye de daha önce bahsettiğimiz Şirazi'den eğitim alan evliya bir isimdi. Hatta onun hakkında şu keramet anlatılır.

Bir gün öylece otururken herkesin yanından bir anda kalkar. Yaşı ilerlediğinden dolayı cuma namazı dışında pek dışarı çıkmayan Hamedani Hazretleri, bir gün aniden bineğine binerek yola koyulunca herkes şaşırır. Aslında Yusuf Hamedani bile o an durumun farkında olmayıp içindeki sıkkınlık ve yöneltme ile bunu yapar. Daha sonra bineğine biner ama ne yapacağını bilemez bir hâlde yuları bırakır ve içindeki sıkıntının yerini bulsun diye bineğin yularını da salarak o nereye götürürse gitmeye karar verir. Uzun bir yolculuk sonunda binek, şehir dışındaki bir mescidin önünde durur. Mescide giren Hamedani içeride başını önüne eğmiş mahzun hâlde oturan bir delikanlıyı görür. Neden sonra üstadın geldiğini fark eden genç, başını kaldırır ve şöyle der; "Efendim! Bir müşkil meseleyle karşı karşıyayım. Bana Himmet buyurun." Yusuf Hamedani delikanlının müşkilini halleder, ardından içindeki sıkkınlık biter. Daha sonra gülümseyerek oradaki kişiye; "Oğlum! Bir daha böyle bir müşkille karşılaştığın zaman yanımıza gel, tekkemize buyur, bizim gibi pir-i fâniyi buralara kadar yorma!" der. İşte böylesine manevi isimlerin oralardan çıkıp ehl-i sünneti savunduğu yer olmuştu Nizamiyeler. Hatta daha da ileri gidip Nizamiye Medreseleri'nden çıkan Yusuf Hamedani'nin tarikat silsilesine bakıp ileriye sardığınızda aynı silsileden hemen sonra Yesevi ondan sonra Perende Hazretleri ondan sonra da Hac-ı Bektaşi Veli'nin geldiğini görürsünüz. Hac-ı Bektaş Veli ise Osmanlı manevi dünyasının mimarlarındandır. İşte böylesine etkileri yıllara uza-

nan adamları çıkarmıştır bu medreseler. Bu toprakların İran gibi tahrif olmuş bir Şii inancına değil de ehl-i sünnet inancında kalmalarında büyük etkisi olmuştur. İşte tam bu noktada artık Nizamiye Medreseleri konusuna bir virgül koyup yönümüzü tekrar Nizamülmülk ve Alparslan'a çevirelim. Çünkü onlarda şu an anlattıklarımıza paralel bir şekilde yönlerini bu medreseler sonrası Mısır'da kurulmuş olan ve Şii inancına sahip olup Mekke'de bile kendi adlarına hutbe okutma tehlikesini göstermiş Fatimilere yöneltecekti. Nizamiye Medreseleri onların propaganda ataklarına karşı kurulmuştu ama yetmezdi. Şimdi sıra kalemle beraber kılıcın vaktiydi. Alparslan halifenin de yardım çağrısı ile büyük bir ordu toplayıp yanına oğlu Melikşah'ı, Nizamülmülk'ü ve tüm ailesini alıp Mısır'a Fatimilerin üzerine yürüyecekti. Fakat bu yol o kadar da hesap edilir bir yol olmayacaktı. Sultanı bekleyen yeni sürprizler vardı.

Fatimiler bizlerin pek bilmediği tarihi bir devlettir. Şu an İran'ın yaptığı Şii inancının ilk temellerini devletleştiren bir devlet. İran henüz o vakitler Şii bile olmayıp ehl-i sünnet tarafındaydı. Çok sonraları Şii inancına yönelmişlerdi. İşte ondan çok çok önce adeta onun atası olan Fatimiler İslam'ın bozulmuş hâli olan Şii inancını yürütüyorlardı. Soylarının hazreti Fatıma'ya dayandığını söylemekle beraber Kut inancını onun ve onun soyundan gelenlere bağlar. Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman onlar için kâfirdir. Tabii bu arada Hz. Fatıma'ya Hz. Ali'ye soylarının dayandıklarını söylemeleri de tamamen kendi safsatalarından ibaretti. Bir safsataya sahiptiler ama güçleri safsata denmeyecek kadar

önemli bir güçtü. Özellikle ehl-i sünnete karşı bir safta yer almakla beraber Selçukluların da baş düşmanlarındandı. Şu an değil ama ileride Selahaddin Eyyubi ile savaşırken Haçlılardan yardım alıp Müslümanlara karşı duracak kadar aşağılaşmışlardı. Çünkü onların gözünde Şii olmayan ehl-i sünnet inancına inanan biz Müslümanlar Haçlılardan daha kötü bir konumdaydı. İşte böylesi bir düşünce içerisinden çıkmıştı Hasan Sabbah. Onlara bu inançları veren medreselerden çıkmıştı. Şu an kendisi henüz on dokuz- yirmi yaşlarında bir genç. Tarihte şu an pek de yeri olmayan biri. Ama onun vaktinin gelmesi de yakın.

Şu an önemli olan ise Alparslan'ın Fatimilerin üzerine ilerlemesi. Alparslan gerçekten çok büyük bir kuvvet ile Mısır'a Fatimilerin üzerine 1070 yılında harekete geçmiştir. Fatimilerin üzerine doğru giderken Anadolu'nun içinden de geçip ardından kendisini hançerleyecek bir kale bırakmamak adına bazı yerleri fethedecekti. Elindeki büyük kuvvet ile kaleleri birer birer alan Alparslan tam bu sırada kendisine gelen bir haber ile bir çıkmazın içinde kalakalacaktı. Kendisine gelen haberde Bizans imparatorunun bizzat kendisinin komutanlığını yaptığı büyük bir ordu ile Malazgirt'te Alparslan'ın olduğu yere geldiği bilgisi ulaşacaktı. Alparslan tam bu noktada Nizamülmülk ile hemen fikir alışverişi yaparak burada kalıp Fatımiler ile savaşmalı mı yoksa onların üzerine mi gitmeli diye istişare yapıyordu. En sonunda çok riskli bir karar verdi. Burada fethettiği toprakları bırakıp Fatimilerin eline geçmesini önlemek için ordusunun önemli bir kısmını burada bırakacak ardından hızlı bir şekilde hareket etmek için de ordusunun küçük bir kısmı ile beraber Malazgirt'te bulunan Bizans güçlerine doğ-

ru ilerleyecekti. Kırk-elli bin kişilik kuvveti ile iki yüz bin kişilik Bizans ordusunun karşısına çıkacaktı. Ama bunun için ilk başta Nizamülmülk ile konuşması gerekiyordu. Nizamülmülk'e hayatında hiç demediği bir şey diyecek ve ona hiç vermediği bir emri verecekti. Nizamülmülk'e yola çıkmadan önce dönüp oğlu Melikşah'a uğrayıp, hazinesini ve ailesini alarak başkente gitmesini ve bu savaşa gelmemesini iletmesini emretti. Çünkü Alparslan bu savaşta ölme tehlikesinin çok yüksek olduğunu biliyordu. Bu savaşı kaybetme tehlikesinin çok yüksek olduğunu ve olur da ölürse Nizamülmülk'e vasiyet olarak da Melikşah'ı tahta geçirip devam etmesi gerektiğini emredecekti. Hepimizin de tahmin edeceği gibi Nizamülmülk ilk başta bunu asla kabul etmeyecek ve her savaşta istisnasız bir şekilde hep yanında olan Nizamülmülk ilk defa bir savaşta istenmediği için buna karşı çıkıp savaşa girmek isteyecekti. Fakat burada dediğimiz gibi Alparslan'ın amacı Nizamülmülk'ü savaşa sokmamak değil, sadece kendisi ölürse Nizamülmülk hâkimiyetinde oğlunu başa geçirip Selçuklu Devleti'ni diri tutmaya devam etmekti. İşte devlet adamı dediğin zaten böyle olurdu. Atacağı her adımda bir ilerisini düşünmek. Öte yandan direkt tüm hazinesini, ailesini ve evladını Alparslan, Nizamülmülk'e emanet ederek de aslında büyük bir risk alıyordu. Belki de Nizamülmülk isyan bile edip hepsine el koyabilirdi. İşte böylesi bir durumda Nizamülmülk, Alparslan'a nasıl bir güven verdiyse Alparslan bunu aklından dahi geçirmeyip Nizamülmülk'e böyle bir vasiyet bırakıyordu. Nizamülmülk de zaten Alperslan'ın niyetini iyi bildiği için ona çok üstelemeyecek ve ilk defa Alparslan ile beraber bir savaşa girmeyip ondan ayrı ilerleyecekti. Nizamülmülk, Melikşah ile

başkente doğru giderken gözler ise Sultan Alparslan'a yönelmişti. Alparslan hızlı hareket etmek ve Fatimiler'e karşı da arkasını savunmasız bırakmamak için önemli bir gücü ardında bırakmış ve elindeki güçler ile hızla Malazgirt'e doğru harekete geçmişti. Fakat tam bu sırada elinde yaralılar ve sıkıntı çeken bazı askerler olup hızını yavaşlattığı için orada onların hepsini terhis edip kalan birliklerle yoluna devam etmeye karar verir. Artık elindeki gücün daha da azalması ile Malazgirt'e doğru hareket eden Alparslan gerçekten çıkılması zor bir savaşa girecekti. Bu savaşı direkt savaşarak değil ancak taktik ile kazanabileceğini biliyordu. Bu yüzden Alparslan daha Malazgirt'e gelmeden hamlelerini öne sürmeye başlayacaktı. İlk başta öncü yağma yapacak birlikler gönderecekti. Bunlar düzensiz birlikler olup imparatorun ayrı ayrı gelen ordusuna saldırı yapıyor ve savaşa girmeden çekiliyordu. Tarih okumalarında bu hareketin gelen orduyu yıpratmak gibi bir amacı olduğu belirtilse de aslında çok daha derin bir planın parçasıydılar. Özellikle vur-kaç taktiği yaparak savaşa girmiyorlar ve bu hareketleri orduya biraz zarar verse de çok da sıkıntı yaratmıyordu. Ama yaptıkları bu hamleler ile karşı tarafa; 'demek ki Alparslan'ın elindeki güç çok büyük değil ve böyle düzensiz birliklere sahip' algısı oluşturuyordu. Evet, elindeki birlikler çok değildi ama düzensiz birlikler konusunda yanılıyorlardı. Ama özellikle bu vur-kaç taktikleri onların zihinlerini birer birer hazırlamaktan başka bir şey değildi. Zamanı geldiğinde zihinleri hazırlanan bu isimler Alparslan'ın taktiğinin çok önceden başladığını acı bir şekilde anlayacaklardı. İmparator ve ordusu böyle böyle ilerlerken onunla beraber onlardan farklı kollardan ilerleyen başka Hristiyan birlikler

de vardı. İşte bu birliklerden biri ilk defa bu vur-kaç taktiğinin tokadını yiyecekti. Nitekim vur-kaç taktiği ile saldıran birlik de bir süre sonra çekilecek, ardından on beş bin kişilik Haçlı birliğinin bir kolu sekiz yüz kişilik Selçuklu oklu askerleri ile karşı karşıya kalacaktı. Haçlı birlikleri bunları çok önemsemese de bu sekiz yüz kişilik Selçuklu oklu askerlerinin diğerlerinden bir farkı vardı. Bunlar düzenli birliklerdi. Tek bir hamleyle bir anda toplanır bir anda yayılır bir anda istenilen taktik uygulanırdı. Nitekim orada sekiz yüz kişilik Selçuklu birliği on beş bin kişilik Haçlı birliğini adeta duman edecek ve büyük bir zafer kazanacaktı. Sekiz yüz kişilik okçular büyük bir zayiat vermeden ok atışlarıyla on beş bin kişilik orduyu saf dışı bırakacaktı. Tabii bu ayrı giden bir kol olduğu için imparator bu ordunun böyle yok olduğunun farkında değildi. O, Alparslan'ı darmaduman edeceğini düşündüğü Malazgirt'e doğru yaklaşmaktaydı. O, Malazgirt'e doğru yaklaşırken Alparslan imparatora bir elçi göndermişti. Bu savaşın iki tarafa da yarar getirmeyeceğini ve bir barış antlaşması yaparak ilişkilerin iyi bir şekilde yürütülmesi gerektiğinin yazılı mektubunu iletmişti. Tabii imparator bunu okuduktan sonra Alparslan'ın korktuğu için bunu dediğini düşünecekti ama bunun korku ile hiçbir alakası yoktu. Bu bir İslam geleneğiydi ve iki ordu savaşmadan önce barış veya birbirine tâbi olması için mektup gönderilirdi. İmparator bunu korku olarak düşünüp daha da mutlu olacak ve bu mektubu kabul etmemekle beraber gelen elçileri dalgaya almak adına onlara bir soru soracaktı. Gelen elçiye; "Hamedan mı daha iyi yoksa Merv mi?" diyecekti. Elçi sakinliğini koruyarak; "Hamedan yeşil, Merv rahattır bu vakitler." diyecekti. İmparator gülerek; "İyi o za-

man atlarımızı Hamedan'da otlatır biz de Merv'e geçeriz," dediğinde elçi de gülümseyerek; "Pek tabii atlarınız Hamedan'da uzun süre kalacaktır. Fakat sizin nerede kalacağınızı bilemem." diye karşılık verir.

Bu aslında kendisiyle dalga geçmeye çalışan imparatora dolaylı yoldan; atlarınız ganimet olarak sonsuza kadar bizde kalacak ama siz yenilince nereye kaçarsınız bilemem demekti. Elbet imparator elçinin sözünü ve ne demek istediğini anlamıştı ama yine de hiçbir şey yapmayıp elçiyi geri göndermişti. Elçi, Alparslan'ın yanına gelip olanları anlattıktan sonra ordunun büyüklüğünü söyleyecek ve Alparslan'a bakarak; "Sulltan'ım barışı kesin kabul etmiyorlar ve hızla bize yaklaşıyorlar," dediğinde Alparslan da gülümseyerek ayağa kalkar ve elçiye bakmadan; "Biz de onlara yaklaşıyoruz." der. "Biz de onlara yaklaşıyoruz..."

Hiç şüphesiz artık iki ordu karşı karşıya gelecektir. Öte yandan Nizamülmülk, Melikşah ve Sultan Alparslan'ın ailesini, hazinesini başkente doğru götürürken ilk defa yanında olmadığı sultanının o savaştan nasıl çıkabileceğini düşünmekten kendini alıkoyamıyordu. Elbet bundan önce birçok zorluklarda galip olmuşlardı ama bu sefer karşılarında dört katı bir ordu vardı ki hepsi tam donanımlıydı. Bu durum Kutalmışoğlu'na benzemezdi. Onun iki katı ordusu vardı ama dağınık birliklerdi. Fakat şimdi karşılarında dört katı büyük bir ordu ve düzenli birlikler bulunmakta. Bakalım Alparslan ne yapacaktı. O savaşın sonunu kesin olarak düşünemezken savaş için iki orduda karşı karşıya gelmişti bile. Kayıtlarda ne kadar Alparslan'ın sadece bir kefen ile atına binip savaşa gittiği söylense de bu aslında biraz yanlış

anlaşılmaydı. Alparslan sadece mecazi bir şekilde üzerindekinin bir kefen kıyafeti olduğunu ve bugün ne asker ne komutan ne de sultanın olduğunu herkesin eşit olup buradan ya zaferle çıkarız ya da hep beraber ölürüz demekti istediği. Zaten bir sultanın ince bir kefen kıyafeti ile savaşa girmesi de çok düşüncesiz bir hareket olurdu. Hele küçük bir yara ile enfeksiyon kapıp hasta olarak ölünen o devirde kefen ile savaşa girse bunun intihardan başka hiçbir açıklaması olamazdı. Ama düşünceleri tamamıyla gerçekti. Tıpkı Kutalmışoğlu'na saldırmadan önce verdiği hitabı gibi burada da tarihe geçen şu sözleri söyleyecekti:

"Ya muzaffer olur gâyeme ulaşırım ya da şehît olarak cennete giderim. Sizlerden beni tâkip etmeyi tercih edenler, tâkip etsin. Ayrılmayı tercîh edenler, gitsinler! Burada emreden sultan ve emredilen asker yoktur. Zîrâ bugün ben de sizlerden biriyim. Sizlerle birlikte savaşan bir gâzîyim. Beni tâkip edenler ve nefislerini yüce Allâh'a adayarak şehît olanlar cennete; sağ kalanlar gâzîliğe kavuşacaktır. Ayrılanları ise âhirette ateş, dünyâda da rezillik beklemektedir."

Bu hitap sonrası savaş başlayacak ve Alparslan kuvvetleri ile beraber Bizans'ın üzerine gidecekti. Savaş çetin bir şekilde başlamış ve adeta kesin bir şekilde adım adım Bizans'ın galibiyeti ile büyümekteydi. İşte tam o sırada Alparslan Bizans'ın adım adım büyüyen zaferi karşısında çekilme emri verip gerisin geriye kaçmaya başlayacaktı. Bundan önce böyle vur-kaç taktiği ile Türklerin saldırıp kaçtığını bilen Bizans imparatoru bu sefer Alparslan ve ordusunu tümden yok edene kadar onların peşlerini bırakmayacağım diyerek tüm ordusuyla Alparslan'ın peşine düşecekti. Büyük bir zafe-

re ramak kaldığını düşünen imparator, Alparslan'ın bir anda durup dönmesi ile dumura uğrayacaktı. Alparslan bir anda durup dönüp saldırırken onunla beraber sağda ve solda saklanan diğer askerlerde ortaya çıkacak, daha sonra okçuların hepsi aynı anda imparatorun ordusunu hedef alırken Türkler Bizanslıları tümden bir kıskaç altına alıp ezecekti. Durmadan vur-kaç taktiği ile Bizanslıların algısını elinde tutan Alparslan Türklerin yenildikleri vakit direkt kaçtıklarını onların akıllarına yerleştirmişti. Öte yandan önemli bir kuvvet olamayıp kaçıp daha sonra tekrar saldırdıklarını her hamlede onların zihinlerine kazımıştı. Bu yüzden imparatora aynı taktiği yani "Kurt Hilal" veya "Turan" olarak anılan bu taktiği uygulayacak ve sahte kaçma taktiğini uygularken Bizans imparatoru hiç şüphelenmeyecekti. Bunun sonucunda da olanları zaten biliyorsunuz. İlk başta yakalanan Bizans imparatoru ile bir antlaşma imzalayıp onu serbest bırakacak, daha sonra Bizans imparatorunun öldürülmesi ile beraber bu antlaşma tabiri caizse çöp olacaktı. Onun öldürülüp yeni imparatorun başa geçmesiyle beraber antlaşmanın da yok olduğunun ve yeni imparatorun da hiç yeni antlaşmaya yaklaşmayacağının farkına varan Alparslan, emrindeki tüm beylere tarihin kilidini açan o emri verecekti; 'Anadolu'ya gidin ve gittiğiniz her yer, aldığınız her bölge orayı alan beyindir. Aldığınız her toprak sizindir.' diyerek Anadolu'nun kapılarını kapanmayacak bir şekilde Türklere açacaktı. Daha sonra ise tüm ordusunu toplayıp Fatimilerin üzerine tekrar gitmeyi düşünse de Nizamülmülk'ten gelen bir mektup bu planını bir süreliğine rafa kaldırmasına sebep olacaktı. O vakitler Selçukluların hâkimiyetine girmiş olan Karahanlıların isyana kalkıştığını haber alacak ve başlarında olan Şemsül-

mülk'ün özellikle Sultan Alparslan'ın kızı ve aynı zamanda eşi olan Ayşe Hatun'u dövüp bunun sonucunda Ayşe Hatun'un dayak sonucu ölmesiyle beraber Alparslan çok büyük bir hiddete kapılacaktı. Artık bu sadece isyan bastırma meselesi değil, onur-gurur meselesiydi. Ne kadar Şemsülmülk sonradan geri adımlar atsa da Alparslan durmayacaktı. Ve ilk hedefi Karahanlıların kalelerinden olan Berzem'i almak olacaktı. Tam iki yüz bin kişilik ordusu ile bu kaleye gelecek ve ilk başta kale komutanı Yusuf Harezmî'nin direnişi ile karşılaşsa da Yusuf Harezmî çok fazla da direnmeden kaleyi sultana teslim edecekti. Çünkü karşısında iki yüz bin kişilik bir ordu vardı ki yenmek imkânsızdı. Hele Alparslan gibi biri başta ise. Nitekim sonucunda Alparslan kaleyi ele geçirip kale komutanı Yusuf Harezmî'yi karşısına getirecekti.

Burada birçok rivayet anlatılsa da herkesin anlattığı şu gerçektir ki Yusuf Harezmî çizmesinde sakladığı hançeri etrafındaki askerlerinde boşluğundan faydalanarak Sultan'a saplar. Ve Sultan orada Nizamülmülk'ün yanında büyük bir yara alır. Bu yara ne yazık ki ölümcül bir yaradır. Hiç kimsenin aklından dahi geçirmediği bir ölüm Alparslan'ı bulmuştur. Alparslan günün sonunda bu yaranın kendisini öldüreceğini anlar ve o vakit etrafındaki herkesi toplayarak Melikşah'a biat etmelerini emreder. Başta Nizamülmülk olmak üzere herkes Alparslan'ın oğlu Melikşah'a biat edecektir. Tam o sırada ise Nizamülmülk'ün aklından Çağrı Bey ile olan konuşmaları geçer. Çağrı Bey ona:

"Ya Alparslan öldükten sonra sen de aynısını yaparsan?" dediğinde Nizamülmülk kendisinden üç yaş küçük olan Alparslan için:

"O benim cenaze namazımı kıldırır, bu yüzden sonrasını düşünmüyorum." demişti. Kendince ölümün yaş ile geleceğini düşünmüştü. Ama şu an ölüm hiç beklenmeyen bir yerden gelmişti. Alparslan üçüncü günün sonunda gözlerini kapatırken tahta henüz genç bir çocuk olan ve daha on altı yaşında olan Melikşah geçmişti. Kündürî'nin yapmak istediği Nizamülmülk'ün önüne serilmişti. Kudretli sultan ölmüş ve onun yerine kolay yönlendirebilir genç bir çocuk geçmişti. Peki, şimdi ne olacaktı? Bu devlet Selçukoğullarının mı Nizamülmülk'ün mü olacaktı? Nizamülmülk hiç böylesine bir imtihan beklemiyordu. Hiç şüphesiz beklemediği daha çok şey olacaktı. Ve aslında Nizamülmülk'ün hayatı asıl şimdi başlıyordu...

4. KISIM

Siyaset Dünyasında Bir Derin Devlet

Artık küçük bir çocuk vardı karşısında. Henüz saltanatın ne olduğunu tam kavrayamamış bir çocuk. Nizamülmülk'ün aklının ucundan geçmeyen hayat şimdi karşısındaydı. Nasıl hareket edeceğinden önce ilk yapması gereken babasının vasiyetini yerine getirmek olacaktı. İlk başta bu savunmasız çocuğu tahta oturtacak ve Selçuklunun başına baş eyleyecekti. Hemen Melikşah'ı alıp başkente götürüp tahta oturtmuştu. Ardından kılıç ile tahtı henüz alamadığından dolayı kendisine tâbi olanlara altınlar dağıttırmıştı Nizamülmülk. Kündüri'nin yaptıklarının aynısını şu an kendisi yapıyordu. İlk başta saraydaki kişileri hâkimiyeti altına alması lazımdı. Nitekim bunu başarmıştı da. Daha sonra Nizamülmülk, Melikşah'a dönerek; "Ey padişahım! Tebaan ile konuşarak onları teselli et. Bunların her birine ikramlarda bulun, durumlarına göre hilat giydir." diyecekti. Çünkü vakit bir geçiş dönemiydi ve bu geçiş döneminde insanları elinde tutan, gücü de elinde tutardı. Bunun üzerine Sultan tıpkı babası gibi çok güzel bir şekilde saraydaki tebaasına bir güven konuşması yapacaktı.

"İhtiyarlarınız bana baba, orta yaşlılarınız kardeş, küçükleriniz ise oğul derecesindedir. Kut, atam Selçuklu'ya

ondan Tuğrul amcam ve Çağrı dedeme daha sonra da babam Alparslan'a geçti. Şüphesiz babam Alparslan'ın yaptıkları ise halife dâhil herkesin gururlandığı adımlar oldu. Bunu ona sağlayan ona verilmiş Kut idi. Bizi yaratan, zaferler kazanmamızı sağlayan Allah ona anlayış-bilgelik ve cesaret Kut'unu verdi ve hiç beklemediğimiz bir şekilde onu alırken yine onun ağzından beni bu tahta Sultan eyledi. Bundan sonra babamın bana verdiği sancağı Allah'ın yardımıyla onun istediği yere kadar götüreceğim. Devletimizdeki huzur için her günüm huzursuz olsa da savaşacağım. Bana ve benim emrime sizleri veren Allah, hiç şüphesiz bundan sonra da bizimledir."

Melikşah bu sözler sonrası etrafındakileri güzel bir şekilde etkilemişti ama sadece bu sözler yetmezdi. Nizamülmülk bunun farkındaydı ve her birine güzel vaatlerde bulunup bahşişler dağıtacaktı. Siyasetin kuralı buydu ve Nizamülmülk'de siyasetin kuralını işliyordu. Daha sonra beylere ve askerlere yedi yüz bin dinar verdiği gibi maaşlarını arttıracaktı. Bu adımlar sonrası başkent Melikşah'ın kontrolü altına girmiş oluyordu. Ama bu tam anlamıyla yeterli bir şey değildi. Zamanında Kündürî de başkenti kontrol altına almıştı ama Alparslan onu alaşağı etmişti. Şimdi ise sırada Alparslan'ın kardeşi, Melikşah'ın amcası Kavurd vardı. Alparslan'a üç kez isyan edip affedilen Kavurd şimdi de taht benim hakkım diyerek oğlu Melikşah'ın üzerine yürüyecekti. O, Melikşah'ın üzerine yürürken Nizamülmülk, Sultan Alparslan'ı babası Çağrı Bey'in yanına defnedecekti. Onun mezarına gittiğinizde bizim içinde bir Fatiha okuyun demek isterdim ama ne yazık ki mezarı kayıp. Zamanla o yerlerden sular geçmesi, savaşlar olması sonucu Alpars-

lan'ın mezarı artık ortadan kaybolacaktı. Daha sonra ise tam bulunma aşamasında bazı Almanların açgözlülüğü yüzünden mezarı bulma işlemleri iptal olacaktı. Bu olayı bize aktaran tarihçi-yazar Murat Bardakçı'nın şu yazısını okuyup Nizamülmülk'ün hayatına gelin öyle devam edelim.

"Selçuklu Sultanı Alparslan 1072'de Horasan'da katledildi, cenazesi bugün Türkmenistan'da bulunan Merv şehrine götürülüp defnedildi ama mezarı kayboldu. Türkiye, Türkmenistan ile Alparslan'ın kabrinin bulunabilmesi için 2013'te bir protokol imzaladı, kazılara başlandı ama kazı heyetindeki Alman arkeologların Aşkabat Havaalanı'nda tarihî eserlerle yakalanması üzerine Tükmenistan verdiği izinleri iptal etti. Alparslan'ın mezarı, işte bu birkaç açgözlü Alman yüzünden hâlâ kayıp!"

İKİ KAYIP MEZAR

Büyük Selçuklu İmparatoru Alparslan'ın 1071'in 26 Ağustos'unda kazandığı zaferi böyle kutluyoruz ama Anadolu'nun kapısını Türkler'e açan zaferin kahramanının, mezarının nerede olduğunu hâlâ bilmiyoruz!

Alparslan, Malazgirt'ten bir sene sonra 1072'de esir aldığı bir kale kumandanı tarafından öldürülmüş, cenazesi bugün Türkmenistan'da bulunan tarihî Merv şehrinde defnedilmiş ve aradan asırlar geçince mezarının yeri unutulmuştu...

Mezarı kayıp tek kahraman sadece Alparslan değildir. Hayattan 1566'da Zigetvar kuşatması sırasında ayrılan ve cenazesi tahnit edilen Kanunî Sultan Süleyman'ın iç organlarının defnedildiği yerde kayıptır ve her iki kabir uzun seneler boyunca aranmalarına rağmen hâlâ bulunamamıştır!

Alparslan'ın mezarının ortaya çıkartılabilmesi çabaları yıllar önce başladı, Merv'de Türkiye'nin öncülüğünde kazılar yapıldı ve ilk zamanlarda TÜBİTAK'ın, daha sonra Türk İş Birliği ve Koordinasyon Ajansı'nın yani "TİKA"nın desteği ve Alman arkeologların da katılımı ile devam eden kazılardan henüz bir netice elde edilemedi, üstelik sonuca tam yaklaşıldığı sırada kazıların durdurulması mecburiyeti ortaya çıktı.

Şimdi, Alparslan'ın mezarının ortaya çıkartılma macerasını kısaca nakledeyim:

Büyük Selçuklu Sultanı Alparslan, Malazgirt Zaferi'nden sonra Horasan taraflarında sefere çıkmış ve 1072'de fethettiği bir kalenin yine kendisi gibi Türk olan kumandanı tarafından henüz kırklı yaşlarının başında iken hançerlenerek şehit olmuştu...

MELİKŞAH'IN KİTABESİ

Hükümdarın naaşı Horasan'dan Türkmenistan'a götürüldü ve Merv'de babası Çağrı Bey'in kabrinin bulunduğu Cuma Camii'ndeki türbeye defnedildi...

Sonra aradan asırlar geçti ve Alparslan'ın mezarının yeri unutuldu! Zira Merv'de üç, bir tahmine göre de dört ayrı "Cuma Camii" vardı, hükümdarın bu camilerden hangisine defnedildiği bilinmiyordu, camilerin bulundukları düşünülen yerler arkeolojik alan hâline gelmişlerdi.

Kazı ekibi, hükümdarın kabrinin bu camilerden biri olan Macan'da bulunduğuna inanıyordu. Zira diğer camiler Selçuklular'ın Merv'i fethettikleri senelerden çok daha önce terk edilmiş bölgelerde kalıyorlardı, o bölgelerde eski yıllarda da kazılar yapılmıştı ama şehrin merkezindeki Ma-

can Camii hem Selçuklu Devlet'i'nin önemli hükümdarlarından Sultan Sencer'in türbesine yakın bir yerde idi hem de Alparslan'ın zehirlenerek öldürülen oğlu Melikşah'ın mezartaşı kitabesi 19. asırda burada bulunmuştu...

Alparslan'ın mezarının bulunabilmesi için TİKA'nın Merv'de başlattığı ama durdurulan çalışmalardan biri.

HAVAALANINDAKİ HADİSE

2013'te, Türkiye ile Türkmenistan arasında Alparslan'ın mezarının aranması ve bulunduğu takdirde üzerine Türkiye tarafından bir türbe inşa edilmesi konusunda bir protokol imzalandı ve kazı faaliyeti bu protokolün ardından TİKA'nın da desteği ile yoğunlaştı...

Ama 2015'te tatsız bir hadise oldu.

Macan Camii'nin bulunduğu ve avlusu ile beraber birkaç futbol sahası genişliğinde olan arazide kazılar, beraberce çalışan Türk ve Alman arkeologların belirledikleri kırk yedi ayrı noktada yapılıyor, burada gelişmiş teknolojiden de istifade ediliyor yani toprağın altını gösterebilen tarama sistemleri kullanılıyordu. Merv'in tarihî kısmındaki Gâvur Kalesi ile Sultankale'de yapılan taramalardan sonra Sultan Sencer'in mezarının bulunduğu bölgede yoğunlaşıldı ve kazılara türbenin çevresinde devam edildi. Tatsızlık işte bu sırada yaşandı. Mezarın her an bulunabileceğine inanıldığı sırada Alman heyetin bazı mensupları Aşkabat Havaalanı'nda tarihî eserlerle yakalanıp kaçakçılıkla suçlandılar, Türkmenistan verdiği kazı izinlerini iptal etti ve Alparslan'ın mezarının seneler boyu devam eden arama faaliyeti son buldu!

Türk Tarihi'nin en büyük kumandanlarından biri olan Alparslan'ın kabri, Türkmenistan'a giden birkaç açgözlü Alman arkeoloğun ettikleri bu iş yüzünden hâlâ kayıp!

(Murat Bardakçı Habertürk)

Evet, ne yazık ki böyle bir olay sonucu hâlâ onun mezarı kayıp hâlde durmakta. İnşallah devletin Malazgirt Zaferi'ni özel olarak kutladığı şu günlerde tekrar aramalar başlar. Biz şimdi Nizamülmülk'ün hayatına tekrar dönelim. Alparslan da defnedildikten sonra artık tek bir soru kalmıştı o da Kavurd'du. Önce Nizamülmülk'e bir mektup gönderip kendisinin Alparslan'ın kardeşi olduğunu ve hakkın kendisinde olup Melikşah'a destek vermeyi bırakması gerektiğini ona destek verirse kendisinin emrine girebileceğini söyler. Nizamülmülk ise sadece tek bir cevap yazar ve gönderir. "Sultan'ın oğlu varken kardeşine hüküm düşmez." Bu cevap ile beraber artık kesin bir savaş kaçınılmazdır. Ve bu kaçınılmaz savaş başladığında bu sefer kader eski vezir Kündürî'nin yaşadıkları gibi hiç olmyacak ve bu sefer başkentte oturan Melikşah kazanacaktı. Ya da şöyle diyebiliriz; yine Nizamülmülk'ün tuttuğu taraf kazanacaktı. Kavurd kesin bir yenilgi ile yere serilecek daha sonra yakalanıp Sultan'ın huzuruna getirilecekti. Sultan'ın huzuruna getirildiği vakit Kavurd yine yaptığını yapacak ve hemen Melikşah'ın ayağına kapanıp affını isteyecekti. Melikşah babasına üç defa isyan edip akıllanmayan ve kendisine de ilk olayda isyan eden Kavurd'u affetmek isteyecekti ama o anda Nizamülmülk devreye girecekti. Şu an tahtın bir geçiş döneminde olduğunu ve bu yüzden onun affedilmeyip gözlem altında tutulması gerektiğini söyleyecekti. Çünkü Melikşah, Al-

parslan gibi tahtı savaşarak kazanmamıştı. Bunu Melikşah'da biliyordu ki Nizamülmülk'ün tavsiyesine uyacak ve amcasını hapsedecekti. Şu an artık devlet Nizamülmülk'ün yönlendirmesi ile Melikşah'ın yönetimi altına girmişti. Melikşah babası Alparslan'dan daha fazla Nizamülmülk'e bağlı olacaktı. Hatta tahta geçer geçmez çok nadir verilen unvanı Nizamülmülk'e verecek ve ona Atabey unvanını verecekti. Atabey demek sen benim babam gibisin sözünü tüm halka duyurmak demekti. İşte Nizamülmülk Melikşah'ın gözünde bu kadar önemli bir noktadaydı. Daha sonra devlet işleri vakti geldiğinde Nizamülmülk Melikşah'a gelerek ne yapılması gerektiğini sorduğu zaman Melikşah; "Sen atamın da babamın da yanındaydın. En doğrusu neyse onu yap, bana sormana gerek yok." diyecekti.

Tarihte bunu söyleyecekti ve bu yeni bir devrin ilk atılımını yapacaktı. Henüz on yedi-on sekiz yaşında olan Melikşah devlet işleri ile çok ilgilenmeyip avlara giderek gençliğini yaşarken, devlet tamamıyla Nizamülmülk'ün kontrolü altına girmişti. Nizamülmülk demek artık zamanla devlet demek olacaktı. Sanki Melikşah'ın ruhu çıkmış onun ruhunun yerine de Nizamülmülk'ün sözleri girmiş gibiydi. Nizamülmülk ne derse Melikşah bir nokta dahi koymadan hemen denileni yapıyordu. Bu; Melikşah beceriksiz saf olduğundan dolayı değil, Nizamülmülk'ün kendini kanıtlamış büyük bir adam olduğu ve onun verdiği güvenden dolayıydı. Nitekim ona o kadar çok güveniyordu ki babasının üç defa kendisininde ilkinde affetmek istediği adamın ölümüne dahi buyruk verecekti. Evet, bahsettiğim kişi hapse atılan Kavurd'du. Kavurd hapse atılmıştı, tehlike bitmiş gibi görünüyordu ama hesap edilmeyen bir açgözlülük ortaya

çıkmıştı. Sarayda bulunan bazı rütbeli askerler maaşlarının daha fazla artırılmasını isteyecek, eğer maaşları daha fazla artırılmazsa Kavurd'un yanında olacaklarını söyleyecekti. Tabii bunu direkt sultana değil, Nizamülmülk'e söyleyecekler ve kendilerince Nizamülmülk'ü tehdit edeceklerdi. Bir kere paranın tadını almışlar ve kendilerine büyük nimetler gelmişti. Neden bu bir kerelik olsun ki diye düşünen askerler bu yüzden tekrar dolaylı bir isyan tehditi sunuyordu.

Nizamülmülk'de onlarla uzun uzun konuştuktan sonra rütbeli bu isimlere haklı olduklarını, maaşların arttırılması gerektiğini bu yüzden bunu sultana ileteceğini söyler. Askerler memnun bir şekilde oradan ayrılırken Nizamülmülk Sultan'ın yanına gelir. Olanları Sultan Melikşah'a anlattıktan sonra Melikşah:

"Atabey sen daha iyi bilirsin ama bunlara bir verirsek daha sonra bin istemezler mi?" Nizamülmülk bu cevap karşısında hafifçe gülümseyip:

"Bu sözleriniz sizin de benim gibi düşündüğünüzü gösterdi Sultan'ım. Dediğiniz gibi bugün bir verirsek yarın bin isterler."

"O zaman emrimdir. İstediğini yapabilirsin, kaç kişi isyan ediyorsa hepsinin kellesini al ibret olsun."

Nizamülmülk tam bu noktada biraz durur hafifçe nefeslendikten sonra:

"Sultan'ım bugün isyan eden bin kişiyi öldürürsünüz yarın bin kişi daha çıkabilir. Yarın isyan eden bin kişiyi daha öldürürsünüz ama daha sonra bin kişi daha tedbirli hareket eder. İnsanoğlu çabuk unutur ve ibret almayı siler aklından."

"Peki ne yapacağız, yine bir süreliğine altın mı vereceğiz?"

Nizamülmülk, Melikşah'ın aklından dahi geçirmediği konuyu biraz gitgeller ile açıkça söyleyemeliydi. Aynısını Alparslan ile Kündürî zamanında da yaşamış ve daha sonra olanlar olmuştu. Nizamülmülk ilk başta Alparslan'a anlattığı olayı Melikşah'a da anlatacak ardından açık bir şekilde:

"Sultan'ım yılanın kuyruğunu ne kadar keserseniz zehir baştadır. Bu yüzden amcanız Kavurd ölmeden bu tehlike bitmez."

Melikşah böyle bir şeyi aklının ucundan dahi geçirmiyordu. O, babası-dedeleri gerçekten garip ruhlu insanlardı. Kendilerine isyan eden adamları öldüremiyorlardı kolay kolay. Fazlasıyla duygusal insanlardı. Aslında insan düşünüyor; gerçekten kardeşim dediğin birini amcam dediğim birini öldürmek o kadar kolay mı? Siz kardeşinizi düşünün, amcanızı düşünün, onun ölüm fetvasını verdiğinizi ve onu öldürdüğünüzü düşünün. İşte böylesi zor bir git-gelin içindeydi Melikşah. Babasının üç defa yapamadığını şimdi kendisi ilk seferde mi yapacaktı? On altı yaşındaki bir genç için bu karar hiç de kolay değildi. Fakat Melikşah, Nizamülmülk başa geçerken bir şey demişti. 'Sen en iyisini bilirsin.' demişti. Şimdi de aynısını yapacak ve Nizamülmülk'e bakıp:

"Dedem, babam seni yanından ayırmamışsa bunun sebebi senin hep hakkın yanında olmandandır. Eğer onun ölümünü yine hak görüyorsan ya da başka bir şey düşünüyorsan yine hükmü sana verdim. En doğrusu neyse en doğru şekilde yap."

Nizamülmülk başını eğip dışarı çıkarken o gece Kavurd'da zehirlenerek infaz edilecekti. Alparslan'a üç kez oğluna ilk hamlede isyan eden Kavurd beşinci defa zıplayamamıştı. O ölmüştü ama hesap henüz kapatılmamıştı. Şimdi kendisini tehdit edenlerle konuşma vaktiydi. Sabah olup askerler ve rütbeliler Nizamülmülk'ün yanına gelerek Sultan ile konuşup konuşmadığını söyler. Nizamülmülk, Sultan'ın bunca olay sonrası çok yorulduğunu ve gece yorgun olduğu için kimseyle görüşmek istemeyip uyuduğunu söyler. Oradakiler; 'peki' deyip, 'o zaman uyandığında sorarsın' dediğinde ise Nizamülmülk onlara; 'bunu keşke gece sorabilseydim çünkü gece vakti Kavurd bunca affa rağmen isyan etmesini kaldıramayıp kendisini affetmeyerek yüzüğündeki zehiri içip intihar etti.' dedi. Elbette oradaki herkes Kavurd'un intihar etmeyip infaz edildiğini biliyordu ama olan olmuştu. Bunca af sonrası onun öldürülecek olması hiç kimsenin aklından dahi geçmemişti. Onlar olanların farkında olsa da hiçbir şey diyemedikleri için sadece; 'Sultan'ımız çok yaşa!' diyerek geri çekileceklerdi. Daha sonra ise kimse ne Nizamülmülk'e ne de Sultan Melikşah'a karşı bir isyana kalkışacaktı. Alparslan sonrası Melikşah'da başarılı bir şekilde tahta oturtulmuştu. Ve şurası kesin ki bunu sağlayan Nizamülmülk'ün zekâsından başka bir şey değildi. Artık sıra sözde Melikşah özde ise Nizamülmülk'ün yönettiği devleti izleme vaktiydi. Ve şurası kaçınılmaz bir gerçektir ki Nizamülmülk'ün bitti dediği tehlikeler henüz çocuk işi tehlikelerdi. Yakında ise asıl tehlike olan saray entrikaları ve Hasan Sabbah meselesi başlayacaktı.

***

Melikşah artık devleti kendi kontrolünde adım adım büyüte büyüte yönetiyordu. Sultan Melikşah ise sadece köşeye çekilmiş av yapan zevkine bakan biri olmayıp aynı zamanda o da fetihten fethe giden ama sanki Nizamülmülk'ün yanında hareket eden biriymiş gibi kalıyordu. Çünkü Nizamülmülk artık sadece Sultan'ın güvendiği biri değil, aynı zamanda tüm orduların, halkın ve devlet görevlisi herkesin neredeyse önünde saygı ile eğildiği bir isim olmuştu. Öte yandan Nizamülmülk ile Sultan Melikşah da ara ara sürtüşmüyor değillerdi. Mesela bu sürtüşmelerden en meşhuru şöyle: Sultan Melikşah, Rey şehrinde bulundukları bir sırada orduyu denetlerken dikkatini bazı kişiler çekiyor. Bu kişiler Türk kıyafeti giymiş ama Türk olmayan kişiler, daha sonra bunlar kimdir diye sorunca bu Türk askeri kıyafeti giymiş yedi bin kişinin Ermeni kökenli askerler olduğunu öğreniyor. Tabii Melikşah bunu öğrenir öğrenmez hemen emir verip derhal bu kişilerin ordudan ihraç edilmesi gerektiğini söylüyor. Sultan'ın verdiği emri duyan Nizâmülmülk bunu haber alır almaz hemen Sultan ile görüşmeye gelip, bu emrin yanlış olduğunu ve bu kişilerin şu süreçte ordudan atılmaması gerektiğini söylüyor. Sultan bunların Ermeni olduğunu söylediğinde Nizamülmülk bunu bildiğini ama bu süreçte adamların ordudan atılmaması gerektiğini tekrar ediyor. Sultan niye diye sorduğunda Nizamülmülk bunları eğer ordudan atarsak bu ordudan attığımız yedi bin ermeninin ordu ile ilişkisinin kesilmesiyle beraber hepsi boşta kalacak. Melikşah, Nizamülmülk'ün sözünü kesip boşta kalsınlar devletin bunlara böyle bakma diye bir zorunluluğu yok ki dediğinde, Nizamülmülk sözlerini şöyle devam ettirecekti:

"Sultan'ım, bunların boşta kalması başkalarının boşta kalmasına benzemez. Şu an ne kadar isyanları bastırırsak hâlâ isyan edecek isimler var. Sizin kardeşleriniz arasında da taht adayı isimler var. Eğer bu yedi bin Ermeni asker ordudan ihraç edilirse o vakit bunların başka bir meslekleri olmadığından zorda kalacaklarından ve bu sebeple yanlış yollara tevessül edebileceklerinden hiçbir şüphem yoktur. Biz bunları burada bırakırsak yarın bir gün bunları kullanmak isteyip bunlara para verenler olduğunda bunlar hiç sorgulamadan direkt karşı tarafın yanına geçer. Çünkü asker kökenli bu isimlerin bir saltanat mücadelesinde yer alma ihtimalleri çok yüksek."

O vakit Melikşah; "Böyle bir tehlike ihtimali var diye bunlara halkın malını mı yedirelim" dediğinde, Nizamülmülk; "Bunlara her zaman maaş verilmeyecek Sultan'ım" der. "Sadece gücü tam elinize alana kadar bunlara bakmaya devam etmeliyiz. Eğer bu kişileri ordudan ihraç edersek dediğim gibi bir durum oluşursa işte o zaman bu durumda hâlihazırda onlara verilen maaşın çok daha fazlasını isyanı bastırmak için harcayacağız. O yüzden orada fazlasıyla harcayacağımız ücreti şimdi burada daha az bir şekilde bunlara verelim." diyecekti. Fakat Nizâmülmülk'ün bütün bu makul uyarılarına rağmen Melikşah ilk defa Nizamülmülk'ü dinlemeyecek ve bu kişilerin orduya, devlete yük olduğunu söyleyip ordudan ihraç edecekti. Onun bu hamleyi yapması ile beraber aradan çok az bir süre geçtikten sonra Nizamülmülk'ün sözünün ne kadar doğru olduğunu gösterecek bir olay ortaya çıkacaktı. Öyle ki Sultan'ın bu tercihinin sonuçları tam da Nizâmülmülk'ün öngördüğü şekilde olacaktı... Ordudan ihraç edilenler yapacakları hiç-

bir şey olmadığı için kendilerine yeni iş aramak yerine yaptıkları işi yani askerlikten para kazanmayı devam ettirmek isteyeceklerdi ki bunun içinde kapı belliydi. Oradan ayrılan isimler Buşenç'te Sultan Alparslan'ın bir diğer çocuğu olan ve Melikşah'ın kardeşlerinden biri olan Tekiş'in yanına giderek onun hizmetine gireceklerdi. Yedi bin kişi gerçekten çok yüksek bir rakamdı ki bu kadar askerin bir anda Tekiş'in yanına geçmesi ve yaşanan bu gelişmenin ardından askerî gücünün bir taht mücadelesine girecek seviyeye ulaştığını düşünen Tekiş, hanedan üyelerinin hepsinin gönlünde yatan taht sevdasıyla harekete geçecekti. Tekiş isyana kalkıştığı an bu isyan haberi Sultan Melikşah'a gelecek ve Sultan Melikşah, Tekiş'in isyan ettiğine dair haberi aldığında uyarıları dikkate almayıp askerleri ordudan ihraç ettiği için pişman olacaktı. Her şey tam da Nizamülmülk'ün öngördüğü gibi olup bu isyanın bastırılması için harcanan ücret onlara verilen ücretin kat be kat fazlası olacaktı. Sultan Melikşah'ın fark etmediği bir tehlike olmuştu Tekiş. Böyle bir tehlikenin ilk isyan girişimi bastırılmış olsa da birkaç yıl sonra tekrar isyan edecekti. Yani sadece kat be kat masrafın büyük olması ile kalmamış aynı zamanda onun tekrar tekrar isyan edebileceği bir imkân sağlamıştı. Fakat bu ikinci isyanın bastırılmasında Nizâmülmülk'ün adamlarından Ebû'l Fütûh et-Tûsî ve Horasan Amîdi Ebû Ali etkin rol oynayacak ve bu sefer Nizamülmülk direkt isyancı kardeşin defterini kapatacaktı. Zaten bundan sonra da Nizamülmülk öylesine güçlü bir hâle gelecekti ki hiç kimse kolay kolay isyana kalkışamayacaktı. Çünkü Nizamülmülk ve Nizamülmülk'ün devlete yaydığı damarlar ile isyanlar hızlı bir şekilde bastırılmaktaydı. İşte bu örnekte de gö-

rüldüğü gibi arada Melikşah, Nizamülmülk ile sürtüşse de Nizamülmülk her zaman haklı çıkıyordu. Bu sıralarda ise Nizamülmülk, Alparslan döneminde yapamadığı işleri de yapmaya başlayacaktı. Bildiğiniz gibi Alparslan istihbaratın kurulmasını izin vermemişti ama Nizamülmülk, Melikşah'a durumu anlatacak ve istihbaratın önemini söyleyerek devletin buna ihtiyacı olduğu konusunda onu ikna edecekti. Zaten Nizamiye Medreseleri üzerinden bir yapılanmaya giren Nizamülmülk artık bunu yavaş yavaş devlete de yaymaya başlayacaktı. Fakat Nizamiye Medreseleri üzerinden başlanan bu hamleler devletin diğer damarlarına yayılırken bu kişilerin isimleri Nizamiyeciler olarak kalacaktı. Tarihte de Nizamiyeciler olarak bilinen bir grup oluşacak ve bunlar Nizamülmülk'ten sonra bile Nizamülmülk'ün istediği sultanı tahta geçirebilecekti. Yani öylesine etkin olmuşlardı ki Nizamülmülk bunları öylesine sistemli bir hâle getirmişti ki Sultan Melikşah'tan sonra tahta geçirilen ilk isim Mahmut değil de Nizamülmülk'ün önerdiği ve istediği Berkyaruk olacaktı. Biliyorum bunları söyleyince hemen aklınıza; 'madem bu adam bu kadar güçlüydü o zaman kendi ölümünü nasıl açıklayacaksın.' sorusu gelecek. 'Hasan Sabah'a niye engel olamadı.' diye soracaksanız. Bunları da açıklamanın zamanı gelecek, o yüzden tekrar Nizamülmülk'e geri dönelim isterseniz.

Nizamülmülk tam bu vakitlerde artık herkes tarafından öne çıkan bir isim olmaya başlamıştı derken, bunu basit algılamayın. Adeta bir Sultan gibi olmaya başlamıştı. Hatta İbnü'l-Esîr, Fatimi veziri Bedr el-Cemali'nin kendisi için kullandığı sayısız lakabı sayıp aktardıktan sonra sadece Mısır'a hâkim olan bir devletin veziri olmuş Bedr el-Cema-

li bu kadar lakap kullanıyor ve kendisini böylesine yüksek görüyorsa o zaman Nizamülmülk'ün "ilah"lık iddiasında bulunması gerekirdi, diyerek hem Selçuklu Devleti'nin azametini hem de Nizamülmülk'ün büyüklüğünü söylüyordu. Yani sadece Mısır'a hâkim olan Fatimi Devleti'nin bir veziri bu kadar çok unvan alıyorsa o zaman Nizamülmülk'e tapması lazım bu adamların diyerek onun büyüklüğünü hem de tevazusunu bize apaçık gösteriyordu. Zaten döneme Nizamülmülk isminin verilmesi bile onun önemini bize gösteriyor. Ona Nizamülmülk ismini bizzat o dönem çok önemli yerde olan halife veriyordu. Özellikle bu lakabın ona veriliyor olması onun derecesini gösteriyor. Çünkü Nizamülmülk demek devleti nizam eden, düzenleyen adam demek. Kısacası devleti kontrol eden, yöneten adam demektir bu. İşte Nizamülmülk'e böylesi bir pencereden bakıyordu dünya. Zaten eski eserlerde onun hakkında yazılanları okuduğunuzda Nizamülmülk'ün Selçuklu yönetimindeki etkisinin ne kadar büyük ve derin olduğunu anlatılanların ne ifade ettiğinden çıkarabilirsiniz. Yani şunu söylemek istiyorum; eskiler onu anlatırken, onun hayatından bahsederken, kendisini bir hükümdar gibi anlatmakta. Yani onu bir vezir değil de asıl devleti yöneten adam gibi anlatıyorlar. Hatta yeri gelmişken bunu en net şekilde görebileceğimiz bir örneği vereyim. Bu örneklerden biri İbnü'l-Adim'de geçmektedir. Onun aktardığı kayıtta aynen şöyle yazar: '...Eski devlet içindeki çekişmeler ve beğenilmeyip yerilen tutum ve davranışlar devri artık sona erdi. Allah, kendi sırrının iç yüzünü Nizâmülmülk'ün devletinde gösterdi. Bunun sonucunda Allah, Nizâmülmülk'e iyi işler yapmayı, zulüm, şiddet, şüphe ve huzursuzluğu ortadan

kaldırmayı, tebaasının işlerine iyi bakmayı, adalet ve insaf kurallarına göre tebaaya yapılacak muameleleri değerlendirmeyi, işleri kontrol altına almayı nasip eyledi. Böylece durum düzeldi. Divanlar en iyi biçimde düzenlendi ve ülkenin her tarafı adalet ve insaf eserleriyle süslendi. Nizâmülmülk, yetkililerin en yetkilisi, yöneticilerin en adaletlisi olan bir yöneticidir. Ülke içinde yaşam düzene girdi, ticaret normalleşti, yollar kalabalıklaştı, fitne ve fesat ehli azaldı...'

Dikkat edin, bu ifadeler noktası noktasına tam anlamı ile bir hükümdarı övme ifadeleridir... Özellikle 'Nizâmülmülk'ün devletinde' ifadesi zaten bize her şeyi gösteren noktadır. Çünkü devlet devleti yönetenlerin ve onun kanından gelenlerin hakkıdır. Kısacası devlet Selçuk Bey ve oğullarının hakkıdır. Devlet onların ismi ile anılan ancak burada Selçuklu Devleti Nizamülmülk'ün Devleti olarak anlatılmakta. Bunun gibi daha birçok örnek verebiliriz ki bunların en önemlilerinden birini de ondan sonra yaşamış olan ve ne yazık ki Selçuklu Devleti'nin tamamı ile yıkılışına şahit olan Mevlânâ'dan duymaktayız. Mevlânâ Celaleddin, eserlerinde onu şu vasıflarla anar; 'Vezirlik dayanağı, efendilik sediri, ulu vezir, hayırları yayan, güzel işleri meydana getiren, keremle zamanın Hatem'i olan, geçen vezirlerin yüceliklerine sahip bulunan, o yücelikleri tamamlayan, adalet ve insaf madeni, kerem ve lütuf denizi, zamanın Âsaf'ı, mülkün nizamı, padişahlarla sultanların babası... İki kutluluğu kendisinde birleştiren, din hususunda akılda ve bilgide olgun, gerçekler doğusu, zayıflarla yoksulların yardımına erişen, dalgalı deniz, övülecek inci, Müslümanlığa yardım eden, müslümanlıkla müslümanların direklerini onaran devletin ta kendisi...'

Mevlânâ gibi büyük bir evliyanın ve hiçbir sultana karşı başını eğmemiş bir ismin Nizamülmülk'ü böylesine övmesi sanırım bize onun ne noktada olduğunu net bir şekilde göstermekte. Bunu daha da devam ettiririz ama kitabı onun övgüleri ile bitirmek istemiyorum. Fakat onun önemini anlatacak son bir şey daha söylemek istiyorum ki bu hiçbir vezirin ulaşamayacağı bir makamdır. Vezirlikte, görev yaptığı iki devletin (Alparslan ve Melikşah'ın Devleti) vezirlerinden hiç kimsenin erişemeyeceği bir dereceye ulaşmış ve onun için barışta ve seferde üç namaz vakti, tabii ve tahtadan çanaklar çalınmaktaydı. Yani bu resmen sultanların sultanlığının tescilli olan kapısının nevbet çaldırması gibi onda da böyle sembolik bir durum bulunmaktaydı. Bu onun devlette nasıl bir güce sahip olduğunu bize gösteriyor. İşte böylesi bir isim tabii ki bu noktaya sadece sultanların kendisine güvenmesi ile gelmemişti. Önceden de anlattığımız gibi muhteşem bir öngörü ve zekâya sahip birisiydi. Hatta öylesine öngörülü ve geleceği düşünüyordu ki değil bugünü iki yıl sonra atacağı adımları bile hesap ediyordu. Bu öngörü onun bazı ferman ve kayıtlarında karşımıza çıkmakta. Bu durum şöyle gerçekleşiyor. Bir gün Nizamülmülk ordunun nehirde karşıdan karşıya geçmesi için gerekli olan kayıklara ve o kayıkçıların ücretini ödemek için bir hüküm verir. Bu hüküm de bu kişilerin parasının Antakya'dan alınması gerektiği yazmaktadır. Sultan, Nizamülmülk'e buna gerek olmadığını, yakın yerlerden de bu paranın alınabileceğini söylediğinde, Nizamülmülk; "Tabii istersek altını da ücreti de buradan da verebiliriz fakat bu fermanda böyle kalsın. Gerekirse biz öderiz fakat oradan ödenmiş gibi gösteririz." dediğinde, Sultan; "Buna ne gerek var, neden böyle bir şey

içine giriyorsun," diye sorduğunda Nizamülmülk şu muhteşem cevabı verir:

"Sultan'ım bizler öldüğümüzde ardımızdan yıllar yıllar sonra gelen tarihçiler bu fermanlara bakıp bizim nerelere kadar vergi toplayabildiğimizi, sınırımızın büyüklüğünü gücümüzün nerelere ulaştığını görecek. Ben elbet ücreti buradan da verebilirim ama özellikle sınır bölgelerinden gelen vergilere yönlendiriyorum ki bu fermanlar tarihe kayıt olarak kaldığında tarihçiler bu fermanlara bakıp; 'demek ki bu devletin gücü buralara kadar ulaşmış' diye yazsınlar istiyorum." İşte Nizamülmülk böylesine yıllar sonrasını düşünen ve tarihi kendi çağında yazmaya başlayan bir devlet adamıydı. Zaten onun devrinde yaşamış Çağrı Bey'i, Melikşah'ı sonrasında gelen Berkyaruk'u, Sencer'i, Muhammed Tapar'ı ancak bazı isimler tanısa da onu hiç kimse unutamamıştır.

İşte böyle böyle Nizamülmülk ve Melikşah devleti sağ salim yönetirken artık yavaş yavaş beliren bir sorun ortaya çıkmaya başlayacaktı. Nizamülmülk istihbaratı sayesinde bu sorunu tam patlamadan önce farketmeşti. Bu sorun sizin de tahmin edeceğiniz gibi Hasan Sabbah idi. Sanılanın aksine Hasan Sabbah Alamut'a geçtiği vakit değil, ondan çok önce fark edilmiş bir isimdi. Başkent Rey şehrinde propaganda yaparken Nizamülmülk'ün istihbaratı sayesinde fark edilmiş ve yakalanması için harekete geçilmişti. Çünkü o, orada Fatimi Devleti'nin Şii politikası doğrultusunda propaganda yapıyordu. Yani o vakitler henüz genç bir isimdi. Tabiri caizse daha çocuktu diyebiliriz. Hiç kimse ona bakıp yıllar sonra Selçuklu Devleti'ni sarsacak bir suikast

örgütü kuracağını aklından dahi geçirmezdi. Nitekim Nizamülmülk'ün istihbaratı onu fark edip peşine düştüğü an o hemen kaçacak ve hızlı bir şekilde Şii politikasının asıl damarının çıktığı yer olan Mısır'a Fatimi Devleti'ne sığınacaktı. Mısır'da kendini daha da büyütecek, ismini daha da duyuracaktı.

Hasan Sabbah şimdilik Fatimi Devleti'nde büyüye dursun ki o Selçuklu topraklarına tekrar gelene kadar ben sizi başka bir isimle daha tanıştıracağım. Bu isim aynı zamanda Nizamiyelerin nasıl büyük değerler çıkardığını da bize gösterecek bir isim. Nizamülmülk'ün kurduğu Nizamiye Medreseleri'nin sadece dini işler yapmayıp; matematik, fen ve diğer alanlarda da nasıl ileri noktalara geldiğini gösteren bir isim.

Çoğumuzun sadece şair olarak tanıdığı, Avrupa'nın ise büyük matematikçi olarak tanıdığı birisi. Nizamülmülk'ün ve Melikşah'ın emri ile günümüz modern takviminden daha az hataya sahip olan takvimi yapmış bir kişi. O; Ömer Hayyam. Tarihler 1077 yılını gösterirken Nizamülmülk ona bir emir verecektir.

1077 yılında mali işlerin düzene girmesi için Nizamülmülk, Sultan Melikşah'a bir öneri sunar. Devlet için yeni bir takvim yapılmalı ve işler düzene girmeli. Fakat bu iş çok büyük bir yüktür ve bunun için en doğru adam seçilmelidir. Bunun içinde o zamanın matematik ve astronomide en önde olan ismi seçilecektir. Bu isim çoğumuzun şair olarak bildiği ama o vakitler en büyük bilim adamlarından biri olan Ömer Hayyam idi. Yaptığı takvim tarihe "Celali

Takvim" olarak geçecekti. Celali adının anılmasının sebebi Melikşah'ın bir diğer adının Celalettin olması.

Bu takvimin en büyük özelliği ise "Modern Takvim" olarak kullandığımız Gregoryen Takvimi, üç bin üç yüz otuz günde bir hata yapmakta iken Ömer Hayyam'ın, Nizamülmülk'ün isteği ile yaptırdığı bu takvimin ise beş bin günde bir hata yapmasıydı. İşte böylesi bir dehaydı Ömer Hayyam ve onu ortaya çıkaran Nizamiye Medreseleri gibi bir yerdi. Kendisi aslında Hayyam soyadını almasına sebep olan bir çadırcının oğluydu. Ona uzun zaman çadırcının oğlu dense de o zamanla kendini kanıtlayan bir isim olacaktı. Sadece bu kadar da değil. Kendisi öyle etkili bir bilim yapacaktı ki yıllar ötesine hitap edecekti. Nitekim buna en iyi örneği kendisinden yıllar sonra yaşanan bir olay bize gösteriyor. 1800 yıllarında yaşamış, Franz Woepcke isimli Fransız bir tarihçi bize onun ne kadar ileri derecede bir bilim insanı olduğunu gösterecekti. Franz Woepcke, Ömer Hayyam'ın bir kitabının Fransızca çevirisini yaparak Avrupa'da yayınlıyacaktı. Çevirdiği kitap, Hârizmî'nin "Cebir" denklemlerinin daha gelişmişi olan ve üçüncü dereceden denklemleri anlatan bir kitap. Franz Woepcke bu kitabı yayınlayınca Avrupa'da büyük bir yankı uyandırıyor. Avrupalı bilginler, bu kitaptan sonra ellerindeki bilgileri değiştiriyor. Çünkü kitaptaki bilgiler Avrupalıların o zamana kadar bildiği, cebir ile ilgili bilgileri çürütüyor. Dikkat ettiyseniz yaşadığı tarih 1800'lü yıllar, hatta 1850'li yıllar. Ömer Hayyam ise 1000 yılında yaşamış biri. Düşünün! Kaçıncı yüzyılda yazılan bu kitap, aradan geçen 800 yıldan sonra Fransız bir tarihçi tarafından çevriliyor. Avrupalılar ellerindeki bilgilerin eksik ve yanlış olduğunu böylece anlıyorlar. Ünlü Amerikalı ta-

rihçi Will Duront'un sözü, anlatmaya çalıştıklarımızı özetler nitelikte: "Ömer Hayyam'ın mısralarına bakarak hüküm vermek isteyenler yanılırlar çünkü şiirleri ile ifade ettiği fikirlerin seksen beş yıllık hayatındaki tesiri pek az olmuştur. Onu sokaklarda gezinen bir insan olarak değil, üçüncü derece denklemler, burçlar, astronomik haritalar üzerinde çalışma yapan bir âlim olarak tanımalıyız." Kendisi aynı zamanda hep kullandığımız ve matematiğe devrim yaptıran bilinmeyeni de bulan isim. Yani X'i ilk defa kullanan birisi. Nasıl olduğunu şöyle anlatayım. Arapça olan 'şey..' Yani şöyle bir şeyden bahsediyorum: (Arapça şey) Tabii bu ifade zamanla Avrupa'ya geçtikten sonra birçok dilde farklı olarak anılıyor. Ömer Hayyam; Hârizmî'nin ikinci dereceden denklemleri üzerine, üçüncü dereceden denklemleri ve bilinmeyen rakam olarak 'şey'i yazdıktan sonra Avrupa'ya geçen bu bilgi biraz değişiyor. İspanyollar, 'şey' yerine yine 'bilinmeyen' anlamına gelen, 'xay' diyorlar. Zaman geçtikçe bilim insanları, 'xay' kelimesini de kullanım dışı bırakarak sadece 'x' harfini kullanmışlardır. Kısacası, matematik derslerinde bilinmeyen diye peşinden sürüklendiğimiz, sınavlarda arayarak bulduğumuzu zannedip bulamadığımız, kimi zaman y'nin kimi zaman z'nin yerine koyduğumuz, kimi zaman da yer bile bulamadığımız x'in hikâyesi tam olarak böyle başlıyor. Yani demem o ki: Matematik derslerinde x'i bulamadığınız zaman "Seni bulup formüllerin içine koyan adamın..." diye sakın sinirlenip de ağzınızdan kötü bir şey kaçırmayın. Çünkü bu insanların çoğu Müslüman bilim insanları... Bizim âlimlerimiz bulmuş, keşfetmiş ve kullanmışlardır. Batı'da genellikle bizimkilerden çalmış. Ve maalesef bizlerden biri sesini çıkarana kadar da bu dev-

ran böyle sürüp gidecek ve bilime bilim katan kahramanlarımız da mağdur olmaya devam edecekler. Kendisinin yaptığı ve çalınan birçok olay daha var. En basit örnekle: "Binom Formülü" diye adlandırılan bir formül var. Daha önce hiç duydunuz mu bilmiyorum? Günümüzde hâlen Doğu dünyasında da Batı dünyasında da Newton'a atfedilir. Fakat bu formül, Newton'dan 600 yıl önce Ömer Hayyam'ın kitabında geçmektedir.[9] Burada karşımıza iki seçenek çıkıyor. Ya Ömer Hayyam, Newton'dan önce yaşadığı için bu formülü ilk adlandırandır ya da gerçekten bir zaman yolcusu olarak ileri tarihlere seyahat edip Newton'dan bu formülü çalarak ait olduğu döneme döndü. İkinci seçenek aslında inanılmayacak gibi değil çünkü zaman yolcusu gibi zaman ötesi buluşlar yapmış. İşte Ömer Hayyam böylesine önemli bir bilim adamıydı. Fakat bizler onu sadece rubaileri yani şiirleri ile tanıdık. Şiirlerinin çoğu da onun adına uydurulmuş şeylerdi. Çünkü kendisinin aslında yüz seksen civarı rubaisi varken onun adına yazılmış bini aşkın rubai bulunmakta. Yani her gördüğün Ömer Hayyam rubaisini onun zannetme. Şimdi gelelim Hasan Sabbah ile bağına. Amin Maalouf kitabında Hasan Sabbah, Ömer Hayyam ve Nizamülmülk'ün aynı sınıfta okuduklarını ve orada birbirlerine söz verdiklerini yazar. Söz ise şu: Bir gün bu üç arkadaş birbirine söz verir ve kim devlette önemli bir makama gelirse o diğerlerini kendi makamına yükseltip önemli makam verecek. Daha sonra Nizamülmülk en başarılı olur. Ömer Hayyam'a bilim yerine medresede görev verir, ardından Hasan Sabbah'a da devlette görev verir ama onun gelişmiş olduğunu görünce Nizamülmülk, Hasan Sabbah'ı kıska-

9 (İslam Bilim Tarihi, Abdullah Kocayürek, Maviçatı Yayınları, S: 82)

nır ve onun ayağını kaydırır. Hasan Sabbah'da sırf bundan dolayı sinirlenir ve Nizamülmülk'e bunun bedelini ödetmek için suikast timi kurar. Anlatılan böyledir tabii ama gerçekçilik ile hiçbir ilişkisi yoktur. Hasan Sabbah büyük ihtimal Nizamiye Medreseleri'nde bile okumamıştır çünkü nizamiyelerde sünni ehl-i sünnet eğitim vardı. Hasan Sabbah ise tam anlamıyla Şii bir düşünceye sahipti. Babasından öğrenmişti bunu. Ve Nizamülmülk ile arasında neredeyse otuz yaş vardı. Peki, o zaman şimdi gelelim Hasan Sabbah meselesinin gerçek yüzüne. Neden Nizamülmülk'ü hedef aldı ya da onu mu hedef aldı? Hasan Sabbah'ın gerçek hikâyesi ve savaşı neydi? Gelin artık Hasan Sabbah ve Nizamülmülk defterini açalım. Çünkü Hasan Sabbah artık Mısır'dan çıkıp Selçuklu topraklarına, başkente propaganda yapmaya gelecekti. Fakat biz konuyu tam o Mısır'dan çıkmadan anlatalım. Çünkü Hasan Sabbah'ın asıl hikâyesi tam Mısır'da başlayacaktı. Ve anlatacaklarım tamamıyla Hasan Sabbah'ın gerçek hikâyesinin özeti. Hadi şimdi başlayalım.

Çoğu kişi Hasan Sabbah'ı kendi başına çıkmış ve bu örgütü kurup daha yeni anlattığımız gibi sırf bir düşmanlıktan dolayı bu işlere girmiş gibi anlatır. Hâlbuki Hasan Sabbah'ın çıkış noktasından tutun bulunduğu yere kadar tamamıyla bu işe doğuştan hazır olduğunu görmekteyiz. Bâtınî mezhebini ilk defa onun çıkardığını zannederiz ama ondan önce de o topraklarda vardı zaten. Hatta Alparslan'ın bile bu durumla ilgili yaşadığı bir olay vardır. Bunların özellikle bulunduğu Deylem Bölgesi ile ilgili Alparslan'ın adeta bir kırmızı çizgisi olduğunu görmekteyiz. Alparslan

Türk emirlerinden Erdem'in Bâtınî mezhebinden olan Hurdabey'e kâtiplik görevi verdiğini öğrendiği vakit kızgın bir şekilde şunları söyler; "Ben defalarca size demedim mi? Siz, Horasanlı ve Maveraünnehirli Türklersiniz. Bu diyara yabancısınız. Irak halkı çoğunlukla kötü mezhepli, kötü dinli ve Deylem taraftarı olurlar. Türk ile Deylem arasındaki eski düşmanlığı bilmez misiniz? Aziz ve Celil olan Allah, Deylemlilere musallat oldukları için Türkleri yüceltmiştir. Aziz ve Celil Allah'ın lütfu ile Türkler temiz dinlidir. Deylemliler heva, bidat ve kötü mezheplidir. Fakat Türkler karşısında aciz kaldıklarında itaat gösterirler. Türklerin işlerinde zayıflık olursa onlar kuvvet kazanır... Türkleri helak etmeye çalışırlar. Sen Türk'sün ve Horasan ordusundansın. Senin kehtüdalarının(Günümüz anlayışıyla devlet memuruna yakındır) ve hizmetkârlarının hep Horasanlı olması gerekir. Nasıl olur da bu Deylemliyi hizmetine alırsın? Bilmez misin ki bunlar şimdi sessizce durur, itaat ederler ama bir zaaf anımızda hemen bizi ortadan kaldırmaya çalışırlar." İşte bu açıklamalar aslında Hasan Sabbah'ın emrine uyanların şeceresini çok önceden çıkarıyor. Henüz Hasan Sabbah gibi aktif bir şekilde öne çıkmasalar da o günlerde nasıl sıkıntılı olduklarını belli ediyorlar zaten. Hasan Sabbah da bu doğrultuda bu isimleri kullanıyor. Tabii kendisinin de basit bir adam olduğunu düşünmeyin. Yani sadece hazır olan bir grubun başına gelmiş de bu işleri yapmış biri değil. Gençliğinden itibaren bu işe kendisini hazırlamakta. Bu durumu Ömer Soner Hunkan'ın "Orta Çağ İran'ını Anlamak" başlıklı çalışmasında şöyle okuyoruz; "Dağlık kuzeybatı İran'da İslam'ı kabul eden son bölge olan Şii ve onun kolu İsmaili propagandalarından çok etkilenen Deylem "Ne yazık eğer

kendime iki taraftar bulursam bu memleketin (Selçuklu ülkesinin) altını üstüne getiririm." diyen Hasan Sabbah'ın o taraftarları bulabileceği en müsait bölgeydi. Hasan Sabbah bu sözleri Isfahan'da Bâtınî reisi Ebul Fazl'ın evinde söylemişti. Ebul Fazl, onun gibi akıllı bir kimsenin böyle ucuz bir laf etmesini şaşkınlıkla karşılayıp kendi kendine; "Bu adam Mısır'dan Kaşgar'a kadar olan yerlerde adına hutbe okunan ve para-sikke basılan, bayrağının altında binlerce süvari ve piyade bulunan ve bir işareti ile dünyayı alt üst edebilecek güçte bir padişahın Sultan Melikşah'ın ülkesini iki kişiyle nasıl olur da ortadan kaldırır diye düşünmüştü. Hatta Hasan Sabbah'ın ruhi bunalımda yahut akıl hastalığına yakalandığını zannederek gizliden gizliye onu tedavi etmeye çalışmıştı. Ama Hasan Sabbah ne aptaldı ne de ruhi bir hastalığa bulanmıştı. Bunu söylediğinde genç yaşta bir isim olsa da zamanla ne demek istediğini net bir şekilde gösterecekti. Peki, Hasan Sabbah anlatıldığı gibi sahte cennet ile mi bu işleri yapmıştı? İşte bu nokta tarihin çok kötü bir şekilde yanıldığı bir noktaydı. Özellikle Marco Polo gibi eski seyyahların kitaplarından okunanlar gerçek zannedilmiş ve tarihe olduğu gibi geçirilmişti. Hâlbuki Marco Polo sahte cenneti gördüm demesine rağmen kendisinin o yerlerden geçtiği vakitlerde o kale çoktan yıkılmıştı. Yani sahte cenneti görme durumu bile yoktu. Peki, neden böyle yazdı derseniz çünkü bu adamların aklı bu durumu almıyordu. Bir insanın neden kendisini ölüme attığına anlam veremiyorlardı. Maddiyata bulanmış bu kafalar yanlış da olsa manevi düşünceye sahip olan insanın neler yapabileceğinin sınırını çizemiyorlardı. Özellikle bu olayları, bu dedikoduları Marco Polo'ya hep bu topraklardan gelen Haçlı şövalye-

ler anlatmıştı. O Haçlı şövalyeleri de o topraklara sanıldığının aksine kutsal bir dava için değil, Kudüs ve o toprakların altını için gelmişti. Bize hep tarihte papa kutsal bir dava için bunları topladı diye anlatılır ama papa bunları toplarken orada kutsal davadan daha çok büyük servetlerin olduğunu anlatmaktadır. Ancak çok çok az bir kısmı kutsal davaya inanmakta, büyük çoğunluk ise oradaki servete konmayı düşünmekteydi. Aynı zamanda halk için de böyle dedikoduların yükselmesi ile beraber ne yazık ki Hasan Sabbah'ın sadece sahte cennet ile bunu başarabildiğini zannedecekti insanlar. Neden ne yazık ki diyorum diye sorarsanız onu da şöyle açıklayayım. Ne yazık ki diyorum çünkü adamların propaganda yöntemleri çok daha derin ve çok daha tehlikeliydi. İsterseniz tam bu noktada Hasan Sabbah'ın nasıl bir propaganda yaptığını okuyalım. Öncelikle Hasan Sabbah daha önce de belirttiğimiz gibi Fatimi Devleti'nin Şii propagandasını yapan bir isimdi. Yani tanınan bir adamdı. Kendisi uzun zaman orada bulunup bu Şii devletinin politikaları için çalışsa da her şey böyle gitmeyecek, bir süre sonra bir kopuş gerçekleşecekti. Hasan Sabbah'ın Fatimi Devleti'nden kopuşunun noktası ise Fatimi Devleti'nde Halife el-Mustansır'ın 1094 yılındaki ölümünün ardından veraseti ilan edilmiş olmasına rağmen halifeliği elinden alınan ve daha sonra da öldürülen Nizar tarafında yer almasıdır. Yani aslında Şii halifesi olarak seçilmesi gereken Nizar seçilmediği için Hasan Sabbah bunu yanlış görüyor ve Fatimi Devleti ile yollarını ayırıp; "Ben Nizar'ın yolundan gitmeye devam edeceğim," diyerek kendi yolunu çiziyor. Hasan Sabbah artık Nizar tarafında yer alacak ve propagandasını farklı bir şekilde yürütecekti. Yine aynı Şii politikasında devam ede-

cek, sadece Fatimi Devleti ile bağlarını koparacaktı. Çok uzatmak istemiyorum. İşte devir böyle devam edecek ve kendisi birçok şehir- ülke gezecek ve en sonunda Alamut Kalesi'nde son noktayı koyacaktı. Alamut Kalesi'ne bir derviş olarak girecek ve anlatılanın aksine gizli propaganda yöntemi ile kaleyi ele geçirecekti. O zamanlar Alamut Kalesi zaten bilinen bir kaleydi. "Kartal Yuvası" anlamına gelen ismi konulmuştu ona. İlk başlarda bu kalenin yapılmaması gerektiği aslında konuşulmuştu. Çünkü kale öyle bir yerdeydi ki eğer başka biri tarafından ele geçirilirse tekrar ele geçirilmesi çok zordu. Ama kaleyi yapanlar bu kalenin ele geçirilmesi imkânsız diyerek devlet için bu kaleyi yapmıştı. İşte tam bu noktada Hasan Sabbah bu kaleyi gözüne kestiriyor ve orduların alamayacağı kaleyi tek başına almayı başarıyordu. Nasıl aldığı konusu ise bir o kadar ilginçtir. Hasan Sabbah'da kalede yaşayanlara etrafındaki köylerde yaşayanlara karşı bir bir kendi gizli Şii propagandasını yayacaktı. Kaleyi yöneten Muhammed Bekri ise bunu çok sonra fark edecekti. Yani Hasan Sabbah'ın artık nasıl bir gizli propaganda ile bu işi yürüttüğünü siz düşünün. Ortaya çıkması ise çok farklı bir şekilde gerçekleşecek ve Muhammed Bekri olayı fark edip Hasan Sabbah'ı cezalandırmak istediğinde kale halkının kendisine, kendi ordusu içindeki adamlarla beraber karşı çıktığını gördüğü an anlayacaktı. İşte o vakit her şeyin geç olduğunu görecek ve kaleyi Hasan Sabbah ve müritlerine bırakarak oralardan sürülüp gönderilecekti. Peki, Hasan Sabbah nasıl bir propaganda yapıyordu ki etrafındaki insanları birer birer ele geçiriyordu. İsterseniz bir de o konuya direkt girelim. Kendisi Şii politikasına sahipti ama basit bir propaganda yapan isim değildi. Her

adımı nakış nakış işlenen bir propaganda yönetiyordu. Zaten Nizamülmülk'de özellikle Nizamiye Medresesi'ni bu nakış nakış işlenen propagandaya karşı kurmuştu. Bu propaganda öncelikle şöyle başlıyordu. Hasan Sabbah veya fedaisi olan biri yavaşça senin yanına yaklaşır. Bu halktan biri olur veya tüccar veya başka biri ama ne olursa olsun kesinlikle bir fedai gibi giyinmez, halktan biri gibidir. İlk başta senin kafanı karıştıracak sorular sorar ama bu soruları kendisi de farkında değilmiş gibi sorar. Mesela bu sorulara örnek olarak Ebu Hüreyre radıyallahu anh verilebilir. Kendisi bildiğin gibi peygamber efendimizin yanında bulunmuş ve en çok hadis rivayet eden isimlerden biri. Sana gelip; "Yanlış anlama ben böyle düşünmüyorum ama bana da başkaları sordu, ben cevap veremedim, sen verebilir misin bilmiyorum?" diye başlayıp kendisini köşeye çekerek masum biri olarak gösterir. Daha sonra soruya girer. "Ebu Hüreyre bildiğin gibi beş bini aşkın hadis rivayet etmiş. Hz. Ebubekir ise sadece on sekiz hadis rivayet etmiş. Şimdi bana sordu ki Ebu Hüreyre son üç yılda peygamberin yanında kalmışken beş bin hadis rivayet ediyor olmasına rağmen Hz. Ebubekir ise sadece on sekiz tane rivayet ediyor. Yani Hz. Ebubekir yıllarca onun yanında kalmasına rağmen bu kadar az hadis rivayet etmişken, Ebu Hüreyre bu kadar hadisi nereden buldu diye sordu. Tabii ben demiyorum yanlış anlama ama o bu yüzden Ebu Hüreyre'ye münafık diyordu. Ben cevap veremedim. Sen verebilir misin diyerek fitne tohumunu ortaya atıyordu. Gerçekten de bu sorunun cevabını direkt verebilmek kolay değildir. Hadis külliyatını bilmezsen bu sorunun cevabını veremezsin. Zaten karşı taraf da bunu bildiği için bu sorular ile sana yakla-

şıyor. Sana önce hadis tarafından darbe vurup kafanı karıştırarak bildiğin konuların aslında bir yalandan ibaret olduğuna inandırmaya çalışıyor. Peki, bu sorunun cevabı nedir? Aslında sorunun cevabı bu konuya hâkim olan kişilerin direkt verebileceği bir cevap. Ebu Hüreyre beş bini aşkın hadisi rivayet etmiş, doğrudur ama bu hadislerin sadece on yedisi hariç geri kalan hepsini başka bir sahabe de peygamber efendimizden duymuştur. Yani Ebu Hüreyre yalan söylemiş olsa bile o hadisleri rivayet eden başkaları da var. Bu yüzden Ebu Hüreyre'nin rivayet ettiklerinin yalan olma ihtimali yok. Peki Ebu Hüreyre neden bir daha rivayet etti dersen, bunu da hadis meselesini bilen çok iyi bilir. Bir hadisi ne kadar çok kişi rivayet etmişse o hadisin güvenirliliği o kadar çok öne çıkar. Bu sahabelerin yalan söyleyeceği meselesinden dolayı değil. Sadece bir sahabe eksik rivayet edebilir, unutmuş olabilir ama başkası aynı hadisi rivayet ettiğinde hadisin doğruluğu ve netliği daha da öne çıkar. İşte bu Hasan Sabbah fedaileri ilk soruyu sorup ikincisini söylemez ve senin kafanı karıştırır. Bunun gibi daha birçok örnekle senin kafan karışır ve hadislerden uzaklaştırıldığın an bu sefer Kur'an-ı Kerim cephesinden sana yaklaşılır. Kur'an-ı Kerim'in tek anlamı olmadığını, farklı farklı anlamları olduğunu söylerler. Bunun için ilk başta kabul edilebilir örnekler verip daha sonra kabul edilemez örnekleri araya sıkıştırırlar. Bu konuya yaklaşımları şöyle olur. Allah her şeyi çifter çifter yaratmıştır; insanları, hayvanları her şeyi. Eee o zaman Allah her şeyi çifter çifter yarattıysa Kur'an-ı da çifter çifter yaratmıştır demek ki. Ve bu çift yaratılma başka bir Kur'an olduğu anlamında değildir. Sadece ayetlerin çift manası olduğunu söylerler. Yani bir ayet sana

şunu yap derken aynı zamanda başka bir anlam da içeriyor. Misal bir ayet var. Ayette "Hani İbrahim 'Rab'bim, bana ölüleri nasıl dirilttiğini göster?' dedi. (Allah) 'yoksa buna inanmıyor musun?' deyince İbrahim 'Tabii inanıyorum fakat kalbim kesin mutmain olup kanaat getirsin diye bunu istiyorum,' dedi. (Bunun üzerine Allah) ona dedi ki 'Dört kuş al, bunları önüne koyup yakından incele sonra da kesip parçalarını birer dağın üzerine at, arkasından onları çağır, koşa koşa sana gelirler." (Kur'ân, Bakara, 260) âyetinde zikredilen kuşların; tavus, horoz, karga ve güvercin olduğunu söyler. Bu kuşlardan tavus; kendini beğenmek, horoz; şehvet, karga; hırs, güvercin ise dünya sevgisini ifade eder. Bunlara göre Allah, Hz. İbrahim'e bu kuşları kes demekle 'dört kuşla simgelenen olumsuz haslet ve davranışları kökünden kazıyarak nefsini bunlardan arındır.' demek istemiştir. Bu yorum belki doğrudur, belki yanlıştır seni imandan etmez ama bu çift anlamın ilk adımıdır. Sana; "Bak burada böyle farklı bir anlam var," diyerek seni cezbeder. Daha sonra sen hadislerden yavaş yavaş uzaklaşır ve Kur'an'da da bu gibi yorumlar gördükçe, olabilir demeye başlarsın. İşte tam bu noktada zihnine farklı düşünceler sıkıştırmaya başlar. "Aslında bu ayetlerin ikinci anlamları olduğu gibi ibadetlerinde ikinci anlamları vardır," der. "Mesela; namaz kılmak Allah'a yönelmek olduğu gibi o dönemin imamına da yönelmektir. Hacca gitmek Allah'ın yanına gitmek olduğu gibi aynı zamanda Allah'ın halifesi olan imamın yanına da gitmektir. Oruç, yemek yemeyip kendini tutmak olduğu gibi aynı zamanda imamın sırrını da tutmak demektir. Zekât, Allah için belirli ücret vermek olduğu gibi aynı zamanda o dönemin imamı içinde, onun davası içinde

ücret vermek demektir," derler. Sen; "O imam kim?" dediğinde ise yavaş yavaş seni Hasan Sabbah'a yaklaştırırlar. Tabii bu anlattığım süreç gerçekten uzun ve yavaş yavaş yapılır. Ebu Hureyre, Hz. İbrahim olayında olduğu gibi bunlarla beraber daha birçok örnek verilir. Daha sonra ise bu sefer Allah'ın yaratılışını sorgulayan kelimeler ortaya çıkar. "Allah, neden iki göz yaratmış da üç göz yaratmamış? Neden, kolumuz burada da burada değil? Neden, Fatiha'yı önce okuyacağız? Neden, inek süt veriyor da filan kuşun sütü yok?" gibi ilginç ilginç sorular sorarlar. Daha sonra ise yine bunun cevabını vermeyip; "Bunu ancak Allah'ın halifesi olan isimler bilir," derler. Allah'ın halifesi diye bahsettiği ise Şii İmamı'ndan başkası değildir. Tabii ki orada kastettiği Hasan Sabbah değildir. Hasan Sabbah orada o imamın temsilcisi olarak hareket etmektedir. Neyse işte böyle böyle yavaş yavaş senin aklını karıştırarak bu düşünceye hazır hâle getirirler. Artık bir süre sonra senin hazır hâle geldiğini anladıkları an, sana sırrı açmaya başlarlar. Sırrı açmaya başlamadan önce kurtuluşa ermek isteyip istemediğini sorarlar. Sen o vakte kadar çoktan hazır hâle gelmiş olursun. Kurtuluşa ermek istediğinde ise bunun tek bir çaresinin olduğunu söylerler. O da İmam'ın temsilcisinin yolunda ölmek. Çünkü onların inancında bir insan eğer normal bir şekilde ölürse veya Hasan Sabbah'ın düşüncesine inanmayarak ölür ise dünyada tekrar dirilir ve cennete gidemez. Şayet Hasan Sabbah'ın düşüncelerine inanır ve Hasan Sabbah'ın emri ile ölüme giderse öldükten sonra dünyada tekrar dirilmez ve cennete gider. Yani bu düşünce Hindistan'da bulunan reenkarnasyon inancının temellerinden birine benzemektedir. Eğer sen hak olan İmam'ın yolunda ölmemiş isen

bir daha dirileceksin ve bu sefer insan olabilirsin, hayvan olabilirsin, ot bile olabilirsin. Bu döngü sonsuza kadar böyle böyle devam eder. Bu döngüden kurtulmanın tek bir yolu vardır o da İmam'ın emrinde ölüme gitmektir. Çünkü İmam'ın emrinde ölüme gidersen işte o zaman döngüden kurtulup yıldızlara (cennete) gidersin. Yıldız diye bahsettiği de cennettir. Eğer bu döngüden kurtulmaz, tekrar tekrar dirilişe geçersen bu hep devam eder ve kıyamet koptuğunda da döngüden kurtulamadığın için cehenneme gidersin. Bu yüzden döngüden hızlı bir şekilde kurtulup cennete gitmen lazım çünkü kıyametin ne zaman kopacağı belli değildir. Aynı zamanda İmam ile direkt görüşemeyeceğinden dolayı da onun temsilcisi ile görüşüp onun gösterdiği yolda da ölebilirsin. Çünkü o demek aynı zamanda İmam demektir. Bu zamanda da İmam'ın temsilcisi Hasan Sabbah'tır. Hasan Sabbah'ın emri doğrultusunda ölürsen, o zaman döngüden kurtulup yıldızlara, cennete ulaşırsın. Evet, işte böyle böyle seni hazırlayan bu fikir seni bir suikastçı hâline getirip ölüme sürükler. Yoksa birilerinin anlattığı gibi sana haşhaş verip ölüme göndermezler. Zaten aklı başında olan bir adam haşhaş verilmiş bir suikastçinin işini doğru düzgün yapamayacağını çok iyi bilir. Çünkü bir kere haşhaş kafası ile bir iş yapılmaz, hadi o vakit haşhaş verilmemiş olsun ama haşhaş çeken bir adamın tipi haşhaş çektiği içinde belli olur. Gözlerinden, gözlerin altındaki torbalardan, hâlinden ve tavrından adamın haşhaş çekip çekmediğini, esrarkeş olup olmadığını anlarsınız. Bu da o kişinin saklanamayacağı bir durum ortaya çıkarır. İşte o vakit o kişi orada saklanamaz ve suikastini de gerçekleştiremez. Kısacası haşhaş içerek veya sahte cennet vaadine inanarak bir suikastçı zaten olu-

namaz. Elbet bunları yazanlar bunların yalan olduğunu bilerek yazmıyor. Yıllar boyunca tarihi kayıtlarda hep böyle geçmiş ama hep dilden dile dedikodu olarak geçmiş. Bu kayıtların çoğu da Avrupa merkezli. Onların da neden böyle düşündüklerini zaten Marco Polo bölümünde anlattım. Sonuç olarak Hasan Sabbah bu propaganda yöntemi ile binlerce suikastçı topluyor ve geri döndürülemez ölüm makineleri hazırlıyordu. İşte bu ölüm makineleri Selçuklunun altını üstüne getirecekti. Tıpkı Hasan Sabbah'ın gençliğinde; "Bana iki adam verseler bu ülkenin altını üstüne getiririm," dediği gibi iki adamdan daha fazlasını, çok daha fazlasını elde ederek dediğini yapacaktı. Kısacası anlatıldığı gibi sahte cennet ile değil, düşüncelerin birer birer yıkanması ile bunları başaracaktı. İşte Nizamülmülk bunu fark edip, bu olaylardan önce Hasan Sabbah gibilerin çıkma ihtimalini gördüğünden dolayı Nizamiye Medreseleri'ni kuracaktı. Önceden de belirttiğimiz gibi Nizamiye Medreseleri Alparslan döneminde başlatılan bir hamledir. Yani Hasan Sabbah ortaya çıktıktan sonra iş işten geçtiği vakit başlatılmadı, ondan çok önce Nizamülmülk tarafından fark edilip bu iş başlatıldı, daha Hasan Sabbah çocuk iken Nizamülmülk onun düşünce öğretisinin temelindeki tehlikeyi gördüğünden dolayı Şii politikalarına karşı bu adımı atmıştı. Ne kadar Hasan Sabbah'ın büyük zararlarına karşılık Nizamiye Medreseleri etkisizmiş gibi görünse de şu kesin bir gerçek ki eğer Nizamiye Medreseleri olmasaydı şu an Allah bilir Müslümanların çoğu Şiiliğe yönelebilirdi. Bu medreseden çıkan hocalar Allah'ın yardımıyla ehl-i sünnet müslümanlığı, Sünni İslam'ı tutup tekrar öne çıkardı. Özellikle halkı bilinçlendirerek Hasan Sabbah'ın durmadan büyüyen

etkisine bir nebze olsun set çekildi. O vakitler Hasan Sabbah ve fedaileri büyük suikastler yapıp insanların düşüncelerini birer birer yıkarken, Nizamülmülk tam o vakitlerde yeni bir hamle daha yapacaktı. Nizamiye Medreseleri'nin başına Melikşah'ın şeyhi olan Ahmet Gazali'nin kardeşi, İmam Gazali'yi geçirecekti. İmam Gazali bu Hasan Sabbah fedailerinden önce İslam'ı felsefik yönde hedef alan kişilere karşı durmuş, büyük başarılar göstermiş genç bir isimdi. Nizamülmülk ise onu bu noktada fark edip otuz yaşında olmasına rağmen bunu Nizamiye Medreseleri'nin başına atayacaktı. Onun attığı bu hamle gerçekten tarihin seyrinde önemli bir hamle olacaktı. Öncelikle Nizamiye Medreseleri üzerinden kurduğu ve Hasan Sabbah'ı hedef alan istihbaratın bir bölümünü onunla yürütecek ve Hasan Sabbah'ın yaptığı gibi kendisi de birçok ismi Hasan Sabbah'ın yanına sızdırmaya çalışacaktı. Ama bunun için de tıpkı onlar gibi bilgisi geniş ama sakin insanlar bulunması lazımdı. Bunu da İmam Gazali aracılığıyla yapacaktı. İmam Gazali ise tarihin görüp görebileceği en büyük zekâlardan biriydi. İsterseniz biraz da ondan bahsederek Nizamülmülk'ün hayatına hatta son anlarına öyle yaklaşalım. Özellikle onun etrafındaki insanları da anlatıyorum ki onun nasıl bir yoldan geldiğini, nasıl insanları ortaya çıkardığını ve kimlerle mücadele ettiğini iyi anlayın. Sadece siyasi-askeri yönden değil, ilmi ve fenni yönden de nasıl muhteşem nokta atışlarına sahip olduğunu göreceksiniz.

Peygamber efendimiz ve ondan sonra Kur'an-ı Kerim'e büyük bir sadakat vardı. Kur'an-ı Kerim kırmızı bir çizgiydi

ve ancak peygamber efendimizin hadisleri ile yorumlanırdı. Ebu Hanife bile bir yorum sunduğunda Malik bin Enes tarafından eleştirilmişti. Hâlbuki Ebu Hanife yanlış bir yorum yapmamıştı ama Kur'an-ı Kerim'e karşı bağlılık hadisler ile o kadar derindi ki Ebu Hanife gibi büyük bir isim bile yorum yapsa yine de sorgulanıyordu. Zamanla Kuran-ı Kerim ve hadisler farklı yorumlanır hâle gelecekti. Bunun ilk adımı daha önce de bahsettiğimiz gibi ne yazık ki Şii düşünceye sahip insanlar ile atılacaktı. Fakat bu sadece onlarla başlayan bir hamle olmamıştı. Aynı zamanda Kur'an-ı Kerim'e anlam veren hadisleri köşeye iterek kendi kafasına göre yorumlayan bazı insanlar da çıkacaktı. İşte böylesi çalkantılı bir dönemde Nizamiye Medreseleri kurulacak ve buradan da zamanının ve ötesinin büyük zekâlarından biri olan İmam Gazali ortaya çıkacaktı. İmam Gazali'nin çıktığı dönemde biz ne kadar size Hasan Sabbah ve Şii politikasının sıkıntılarını göstersek de aynı zamanda bahsettiğimiz farklı bir politika daha ortaya çıkmıştı. Bu da felsefiyat politikası. Tabii böyle deyince çok bilimsel gibi duruyor ama aslı daha farklı. Bunlar Hasan Sabbah'tan farklı ama Hasan Sabbah gibi İslam'a zarar veren kişilerdi. Kendilerinin asla İslam'a özellikle zarar verme gibi bir düşünceleri yoktu. Sadece kendilerinin doğru olduklarını zannediyorlardı. Bu isimler insanın aklıyla herşeyi çözebileceği düşüncesi içine girip Kur'an-ı Kerim'i peygamberden farklı bir şekilde de yorumlayabiliriz gibi mantıken de bu işi anlatabiliriz noktasına geleceklerdi. Elbette Ebu Hanife de bazı olaylarda mantık yürütmüştü ama bunu yaparken peygamberin söylediklerine, yaptıklarına veya büyük âlimlerin yorumlarına göre bir mantık yürütüp yine peygamberin yolu ile bu işi

yapmıştı. Ama bahsettiğimiz bu kişiler kendi kafalarına göre de mantık yürütmeye çalışıyorlardı. Bunlar İmam Gazali'den çok önce yaşamış ilk sıkıntılı dönemleri ortaya çıkaran "Mutezile" olarak anılacak olan bir mezhepti. Bunların ilk çıkış noktası aslında çok da yanlış değildi. Bunlara göre birinci noktada Allah vardı, ikinci noktada vahiy vardı, daha sonra da akıl geliyordu. Ama zamanla bunlar aklı vahyin önüne koyarak vahyi de kendi mantıkları doğrultusunda yorumlar hâle geldiler. Böylece Allah'ın aktarıp peygamberin anlattığı vahiy Kur'an değil de Allah'ın aktarıp bunların anladığı ve anlattığı vahiy Kur'an hâline geldi. Hâlbuki biz Allah'ın anlattığı değil, peygamberin Allah'ın anlattığından bize anlattığı ile mesulduk. Ama bunu değiştirdiler ve peygamberi bir köşeye itmeye başladılar. Hadislerin çoğu bunlara göre uydurmaydı. Bununla da bitmedi bu ekol, daha da büyüyerek o zamanki Abbasi halifeliğinin resmi mezhebi hâline geldi. Zamanla Selçuklu Devleti, Abbasi halifeliğini kontrol altına alsa da zamanında Abbasi halifeliği aracılığıyla bu düşünce çok fazla yayılmaya başlamıştı. Tabii bu dediklerim Selçuklu'dan önce olan olaylar. Ama bu fikirler zamanla Selçuklu devrinde de tekrar farklı bir şekilde patlayan olaylar olacaktı. Yani Nizamülmülk kendi devrinde sadece Şii politikasını yaymaya çalışan Fatimiler ile değil, aynı zamanda kendi yönetiminde olan Abbasi halifeliğinin yayılmasında da büyük etkisi olan bu düşünce ile de uğraşmaktaydı. Nizamiye Medreseleri ehl-i sünnet inancına karşı böylesine büyük bir saldırıya set olmaya çalışıyordu. Hadi Şiileri anlıyorsun, onlar Sünnilere saldırıyor ama bu bahsettiğimiz Mutezile çok daha sıkıntılıydı. Çünkü bunlar direkt ehl-i sünnete yani Sünni müslü-

manlığa karşı değil gibi gözüküyor ama dedik ya Kur'an-ı Kerim'e karşı önce kendi akıllarını ortaya koyuyorlardı. Mutezile'ye sahip imamlar başta olup ayete bakıyor, kendi mantığına göre yorumluyor ya da sümenaltı ediyordu. Yani adım adım İslamiyet, Hristiyanlığın uğradığı belaya uğramaktaydı. Nasıl Hristiyanlık Hz isa'dan sonra başka insanların kendi yorumlamasına göre tahrip olduysa, İslam'ı da o hâle getirmeye çalışıyorlardı. Tabii bunu yapanların kimisi hainçe yapıyor kimisi ise Allah rızası için yaptığını zannederek yanlış yapıyordu. Ve bu tartışmalar arasında gerçekten çok anlamsız tartışmalar büyümekteydi. Bu Mutezile kafasında "Kur'an mahlûk mudur ya da Allah'ın sözü müdür?" gibi düşünceler ortaya çıktı. Yani diyorlar ki Kur'an yaratılmış mıdır yoksa Allah'ın bir sözü müdür? Eğer Allah yarattıysa tıpkı insanları yarattığı gibi Kur-an'da o zaman bir insan gibidir. İnsan nasıl zamanla değişebiliyorsa o zaman Kur-an'da değişebilir. Ama Allah'ın direkt sözü ise o zaman değişemez. İşte böylesi bir düşünceden dolayı birçok ehl-i sünnet âlimi öldürülecek, hapse atılacaktı. Bu iş zamanla o kadar sıkıntılı bir hâle gelecekti ki insanlara müslüman mısın gâvur musun der gibi, Kur'an yaratılmış mıdır yoksa Allah'ın sözü müdür diye sorarak ona göre hareket edeceklerdi. Tabii bu anlattıklarım dediğim gibi Selçuklu Devleti'nden önce Abbasi halifeliği zamanında oluyordu. Size bunları anlatma sebebim ise Selçuklu o topraklara gelip oraları alınca bu sıkıntılı düşüncelerin farklı kolları devam edecek ama İmam Gazali gibi isimler, Nizamiye Medreseleri'nden çıkan diğer hocalar, bunların karşısına set olarak dikilecekti. Bu düşünce o kadar sıkıntılı bir düşünceydi ki dört büyük mezhepten biri olan Hanbe-

li mezhebinin imamı ve binlerce hadis bilen Ahmet bin Hanbel bile sırf bu yüzden hapse atılacaktı. Gerçekten şeytanın aklına bile gelmeyecek bu düşünce yüzünden meydanlardan adam toplanıyor, adam Müslümanım dese bile sırf Kur'an-ı Kerim yaratılmış demeyip Allah'ın sözü dedi diye cenazesi kılınmıyordu. Bu durum zamanla öylesine büyüdü ki artık din neredeyse bu tahrif olmuş inancın dini hâline gelmeye başlıyordu. Bir tarafta Fatimi Devleti'nin Şii politikası, diğer tarafta bu Mutezile gibi bir başka politika vardı. Bu politika ilk darbeyi alıp bitirildikten sonra devamı olan felsefik bir politika çıkacak ve işte bu dönemde Allah adeta Türklerle kendi dinini korumak adına Selçukluları bu topraklara gönderecekti. Selçukluların içinden çıkardığı Nizamülmülk gibi bir adam ile Nizamiye Medreseleri'ni kurdurup o medresede yetişen İmam Gazali gibi insanlar ile de kendi dinine saldıranlara karşı adeta set çekiyordu. Bu noktada Selçuk Bey ve oğullarının az olmalarına karşı büyük zaferler kazanmaları, daha sonra Nizamülmülk'ün büyük bir deha olup sultanların gözüne girmesi, ardından ise İmam Gazali gibi birinin çıkması bize Allah'ın planının zamanı geldiğinde nasıl nakış nakış işlendiğini göstermekte. Tabii bu noktada bir şey daha söylemek lazım. Bu Mutezile mezhebi ilk başta ortaya çıktıktan sonra İmam Eş'ari tarafından ilk büyük darbeyi yiyip ortadan kaldırılmıştı. Fakat daha sonra aradan yüz yıl geçtikten sonra yani İmam Gazali gibilerin, Nizamülmülk gibilerin çıkmasından yüz yıl önce tekrar ateşlenmeye başlandı. Fakat bu ateşlenme bu sefer daha farklı olacaktı. Mutezile içten ateşlenen bir bela idi. Yeni çıkan akım ise yine Mutezile gibi kendi kafasına göre yorum yapanların ortaya çıktığı ama bu sefer dışarı-

dan getirilen bir bela olacaktı. Bu da felsefik olarak İslam'ın yorumlanması belası. Bu düşünce bu topraklara ilk geldiğinde çok da önemsenmeyen bir noktaydı ama zamanla bazı isimler ortaya çıkacak ve Mutezile'nin yaptığı gibi kendi fikirleri ile yapılan yorumlar ortaya çıkaracaklardı. Ama bu sefer daha üst seviyeye geçilmişti. Önceden Mutezile bana göre deyip yorum yaparken bu zamane felsefecileri peygamberin Kur'an-ı yorumlamasını değil de felsefecilerin düşüncelerini anlatıyordu. Yani Kur-an'da işte şöyle geçiyor, peygamber şöyle buyuruyor dediğinde karşındaki isimler ama Aristo'nun fikri de şu ya da şu felsefeci mantığıyla düşününce gibi yorumlar yapılıyordu. Onların düşünceleri üzerinden İslam yorumlanmaya başlıyordu. Artık insanlar Kur-an'a ya da peygambere değil de bir felsefeciye bakıp yorum yapıyordu. Mutezile gibi gelen ilk beladan sonra şimdi de onun bir başka kolu olan bu bela yükselmeye başlamaktaydı. Artık büyük âlimlerin önemi yok olmaya başlıyordu. Bir âlim şu kadar hadis, şu kadar iyi İslami bilgiye sahipmiş diye kimse bakmıyordu. "Hangi felsefi görüşe sahipsin? Hangi felsefe kitabını okudun?" diye soruyorlardı. Tıpkı günümüzde medreselerden çıkan büyük âlimlere bakılmayıp hangi ilahiyat üniversitesini bitirdin diye kişilerin hedef alınması gibi. Nasıl bu çağda diploma yoksa hiçbir bilginin önemi yok olarak görülüyorsa, o vakitlerde de felsefe noktasında bilgi sahibi olmayanın bir önemi yok olarak görülüyordu. İşte böylesi bir noktada size anlattığım büyük âlimler gibi kişilerden önce gelenler bile değersiz hâle gelmişti. Ama daha kötüsü zamanla ortaya çıkacaktı. Bu felsefik düşünce Kur'an-ı felsefik bakış ve yorumlama zamanla zaten sıkıntılı olan ve Şii düşünceye sa-

hip olan Hasan Sabbah ve düşünce akımına yardımcı olacaktı. Nitekim önceden de anlattığım gibi Hasan Sabbah'ın fedaileri de Kur'an-ı yorumluyordu ki bu felsefik kafalar da aynısını yapıyordu. İşte bu iki tehlikenin ayyuka çıktığı ve sadece üç-beş serseri olmayıp her şeye hâkim olan güç olduklarında Allah önce Nizamülmülk'ü sonra Nizamiye Medreseleri'ni sonra da İmam Gazali'yi gönderecekti. İmam Gazali bu; Hadisi, Kur'an-ı takmayan ve felsefik olarak düşünen adamlara anladıkları dilden felsefe üzerinden cevap verecekti. On iki yaşında hafız olsa da bu işe ilk başlaması sıkıntılı bir yola girerek olacaktı. O da felsefe yapmayanların adam sayılmadığı bir ortamda felsefe yoluna girerek bu işe adım atacaktı. Kendisi de Allah'ın takdiri bir şekilde Mutezile'yi çökerten E'şari'nin şeceresinden gelen birisiydi. Yani Allah aynı belanın atası olan Mutezile'yi çökerten Eş'ari'nin şeceresinden İmam Gazali gibi bir adam çıkaracaktı. Ve bu adamın hayat başlangıcı gerçekten çok zor olacaktı. Babası aslında yüncü olan bir iplikçiydi ve ölmeden önce arkadaşına para bırakıp bu para ile evlatlarının eğitimini devam ettir diyecek daha sonra adam bu vasiyet ile İmam Gazali ve kardeşi Ahmet Gazali'nin eğitimini devam ettirecek ama para bitince bu adam da İmam Gazali ve kardeşi Ahmet Gazali'yi bırakıp gidecekti. Yani ortada bırakılmış çocuktu bunlar, hayata ilk adım attıklarında. Ama yine de durmayacaklar ve çalışmaya devam edeceklerdi. İlk başlarda yine felsefi olarak sıkıntılı bir yola girse de zamanla değişime uğrayacak ve herkesin alkışladığı büyük felsefeci olan İmam Gazali felsefecilerin karşısına geçmiş büyük bir adam olacaktı. Öyle bilgili olacaktı ki Şafi mezhebinin imamı olan İmam Şafi gibi görülecek ve ikinci

İmam Şafi olarak anılacaktı. Kelime oyunu yapan ve aşılamaz olarak görülen felsefecilerin tüm tezlerini adeta çöpe atacaktı. Bu bahsettiğimiz adam Nizamiye Medreseleri'nden çıkmış bir adamdı. 1890'lı yıllarda özellikle İmam Gazali üzerine de büyük çalışmalar yapılmaya başlandı Avrupa'da. Önceden bahsettiğimiz gibi birçok kitabı hâlâ Avrupa'da okunmakta. "El-Munkizu Mineddelal" kitabı şu an Avrupa'da Oxford'da okutulan kitaplar arasında. Bununla da kalmayıp İslam dünyasında da zaten çok öne çıktı ki İhyaulumiddin bunun en açık örneği. Kendinden asırlar sonra bile Kur'an-ı Kerim gibi otuz bölüme ayrılıp hatmedilmeye, okunmaya başlanmış, ikinci Kur'an gibi görülmeye başlanmıştı. Tabii ne kadar bu kitap önemli olsa da bu kadar ileri gitmek elbet doğru değil ama önemini görün diye söylüyorum. Kendisi aynı zamanda Hüccettü-l İslam olarak anılan yani İslam'ın dayanağı denecek kadar önemli bir noktaya gelecekti. Kendisinin bunu önemli âlimler olsa da sıkıntılı insanların çok olduğu bir dönemde yapması zaten çok daha büyük bir takdir gösterilecek meseledir. Zaten o da zamanında âlimlerin, kadıların sıkıntılı bir süreçte olduğunu bizzat kendi yazar ve der ki; "Tedavisi olmayan bir hastalık gibi olan üçüncü sebep de hastanın ortada durmasına rağmen doktorun bulunmayışıdır. Doktor, âlimlerdir. Hâlbuki bugün onların kendileri ağır şekilde hastadırlar. O hastayı tedaviden âcizdirler." Ona göre sultanların ve idarecilerin bozulmasının sebebi de âlimlerin zayıflığı ve görevlerinden gâfil oluşlarıdır.

Bir yerde yine şöyle yazdığını görüyoruz; "Sözün özü şudur: Halkın, vatandaşın bozulmasının sebebi sultanların bozulmasıdır. Sultanların bozulmasının sebebi de âlimlerin

bozulmasıdır. Eğer Allah'tan korkmaz kadılarla kötü âlimler olmasaydı bunlardan çekineceklerinden dolayı sultanlar bu kadar bozulmazlar, bu kadar fenalık yapamazlardı. Eskiden âlimlerin hareket tarzı böyle değildi. Onlar sultanların azamet ve haşmetlerinden çekinmezlerdi. Onlar Allah'ın yüce keremine güvenirlerdi. Allah'ın kendilerini koruyacağına kesin imanları vardı ve onlar, eğer Allah bu yolda kendilerine şehit olmayı nasip etmişse ona da razı idiler. Çünkü niyetleri samimi idi. Bu bakımdan onların sözü ile taş, mum hâline geliyor ve en katı kalpli bir kimse bile etkilenip yumuşuyordu. Şimdi ise artık durum o hâle geldi ki dünya hırsı, âlimlerin ağzını dilsiz yaptı da sustular. Konuşsalar bile sözleri ile halleri birbirini tutmuyor, bu yüzden de hiçbir tesiri olmuyor. Eğer bugün dahi aynı samimiyet ve ihlâs ile hareket ederler de bilgilerinin hakkını verirlerse mutlaka muvaffak olurlar. Çünkü halkın bozukluğu, sultanın (Devleti idare edenin) bozuk oluşunun sonucudur. Sultanın bozuk oluşu ise âlimlerin bozuk oluşunun sonucudur. Âlimlerin bozulmasının sebebi de mal, mülk, makam mevki sevgisinin ağır basmasıdır. Kimde dünya hırsı hâkim olursa artık o kimsenin sözü hiç kimseye tesir etmez. En basit birini dahi hesaba çekemez onu kötü yoldan menedemez. Nerede kaldı ki sultanları ve diğer devlet büyüklerini kötü yoldan menedebilsin, onlara tesir edebilsin."

Onu daha da anlatırız ama şu an bu kitap İmam Gazali kitabı olmadığı için çok daha fazla ayrıntıya girmeyeceğim. Ama özellikle onun çıkma sebebi ve o dönemde oluşan etkileri özellikle anlatmak istedim ki burada sadece İmam Gazali'nin önemini değil aynı zamanda Nizamülmülk'ün kurdurduğu nizamiyelerin de nelere karşı savaştığını ve

içinden nasıl değerler çıkardığını bize göstersin. Ömer Hayyam gibi matematik, astronomi gibi bilim dallarının zirvesi olan adamları da çıkardı, İslam'ı savunan en önemli insanları da bu yerler çıkardı. Yani Nizamülmülk sadece devleti koruyup, taht mücadelelerinde başarılı kılıp, ardından ülkeler fethedilmesinde yardımcı olmadı, aynı zamanda bilim ve din noktasında da zirvelere oynayan insanlara yol açtı, tespit etti, öne çıkardı. Ömer Hayyam'a o görev verdi o yükseltti, İmam Gazali'yi nizamiyelerin başına o getirdi. Melikşah'ı taht mücadelelerinden koruyup devleti ayakta o tuttu. İşte böyle böyle kendisine kurulan çukurları birer birer geçip düşmanlarını o çukurlara gömdü. Gömdü ama bunu sonsuza kadar götüremeyecekti. Artık Nizamülmülk'ün son günleri yaklaşmaya başladığında onun üzerinde oynanan oyunlar tekrar aktif hâle gelecekti. Hasan Sabbah bir yandan, Melikşah'ın eşi Terken Hatun ile Tacülmülk bir yandan onu hedef alıyordu. Ama ona en çok koyan oğlu olarak görüp bu yerlere gelmesinde etkili olduğu Melikşah idi. Artık iç savaş başlıyordu.

5. KISIM

Devletin Son Adımları

Saltanat ne kadar dışarıdan bakılırsa bakılsın içine girmedikçe anlaşılmayacak bir yerdir. Sultan Melikşah'da genç yaşında saltanata dâhil olsa da zamanla saltanatın içine girip gücünü anladıkça kendisinde bir değişim oluşacaktı. Sadece saltanatın etkisi ile değil aynı zamanda onun kulağına fısıldayan bazı isimler yüzünden de kendisinde bir değişim görmeye başlayacaktık. Özellikle Nizamülmülk artık devlete öylesine etki etmişti ki önceden de verdiğimiz örneklerdeki gibi devlet demek Nizamülmülk demek olmuştu. Aslına bakarsanız bu noktada Melikşah'ın bazı fitnecilerin sözlerine inanmasında da pek şüphe edici bir durum yoktu. Çünkü Nizamülmülk özellikle oğulları itibariyle gerçekten devlette bir güç temsil etmeye başlamıştı. Bu temsil o kadar büyüktü ki Nizamülmülk'ün oğulları bile bir şehzade gibi hareket ediyordu. Mesela bunlardan biri Nizamülmülk'ün çok sevdiği oğullarından biri olan Cemalülmülk'ün ölümü ile karşımıza çıkmakta. Bir gün Cemalülmük, Melikşah'ın Sarayı'na gelip Melikşah'ın soytarısı olarak anılan bir eğlence sunan adamı vahşi bir şekilde öldürür. Öldürme sebebi de bu kişinin Nizamülmülk'ü taklit ederek Sultan'ı güldürüyor olmasıdır. Sultan bu adamın Nizamülmülk'ü olsun baş-

ka adamlar olsun taklit etmesine çok gülüyor ve eğleniyordu. Nizamülmülk'ün oğlu Cemal bu durumda babasının aşağılandığını düşünüp bu soytarıyı bir gün tutuklatıp dilini sırtından çıkarma usulü ile vahşi bir şekilde öldürecekti. İşte tam bu nokta çok önemli. Sen Sultan'ın sarayında bizzat Sultan'ın eğlendiği bir adamı öldürüyorsun. Üstelik Nizamülmülk devlete tamamıyla sahipken bu adama hiçbir şey dememişken bunu yapıyorsun. İşte Nizamülmülk'ün oğlunun bunu yapabilmesinin tek sebebi babasının gücünün büyüklüğündendir. Babasının gücüne güvenerek Sultan'ın güldüğü adamı vahşi bir şekilde yine Sultan'ın sarayında öldürüyordu. Nizamülmülk gibi bir adamın oğlunun böyle yanlış bir hamle yapması aslında hiç beklenmeyen bir hamleydi ama olan olmuştu. Çünkü Sultan sarayında Sultan'ın izni olmadan Sultan'ın düşmanını bile öldüremezsiniz. Bu babanızın evinde babalık taslamaya benzer. Nitekim bu olaydan sonra Sultan ne kadar Nizamülmülk'ün oğluna seslenmemiş gibi görünse de bir gün saraydan ayrıldığı an Nizamülmülk'ün oğlu öldürülecekti. Ne kadar kim gittiye gitti gibi görünse de herkes bizzat Sultan'ın bunu yaptığını biliyordu. Öte yandan Nizamülmülk istese oğlunu çok iyi korurdu ama burada oğlunun çok büyük bir hatası vardı. Bununla beraber oğlunu koruyup Melikşah ile karşı karşıya gelmesi demek devletin istikbali için sıkıntılar demekti. İşte tam bu noktada Nizamülmülk oğlunun ölümüne sessiz kalmaktan başka bir şey yapamayacaktı. Dediğimiz gibi istese karşı dururdu ama onun için öncelik devletin istikbaliydi. Fakat ne yaparsa yapsın bu bir kıvılcım olacak ve oğul yarası hiçbir yaraya benzemeyip ilk ayrım bu kıvılcım ile başlayacaktı. Bu kıvılcım aslında bundan önce başlatılan birçok

şeyin en büyüğü olmuştu. Bundan önce de Melikşah ile Nizamülmülk'ün arası birçok sefer ayrıştırılmaya çalışılmıştı. Bunlardan biri de önemli bir isim tarafından oluşturulan şikâyet idi. Onun şikâyetinde Nizamülmülk'ün her yere vakıflar kurup her yere kendi akrabalarını atayıp devleti ele geçirmeye başladığı ithamı vardı. İşte bu ithamların ayyuka çıktığı bir dönemde Nizamülmülk büyük bir şölen düzenler, ardından bu şölene Melikşah'ı davet edip bir süre şölenin devam etmesini izler. Şölenin en coşkulu anında ayağa kalkıp oradaki herkese hitaben;

"Buradaki herkes bilsin ki benim tüm mal varlığım Sultan'ındır. Ben bu makamda kalabiliyorsam Sultan'ın sayesindedir. Bu devletin sahibi Sultan Melikşah bugün yok derse yarın ben var olacak değilim."

Bu konuşma hiç şüphesiz çok önemli bir konuşmaydı. Nizamülmülk'ün güç gösterisi yaptığını düşünenlere karşı bizzat Nizamülmülk'ün ağzıyla tüm gücüm Sultan'ındır ifadeleri çıkmıştı. Daha sonra Sultan'ın yanında oturan Nizamülmülk Sultan'a dönüp;

"Ben sana, babana ve dedene hizmet ettim. Bu bakımdan benim hizmet hakkım vardır, kulağıma gelen haberlere göre benim senin malının onda birini yediğim söyleniyor. Malını aldığım doğrudur fakat aldığım malları vakıflara harcıyorum ki senin için bunlardan daha muazzam bir hatıra, daha büyük şükür ve cevap olamaz. İşte aldığım mallar ve sahip olduğum her şey gözlerinin önündedir. İstersen bunların hepsini al, bana bir hırka, bir zaviye yeter," diyerek bu zamana kadar yaptırdığı hiçbir esere kendi adını yazmadığını ve hepsine ya Sultan'ın ya da başkalarının adını yaz-

dığını söyleyecekti. Önceden de dediğimiz gibi gerçekten de öyleydi. Hiçbir eserde Nizamülmülk'ün adını göremezsiniz. Nizamiye Medreseleri ismini de onun koymadığı ve önceden de belirttiğimiz gibi zamanla o ismi aldığı yönündedir. Bu da aslında Allah'ın takdiri bir şekilde gerçekleşmişti sanki. O, hiçbir yere ismini koymamıştı ama tarihi değiştiren medreseler onun adı ile anılacaktı. Bu olanlardan sonra Melikşah duygulanır ve bu şikâyeti yapan kişinin gözlerine mil çekilmesini ve Save Kalesi'ne hapsedilmesini emreder. Bu sadece bir örnek. Bundan önce de bunun gibi birçok itham ile Nizamülmülk hedef alınmıştı. Özellikle bazı devlet kademesindeki isimler Nizâmülmülk'ün idarî tasarruflarını, evlât ve kölelerinin önemli mevkileri ele geçirmelerini bahane ederek onu durmadan şikâyet ediyorlardı. Sultan Melikşah bu şikâyetler üzerine Nizâmülmülk'ü huzuruna çağırıp her seferinde dinler ve her defasında da aynı atası ve babası gibi onu haklı bulur ve bununla da kalmayıp bir de onun yetkilerini artırırdı. Aynı zamanda önceki olayda da anlattığımız gibi şikâyetçileri de ağır cezalara çarptırdı. Bu arada onu şikâyet edenler de öyle basit sıradan insanlar değil. Melikşah'ın önem verdiği isimler. Bu isimlere rağmen Nizamülmülk her zaman öne çıkardı. Hatta bunlara en iyi örnek Melikşah'ın kader arkadaşı gibi gördüğü nedimi olsa gerek. Bu isim Melikşah'ın nedimi Ebû'l-Mehâsin idi. Kaynaklarda gördüğümüz üzere sultan ile nedimi arasında çok yakın bir ilişki vardı. Öyle ki Sultan'ın nedimi Ebû'l-Mehâsin bazı aralar Sultan'ın yanına seyrek uğradığında Sultan sitemini içeren bir beyit bile yazardı. İşte böylesine iyi bağları vardı. İşte tam bu noktada Ebû'l-Mehâsin, biraz da bu bağlarına güvenip aynı zamanda Nizamülmülk'e olan öf-

kesinden dolayı Sultan'a olan yakınlığın verdiği cesaretle, Nizâmülmülk aleyhine gizli faaliyetler içine girecekti. Bu gizli faaliyetlerin içindeki ithamlarda Nizâmülmülk'ün hazine ve halkın mallarını zimmetine geçirdiğini ve bazı şehir ve köyleri kendilerine tahsis ettiği gibi Nizamülmülk üzerine yapılan ithamlara benzer ithamlar vardı. Ebû'l-Mehâsin ise bunu özellikle Nizamülmülk'ün yerine geçmek için yapıyordu. Zaten Sultan ile arası iyiyken vezir olmamasının tek sebebi Nizamülmülk'ün o makamda olmasıydı. Vezirin görevden el çektirilip yerine kendisinin görevlendirilmesi için tekliflerde bulunacaktı. Tabii bu iddialar en yakın kader dostun gibi gördüğün adam tarafından gelmiş ve Nizamülmülk'ü hem hırsız gibi göstermiş hem de kendisi o yeri doldururum demiştir. Peki, sonuç ne oldu derseniz? Yine Nizamülmülk çağrılıyor ve konuşturuluyor. Bunun sonucunda Melikşah, Nizâmülmülk aleyhtarı söylemleriyle aklını karıştırmaya çalışan ve kader dostu gibi gördüğü Ebû'l-Mehâsin'in gözlerine mil çekilmesini emretmiş ve Sâve Kalesi'ne sürgün etmiştir. Yani Nizamülmülk o kadar zeki ve gerçekten o kadar çok güven veren biriydi. İşte böyle böyle yapılan şikâyetlerden bir sonuç alınamadığını gören ve bu şikayetlerin ana fitilleyicilerinden olan Terken Hatun ile veziri Tâcülmülk bu işin böyle gitmeyeceğini görüp Nizamülmülk hakkında açıkça konuşmaya başlayarak onu direkt hedef alacaklardı. Aslında ilk başta Terken Hatun ile Nizamülmülk arasında kötü bir şey yoktu. Zaten Terken Hatun'un Melikşah ile evlenmesinde Nizamülmülk'ün de büyük payı vardı. Yani Terken Hatun ile Nizamülmülk'ün arasında ilk başlarda baba-kız kadar olmasa da yakın bir ilişki vardı. Bu durum Terken Hatun'dan doğan Melik Ah-

met ile daha da büyümüştü. Melik Ahmet doğduktan sonra veliahtı ilan edilmiş, Nizamülmülk'de buna onay vermişti. Ama kader bir başka işleyecek ve Melik Ahmet ne yazık ki bir süre sonra hastalık sebebiyle vefat edecekti. Onun vefatıyla birlikte Melikşah yeni bir veliaht ilan edecek bunun içinde Nizamülmülk ile görüşecekti. Nizamülmülk de daha önce yaptığı gibi yine devletin istikbali için karar verecek ve çocuklar içerisinde en büyük olan Berkyaruk'un uygun olduğunu söyleyecekti. Söyleyecekti ama Terken Hatun buna razı olmayacaktı. İlk başta kendi oğlunun veliahtı için onay veren Nizamülmülk şimdi kendi oğlu olmayan başkasından doğan Berkyaruk için onay veriyordu. Halbuki Nizamülmülk'ün tek yaptığı devlet için hangi isim önemli ise onu seçmekti. Ama Terken Hatun buna onay vermiyor ve senin ilk çocuğuna onay veren Nizamülmülk değilmiş gibi Nizamülmülk'ü kendisini kıskanmakla itham ediyordu. İlk başta Nizamülmülk ile konuşup diğer doğacak çocuğu olan Mahmut'un başa geçmesi için veliaht ilan edilmesi için onay istese de Nizamülmülk buna onay vermeyecek, onun daha çocuk olduğunu söyleyecekti. Nizamülmülk onay vermeyince de Melikşah buna razı olmayacak ve Nizamülmülk'ün istediği gibi hareket edecekti. İşte tüm ipler bu noktada kopacaktı. İlk başta Nizamülmülk'ü kötüleyerek Nizamülmülk'ü Sultan'ın yanından iteklemeye çalışanlar bu işin böyle olmayacağını anladığından Nizamülmülk'ü direkt hedef alacaklardı. Bunca fitnenin ortasında Melikşah'ın da ne yazık ki yavaştan yavaşa fikri değişmeye başlayacaktı. İlk başlarda kendisi hakkında atılan iftiralara karşı Nizamülmülk her zaman haklı çıkıp Melikşah ona iftira atanları cezalandırırken zamanla bu değişmeye başlayacak-

tı. Yukarıda anlattığımız oğlunun yaptığı hatayı ölümüyle cezalandırması bunun ilk fitili olmuştu. Daha sonra Nizamülmülk'ün çok sevdiği bir yakın dostunu öldürmesi bu ateşi daha da büyütecekti. Olay şöyle olmuştu; Bir gün Melikşah av için Ahvaz'a gider. İşte bu sırada bazı devlet adamları Nizamülmülk'ün çok yakınlarından, dostlarından ve önemli devlet adamlarından biri olan Yahudi kökenli Basra Mültezimi İbn-i Allan'ın öldürülmesi için Sultan'ı durmadan kışkırttırlar. İbn-i Allan Sultan'a yılda dört yüz bin altın ödeyecebilecek kadar büyük bir servete sahip olan bir insandı. Nitekim iftiracılar onun bu kadar servetini devletin yıkılması için kullanabileceği tehlikesini Sultan'a alttan alta verecek ve Sultan bu tuzağa düşecekti. Daha sonra ise İbn-i Allan'ı Nizamülmülk'ün en sevdiği adamlarından olduğunu bile bile öldürecekti. Bu ölüm Nizamülmülk'ü o kadar çok üzecekti ki iki - üç gün boyunca evinden dışarı çıkmayacaktı. Daha sonra dışarı çıkıp her şey kaldığı yerden devam ediyor gibi görünse de bunlar Sultan ile Nizamülmülk'ün arasını daha da açmaktan başka bir işe yaramayacaktı. Aslında bunları anlatırken Nizamülmülk'ün öneminin ne kadar büyük olduğunu belki görüyorsunuzdur. Dikkat ederseniz Nizamülmülk'ün Sultan'ın yanından yavaş yavaş çekilmesi ile beraber Sultan ne kadar basit iftiralara inanmakta ve yanlış adımlar atmakta. Eğer Sultan onun yanında hiç olmasaydı, bugün belki ne Melikşah'tan ne de Alparslan'dan sonra Selçuklu'dan bahsediyorduk. Aslında bunların hepsi Nizamülmülk'ün ne kadar zeki, ne kadar önemli, öngörülü ve tedbirli olduğunu gösteriyor. İşte böyle böyle bu örnekler daha da çok olacak ve Nizamülmülk ile Melikşah'ın arası günden güne açılacaktı. Artık bir zaman sonra

Melikşah, Nizamülmülk'ün devlet içindeki gücünü de göz önüne alarak bu fitnelere daha da yakın olmaya başlayacaktı. Ama Melikşah bir fitne içinde değildi, sadece yanlış yönlendiriliyordu. Belki onun bu hâlde olmasının en büyük sebeplerinden biri de yine Nizamülmülk'tür. Çünkü bu zamana kadar Nizamülmülk hep onun eli olmuş ve onu hep yanlıştan korumuştu. Yani şöyle anlatayım; bu zamana kadar Melikşah hiç kötü bir tecrübe yaşamamıştı belki de. Şu an ne yapsam ne etsem diye pek bir derdi olmamıştı.

Nizamülmülk'ün öngörüsü ile hep doğru hareket etmiş ve onun kötü tecrübeleri yaşamasına neredeyse hep engel olmuştu. Belki de bu yüzden Melikşah etrafında oluşan fitne tohumlarını fark edememişti. Öte yandan ne yazık ki unutma hastalığı diye bir şey vardı. Sanki devlet hep böyleydi de Nizamülmülk şimdi devleti ele geçirmeye çalışıyor gibi bir fitne veriyorlardı.

Halbuki kitabın en başında da belirttiğimiz gibi devletin bu hâle gelebilmesinin en büyük sebebi Nizamülmülk'tü. Ama hem Sultan hem etraftakiler bunu yavaş yavaş unutuyordu. Tabiri caizse Nizamülmülk'e en çok koyan da buydu zaten. Halbuki devleti bu hâle getiren oydu. Zaten Nizamülmülk en sonunda bunu açıkça Sultan'a söyleyecekti. Yine böyle bir fitne durumundan sonra Sultan, Tacülmülk'e bir mektup yazdırıp Nizamülmülk'e göndertecekti. Bu mektubu bizzat Tacülmülk ile göndermesi ise Sultan'ın yaptığı en büyük yanlışlardan biriydi. Çünkü Tacülmülk ile Nizamülmülk zaten iki ayrı yerdeydi. Böyle bir noktada Nizamülmülk'ü kötüleyecek mektubu bizzat Tacülmülk ile göndermesi belki de Nizamülmülk'ün sinirli bir şekilde

cevap vermesine sebep olacaktı. Gelen mektubu isterseniz tekrar hatırlayalım. Melikşah mektupta şunları yazmıştı:

"Eğer saltanatta ve mülkümde ortağım isen bunun da bir hükmü ve kuralı vardır. Fakat benim nâibim ve benim emrimdeysen o takdirde bunların şartlarına uymalısın. Oğullarından her biri, bir ülkeyi istilâ etti ve büyük bir eyâlete vali oldular. Bununla da yetinmeyerek devlet işlerine müdahale ediyorlar. Önünden vezirlik alâmeti divitinin kaldırılmasını ve başından sarığın alınmasını emretmemi ister misin?"

İşte bu sözün özellikle Tacülmülk tarafından getirilmiş olması Nizamülmülk'ü sinirlendirecek ve sonradan keşke yapmasaydım diyeceği mektubu yazıp gönderecekti. Yazanlar ise gayet açık bir restti.

"Eğer o (Sultan) benim saltanatta ve mülkünde ortağım olduğunu bilmiyor idiyse bilsin. Bugün bulunduğu makama benim fikir ve önlemlerimle geldi. Babasının öldüğü gün işleri nasıl idare ettiğimi ve ona isyan edenleri nasıl cezalandırdığımı hatırlamaz mıdır? O zaman bana sımsıkı sarılır ve muhalefet etmezdi. Ne zaman işleri yoluna koydum, düzeni sağladım, herkesi ona itaat ettirdim, yakın ve uzak şehirleri fethettim, işte o zaman işlemediğim günahları bana yükledi, hakkımdaki ihbarları işitir oldu. Benim adıma ona söyleyiniz ki; başındaki o tacın varlığı bu divite bağlıdır, bu ikisinin iş birliği ve ittifakı istenilen her şeyin bağı ve her türlü ganimetin sebebidir. Bu divitin kapağını kapatırsam onun tacı da yok olur. Eğer bir değişiklik ve tedbire karar verdiyse önce gerekli önlemleri alsın, kapıyı çalmadan önce başına gelecekleri düşünsün ve dikkatli olsun."

Bu tam da Tacülmülk'ün istediği bir mektup olmuş ve bu mektuptan sonra Sultan'ın Nizamülmülk'e büyük bir öfke duyacağının kesin kanıtı gibiydi. Tacülmülk bu mektubu alıp Sultan'a iletecek, Sultan ile tam da tahmin edildiği gibi bu mektuptan sonra araları daha da açılacaktı. Bu olaylar Nizamülmülk'ün öldürülmesinden sadece birkaç ay önce olmuştu. Peki, tam bu noktada Nizamülmülk'ü acaba Sultan mı öldürdü diye aklınıza soru gelebilir. Nizamülmülk'ünde öleceği vakitte aklında bir soru vardı ama gerçek çok daha farklıydı. Aslında Terken Hatun, Tacülmülk ve Hasan Sabbah bu mektup olayından sonra Melikşah'ın Nizamülmülk'ü ne olursa olsun direkt vezirlikten atacağına inanıyordu. Ama tam o noktada Melikşah bu kadar sert üsluba rağmen geri adım atıp onu vezirlikten atmayacaktı. Hayır, bu yaptığı bir korku değildi, sadece Nizamülmülk'e yine eskisi gibi hak vermişti. Belki sultanlık konusunda söyledikleri çok ileriydi ama onun sayesinde bu yerlere geldiği tekrar aklına gelmişti. İşte tam bu noktada Terken Hatun Melikşah'ın Nizamülmülk'ü vezirlikten atmayacağını anladığı an bir başka hesaba girecekti. Tacülmülk'ün her seferinde söylediği Terken Hatun'un ise ihtiyatla yaklaştığı bu duruma onay verecekti. Hasan Sabbah ile anlaşıp Hasan Sabbah'ın fedailerine saray içinde yol açarak Nizamülmülk'ün ölümünü hazırlayacaktı. Hiç şüphesiz tarihi kayıtlarda Hasan Sabbah'ın kendi başına bunu yaptığı söylense de bu iş o kadar kolay bir iş değildi. Çünkü Hasan Sabbah henüz büyük bir suikast timini kurmuş değildi. Yavaş yavaş büyüyordu ve bu noktada Nizamülmülk gibi bir adamı tek başına öldürebilmesi kolay değildi. Bunu saraydan yardım almadan yapması mümkün değildi. İşte tam bu noktada

Terken Hatun devreye girecek ve Hasan Sabbah'a yol açarak Nizamülmülk'ün ölümünü erkene çekebilecekti. Nitekim tarihler 1092 yılını gösterirken bu yaşanan olaydan sadece bir müddet sonra Sultan Melikşah Bağdat'a gitmeye karar verir. Nizamülmülk de onun ardından gelir. Ayrı ayrı gitmeleri aralarındaki kırgınlığın bir ispatı gibidir. Daha sonra Nihavent şehrine geldiklerinde Nizamülmülk burada biraz dinlenmek ister. Burası mübarek bir yerdir. Burada peygamberimizin ashabından birçok şehit vardır, 'ne mutlu burada şehit olup ahiretini hazırlamış kimselerle olan kişiye,' der ve bu yüzden bu mübarek yerde de biraz beklemek ister. Tam o sırada bir ses duyar; "Bırakın, veziri görmek istiyorum, onunla görüşmem lazım," diyen Deylemli bir çocuktur bu. Henüz bıyıkları bile yeni terlemiş birisidir. Nizamülmülk; "Bırakın gelsin," der ve bundan sonra muhafızlar çocuğu bırakırlar. Çocuk sakin bir şekilde Nizamülmülk'e yaklaşıp: "Ey vezir, çok müşkül durumdayız bize yardım edin,"' der. Nizamülmülk; "Adın ne senin," diye sorduğunda çocuk:

"Ebu Tahiri Errani'dir efendim," der.

"Müşkülün nedir?"

"Babam devlet makamında çalışan biriydi. Size ve devletine bağlı birisiydi ama Hasan Sabbah ve fedaileri tarafından şehit edildi. Ondan sonra annemle ben yalnız kaldık."

"Devlet size maaş bağlamadı mı?"

"Allah razı olsun bağladı ama bağladığı maaş bize yetmez. Elimize bir tane kağıt verdiler, bu kağıt ile aylık ancak alabildiğimizi alırız."

Nizamülmülk yanında duran Selahattin'e kâğıdı almasını ve maaşın artırılması gerektiğini emir verecekti. Selahattin çocuktan kâğıdı alacak ve maaşının artırılacağını söyleyecekti. Bu haber üzerine çocuk çok sevinecek ve; "Allah razı olsun," diye Nizamülmülk'ün ayaklarına kapanırken o an olan olacaktı. Hançerini çıkaran çocuk hızlı bir şekilde Nizamülmülk'e saplayacak ve zaten yaşlı vücuda sahip olan Nizamülmülk bu hançer sonrası büyük bir yara alacaktı. Çocuk bir Hasan Sabbah fedaisiydi. Korumalar hem çocuğun buraya kadar gelebilmiş olmasından hem de çocuk olduğundan dolayı onu aramamışlardı. Ama burada mesele korumaların yakınına kadar gelebilmiş olmasıydı. Yoksa korumaların yakınına gelmeden bir kişi sonuna kadar taranır öyle içeri alınırdı. Demek ki birileri korumalarının yanına sokacak kadar ona yardım etmişti. Bunu Hasan Sabbah yapamazdı, bunu ancak saray içindeki birileri yapabilirdi. İşte o an Nizamülmülk'ün aklına Melikşah gelmişti. Demek Sultan beni öldürmek istedi öyle mi? Nitekim Melikşah bu haberi alır almaz hemen geri dönüp Nizamülmülk'ün yanına gelecek ve yaralı bir şekilde yatağına getirilmiş olan Nizamülmülk'ün yanında ağlayacaktı. Nizamülmülk ise bu suikastın Sultan tarafından yapıldığını düşünüp Sultan'a:

"Ben zaten yaşlanmış bir insandım. Baban Alparslan'a da atan Çağrı Bey'e de hizmet ettim. Benim kendi ölümümü bekleyemedin mi? Sana onca ettiğim hizmetin bir hürmeti yok muydu? Bari vezirlikten azletseydin de bana bu akıbeti reva görmeseydin." Bu sözler üzerine Melikşah donup kalacak ve yeminler ederek:

"Bu nasıl sözdür? Sen benim babam gibisin. Sen benim devletimin bereketi, vezirim, hocam ve atabeyimsin. Allah şahit ki bundan benim haberim ve iznim yoktur. Ben ki seni babam yerine koymuşum, bunu sana nasıl reva görebilirim?" Melikşah haklıydı, bunu o yapmamıştı fakat saraydan birileri yapmıştı. Hasan Sabbah'a fırsat açan ve Nizamülmülk'ün ölümünü sağlayan hançer Terken Hatun ve Tacülmülk'ün yardım ile sağlanmıştı. Hasan Sabbah suikastçıyı ayarlamış Terken Hatun ve Tacülmülk ise o suikastçıyı Nizamülmülk'ün yanına kadar aranmadan sokabilmişti. Yani öyle anlatıldığı gibi Hasan Sabbah bu işi sadece tek başına yapmamıştı. Bu işte Terken Hatun ve Tacülmülk'ünde büyük payı olmuştu. Ne olursa olsun olan olmuş ve Nizamülmülk şehit edilmişti. Onun ölümünden sonra sadece herkes üzülmemiş aynı zamanda askerler galeyana gelmişti. Onları sakinleştirmek için Sultan Melikşah bizzat ordugâhta dolaşıp askerleri teskin etmek zorunda kalmıştı. Düşünün bizzat Sultan bunu yapıyor. Daha sonra Nizamülmülk İsfahan'daki türbesine gömülecek fakat sular asla durmayacaktı. Onun ardından ağıtlar, şiirler yazılacaktı. Onun yetiştirdiği Nizamiyeciler sadece onun intikamını değil, aynı zamanda onun vasiyetinide yerine getirecekti. Tesadüf müdür bilinmez ama onun ölümünden sadece kırk gün sonra Melikşah da ölecekti. Sadece basit bir ölüm gibi anlatılsa da hiç şüphesiz bu âni ölümünün arkasında bir zehirlenme olayı olacaktı. Ve her şey yine Nizamülmülk'ün dediği gibi olmuştu. Hayattayken bütün öngörüleri çıkan Nizamülmülk'ün öldükten sonra bile öngörüleri yine ortaya çıkıyordu. Nizamülmülk; "Benim sarığım senin tacına bağlıdır, biri düşerse öbürü de gider," dediği gibi kendi sarı-

ğından sonra Sultan'ında tacı gitmişti. Hayat boyunca tüm öngörüleri çıkan Nizamülmülk'ün ölümünden sonra da öngörüleri devam etmişti. Melikşah'ın ölümünden sonra ise taht iyice karışacak ve Terken Hatun daha çocuk denecek yaşta ki Mahmut'u başa geçirmeye çalışacaktı. Ama bu çok kolay değildi. Belki Nizamülmülk yoktu ama onun miras olarak bıraktığı Nizamiyeciler vardı. Çocuk Mahmut başa geçirilmiş, Nizamülmülk'ün önerdiği Berkyaruk hapse atılmıştı ama Nizamiyeciler harekete geçmiş, önce Berkyaruk'u hapisten kaçırmış, daha sonra ise taht için destek vermişlerdi. Arada büyük çatışmalar olurken Tacülmülk Mahmut'un veziri olacaktı. İlk başta çatışmalar devam ederken bir süre sonra anlaşma yapılacak, iki tarafa da paylaşım yapacaktı. Terken Hatun her yere hakim olmak isterken sadece belirli bir yere hakim olacaktı ama bu da ona fazlaydı. Yine tesadüf müdür bilinmez, bu anlaşmadan sadece iki ay sonra Terken Hatun bir anda ölecek ardından Mahmut ölecek daha sonra ise Tacülmülk adeta parçalanarak ağır bir şekilde öldürülecek ve en sonunda ise başa Nizamülmülk'ün onay verdiği Berkyaruk geçecekti. Onun altında Muhammed Tapar ve Sencer'de başka yerlerde hakimiyet kuracak ama başta Nizamülmülk'ün istediği Berkyaruk olacaktı. Kısacası Nizamülmülk öyle bir devlet olmuştu ki kendinden sonra bile istediği kişi başa geliyordu. O halifenin de söylediği gibi Nizamülmülk idi. Devletin nizamı oydu. Derin devlet oydu. Asker, bilgin ve Sultan oydu. Allah nasıl yeryüzüne peygamber gönderip insanların kurtuluşunu sağlıyor ise adeta Nizamülmülk gibi büyük bir dehayı göndererek de hem Türklere İslam'ın sancağını vermiş, hem de İslam'ın Hristiyanlık gibi bozulmasını Nizamülmülk eli ile engelle-

mişti. Bir yandan imtihanı hazır etmiş, diğer yandan imtihandan kurtuluş yolunu sağlayacak olan Nizamülmülk gibi bir kapı yaratmıştı. Sünni İslam'ı yani peygamberin getirdiği gerçek İslamı onun eli o dönemde korumuştu. Türklerin bu topraklara, Anadolu'ya gelerek İslam'ı yayması Alparslan'ın fethi ile olsa da onu yönlendiren, tahta oturtan perde arkasındaki isim hep o olmuştu. Alparslan'ın ölümü sonrası büyük karışıklıklar olsaydı hiç şüphesiz Türkler ayakta kalmayıp aynı zamanda Fatimiler bu topraklarda yer ederdi. Bu, hem Türkler için hem de İslam için sıkıntılı bir süreç olurdu. Ama Nizamülmülk, Melikşah'ı koruyup kollayarak buna engel olmuştu. Tarih ne kadar onu övse de onun nasıl bir etki yarattığını hâlâ gerçek bir şekilde anlatamamakta. O siyasette öylesine önemli bir hâle gelmişti ki onun yazdığı kitap bile bu isimle anılmıştı. Çoğu kişi bilmez ama Siyasetname'nin gerçek adı "Siyerü-l Mülk'tür. Siyasetname aslında bir kategoridir. Nizamülmülk o kategoride yazmıştır sadece. Ama bu kitap öylesine ünlü olmuştur ki kendi kategorisi kitabın adı olmuştur. İşte bu hem Nizamülmülk'ün hem de yazdığı eserin önemini bize fazlasıyla göstermekte. Kitabın sonuna doğru gelirken kitap boyunca Siyasetname'den örnekler verdik. Şimdi isterseniz son bölümü de Siyasetname'de anlatmadığımız diğer satırlar ve hikayeler ile bitirelim. Çünkü Nizamülmülk'ü anlamak için sadece hayatını okumak yetmez. Aynı zamanda yazdıklarını da kavrayabilmek lazım çünkü Siyasetname demek onun aklı demektir. Buraya kadar beni takip ettiğiniz için teşekkür ederim. Şimdi de Nizamülmülk'ün bizzat yazdığı ve anlattığı Siyasetname hikayelerinden ve öğütlerinden birkaç seçme ile kitabımızı sonlandıralım.

6. KISIM

"Siyasetname"den Seçmeler

BÜYÜK KALMAYI ÖĞRETEN BİR KİTAP

Siyasetname'nin yazımı aslında Nizamülmülk'ün bir gün oturup şunu yazayım diye düşünmesi ile başlamamıştı. Malazgirt Savaşı'ndan beş-altı yıl sonra 1077-78 yılları içinde Sultan Melikşah'ın isteği ile olacaktı. Bu istek de bizzat olmayacaktı. Dolaylı yoldan Nizamülmülk'e böyle bir kitap yaz diyecekti. Bu, dolaylı yoldan demeyi de bir yarışma düzenleyerek yapacaktı. Yarışma öncesi konuşmasında şunları söyleyecekti: "Her biriniz memlekete dair düşünüp saltanatımız devrindeki aksaklıkları tespit ediniz. Dergâh, divan ve sarayımızda yerine getirilmesi gerekirken es geçilen yahut gözümüzden kaçan durumları gözden geçiriniz. Ayrıca evvelki padişahların icra etmiş oldukları hâlde bizim de yapmamız gerekirken icrasından geri kaldığımız durumları saptayınız. Üzerlerinde fikirler eyleyelim, bu fikirleri hayata geçirelim de din ve dünya işlerimiz yolunca yordamınca idame etsin diye gerek Selçukluların gerek başka padişahların töre ve âdetleri üzerinde mütalaa edip bu mütalaaları açık seçik olarak kaleme alarak bize sununuz. Bize arzı yapılan bu çalışmalardan makul olanını hayata geçirelim ki her bir iş kuralınca yapılsın. Mevla'ya ısmar-

layalım işlerimizi ardından. İlahi gazaba uğramamak için memlekette hakkıyla yapılan yahut fesada bulaşmış her ne var ise haberdar olalım." Bu sözler sonrası yarışma başlayacak ve Nizamülmülk ile beraber birçok kişi buraya başvuracaktı. Nizamülmülk tabii o vakitler vezir idi ama yine de sultandan mesajı almış ve bu işe el atmıştı. Zaten dediğimiz gibi Sultan'ın amacı da aslında Nizamülmülk'ten böyle bir şey istemekti. Nitekim dediğimiz gibi olacak ve Nizamülmülk'ün yazdığı o vakitler adını "Siyerü-l mülk" koyup zamanla Siyasetname olarak anılacak olan kitap birinci seçilmişti. Tabii sadece o vakitler içinde kalmayacak aynı zamanda bu kitap yıllar boyunca devamlı olarak değişecekti. Yani şu an ki en son hâline birçok ekleme sonrası gelebilmişti. Melikşah'a ilk verildiği tarihten itibaren Nizamülmülk ara ara eklemeler yapmaya devam edecekti. Nizamülmülk ise bu eseri yazma sebebi olarak, Siyasetname"nin önsözlerinde şunları yazar: "Sultan bana, kralların sahip olmaları gereken ama sahip olmadıkları meziyetleri, yapmaları gereken ama yapmadıkları vazifeleri, makbul olanı ve olmayanı içeren bir kitap yazmamı emretti. Ben de bu emre istinaden bütün gördüklerimi, duyduklarımı, bildiklerimi ve okuduklarımı topladığım, herkesin kendisine münasip gördüğünü alacağı, açık ibarelerle ifade edilmiş bu fasılları yazdım." Bu noktada bir şeye de dikkat etmek lazım. Nizamülmülk'ün anlattıkları sadece sultanları ilgilendiren meseleler değildir. Aslında Siyasetname bir kişisel gelişim kitabıdır aynı zamanda. Sadece sultana değil, şirket patronlarına, normal bir işçiye hatta hiçbir işi olmayan kişiye bile hitap eder. Kitabı ne kadar Sultan'a karşı yazmış olsa da anlattıkları herkese hitap etmektedir. Kendisinin de

dediği gibi herkesin kendisine münasip gördüğünü alacağı, açık ibarelerle ifade edilmiştir. Bu yüzden Nizamülmülk'ün anlattıklarını yazdıktan hemen sonra bir de başka ne tür anlayabiliriz diyerek bazılarının altına yorum yazdık. Başlıktan sonrakilerin Nizamülmülk'ün hikâyesi yıldızdan hemen sonrakiler de bizim yorumlarımız olacaktır. Elbet biz bu yorumları çıkardık diye öyle anlaşılacak değildir. Herkes kendi hayatından bir parçayı o hikâyelerde bulabilir. Kitap boyunca anlattığımız hikâyelerden de nasip çıkarabilirsiniz. Bundan sonra anlatacaklarımızdan da nasip çıkarabilirsiniz ya da Siyasetname'yi elinize alıp hiç anlatmadıklarımızı da okuyup kendinize nasip bulabilirsiniz. Ve şunu asla unutmayın! Siyasetname size büyük olmayı değil, büyük kalmayı öğretir. Hadi adalet isteyen eşek ile başlayalım anlatmaya...

ADALET İSTEYEN EŞEK

Adaleti ile ün salmış bir hükümdar vardı. Adı Nûşirevân. Dergâha gelenlerin hacibe ihtiyaçları olmasın diye yedi yaşındaki bir çocuğun dahi elinin erişebileceği zillerin asılı olduğu bir zincir yapmalarını emretti. Dergâha şikâyet için varanlar o zinciri sallayarak zilleri çaldırırdı. Zillerin sesini duyan Nûşirevân çalan kişiyi huzura kabul eder, maruzatını dinler ve hakkını zalimden alırdı. Yedi yıl boyunca bir Allah'ın kulu o zincire dokunmadı. Hiç kimse Nûşirevân'ın bargâhına kendisine haksızlık yapıldı iddiasıyla gelmedi ve kimse kimseye zulmetmedi. Yedi yıl sonra bargâhta ve saray kapısının önünde kimseciklerin olmadığı, muhafızların pinekliediği bir öğle vakti çan sesleri yükselmeye başladı. Nûşirevân sesi duyar duymaz derhal iki hadimi görevlen-

direrek: "Bakın bakalım kimmiş şikâyete gelen." dedi. Hadimler gelip baktıklarında bir de ne görsünler; Sarayın kapısından bir yol içeri dalarak sırtını zincirlere sürten sıska, çelimsiz, uyuz bir eşekten başka bir şey değildi.

İki hadim Nûşirevân'ın huzuruna vararak; "Efendimiz, şikâyete gelmiş birisi mevzu-bahis değildir. Sadece sıskası çıkmış, çelimsiz, uyuz bir eşek ya keyif aldığından ya da kaşındığından sırtını zincire sürtüyor." dediler.

Nûşirevân: "Yanlış düşünüyorsunuz. Zira bu eşek bile adalet talep etmeye gelmiştir. Gitmenizi ve eşeği şehrin merkezinde dolaştırarak sahibini bulmanızı ve ardından beni haberdar etmenizi emrediyorum." dedi. Hadimler Melik Nûşirevân'ın huzurundan ayrılıp eşeği şehrin meydanına götürerek: "Bu eşeği tanıyan var mı?" diye sordular.

Dediler ki: "Evet, şehir ahalisi onu tanır. Bu eşek falanca çamaşırcınındır. Yirmi yıldır onu tanırız. Her Allah'ın günü çamaşırları bu eşeğe yükleyip akarsu kenarına yıkamaya götürüp akşama geri getirirdi. Tabii o zamanlar bu genç bir eşekti ama artık yaşlandığı için sahibi onu dışarı attı. Şehirde millet Allah rızası için ona ottur, sudur falan verir. Birkaç gündür de ortalıkta onu göremedik." Hadimler meseleye vâkıf olunca derhal saraya dönerek Nûşirevân'ın huzuruna varıp meseleden onu haberdar kıldılar. Nûşirevân; "Size bu eşeğin bile adalet istemek için dergâha geldiğini söylememiş miydim? Bu gece hayvancağızı yemleyiniz ve yarın da gereken ne ise yapmak için çamaşırcıyı mahallenin dört kethüdasıyla birlikte huzuruma getiriniz." dedi. Ertesi gün hadimler aynen kendilerine emredildiği gibi yaptılar. Eşeği, sahibiyle birlikte mahallenin dört kethüdasını Nûşi-

revân'ın sarayına getirdiler. Nûşirevân çamaşırcıya dedi ki: "Bu eşek genç iken onu işe koşuyordun, yemini veriyordun. Şimdi ise yaşlanıp elden ayaktan düştüğünden ötürü ona yem vermez oldun. İşlerini göremez olunca onu sokağa attın. Peki, sorarım sana, onun o yirmi yıllık yaptığı hizmet nereye gitti?" Şah, çamaşırcıya kırk sopa vurulmasını emrederek şöyle ferman buyurdu: "Bu dört kethüdanın nezareti altında, yaşadığı müddetçe eşeğe ihtiyacı olduğu kadar yemini temin edeceksin, bir aksaklık olduğu takdirde seni ben nasıl terbiye edeceğimi bilirim, bunu iyi belle!" Şu hâlde, padişahlar işte böyle idiler. Fakir-fukarayı, kimi -kimsesi olmayanları gözetirlerdi. Memur olarak atadıklarına, ikta sahiplerine ve gulamlara dikkatli olmalarını buyurur idiler. Zira bu cihanda iyi bir namla anılmak diğer cihanda ise kurtuluşa ermenin sırrı bundadır. İkta sahiplerinin, memur ve gulamların yerlerine çakılıp kalmamaları, ulaşılmaz yapılar ardına sığınmamaları ve rahatsızlık vermemeleri, halka aklı başında ve iyi muamele etmeleri ve dolayısıyla memleketin huzuru için onları iki yılda bir değiştirmelidir.[10]

Aslında bu noktada insanın aklına gelen direkt adaletli olunması gerektiği meselesidir. Zaten Nizamülmülk bu nasibi bizzat kendisi anlatmıştır. Fakat devamında anlaşılacak bir başka mesele daha vardır ki o da hayvanların hakları. Burada sadece hayvancılık ile uğraşanları ilgilendiren bir mesele yok. Aynı zamanda bir eşeğin adalet istemesinin altında yatan geçmişi de bizim dikkat etmemiz gereken bir nokta. Nizamülmülk bu hikâyeyi anlatırken eşeğin zama-

10 A.g.e sayfa 49-51.

nında bir adamın yanında olduğunu onun işini gördüğünü ve bunun karşılığında da samanının, yiyeceğinin önüne geldiğini görüyoruz. Burada bir yola girip bir duruma alışan eşek artık kendi yemeğini arayamaz hâle gelir. En son iş yapamaz olduğunda onu bıraktığında ise o önceden hiç yiyecek aramadığı için öylece ortada kalakalır. Fakat siz bu öğüdü sadece eşek üzerinden düşünmeyin. Bu güncel hayatta kedi ve köpekler üzerinden de düşünülmesi gereken bir durum. Özellikle küçük kedileri alıp besleyenler, onlar şirin savunmasız diyerek iyi niyetle besler ama bir zaman sonra onları unuturlar. Bazen onlara bakmaz ve artık büyüdü gibi görürler. Hâlbuki o eşek gibi bu kedi ve köpek de o zamana kadar ona bakan kişi sayesinde büyümüş ve hayatın zorluğu ile hiç karşılaşmadığı için kendi yiyeceğini aramamıştır. Ama bir zaman sonra sahibi onu bıraktığı vakit o bu hiç tanımadığı doğada kendi başına kalakalacak ve çok zaman geçmeden ya açlıktan ya da soğuktan ölüp gidecektir. Belki onu küçükken yetiştiren sevap olsun diye ona yemek verirken bir zaman sonra o kedinin ölümünün vebalini aldığının farkına bile varmayacak. Peki, bu noktada ne yapmak lazım? Hiçbir sokak kedisi ya da sokak hayvanına yardım etmemek mi lazım? İşte bu noktada iki şeyi yine bu hikâyeden nasip alarak yapmak lazım. Eğer bir hayvana sonuna kadar bakacaksınız o zaman onu alın ve bakmaya devam edin. Eğer sonuna kadar bakmayacaksanız zor şartlarda ara ara onlara yardım edin ama tamamı ile onlara yardım etmeyin. Mesela yavru bir kediye onlar için yapılmış mamayı değil, bir ekmeyi, bir yiyeceği ya da yediğiniz etten kalmış kemiği verin. Bunu yaptığınız vakit onu doğaya hazırlamış olursunuz. Önüne kemikli et attığınızda o buna alışır ve bir

zaman sonra o böyle şeyleri arar ve bulduğunda yadırgamaz yer. Çöpte, başka bir evde, başka bir yerde bunu arar. Ona suyu da yine evde değil de bir küçük kap içinde verin. Doğa da içsin, doğa da görsün bunu. Tabii bu dediklerimi eğer o kediyi sahiplenmeyecekseniz yapın. Eğer evinize alıp sonuna kadar sahiplenecekseniz tabii ki istediğiniz gibi bakabilirsiniz. Ama ara ara yardım edeceksiniz bunlara kesinlikle dikkat edin. Onun tek hayat kaynağı olmayın, sadece ona yardım eden bir kaynak olun. Unutmayın; eğer kedileri takip ediyorsanız anne kedi yavru kediyi biraz büyüdükten hemen sonra bırakır. Bu anne kedinin merhametsizliğinden değil, doğanın kurallarındandır. Dediğimiz gibi eğer tümden bakacaksanız tabii ki eve alın. Ama ileride bakamayacak iseniz evcil kedi gibi beslemeyin ara ara yardım edin. Küçükken onu besleyip onunla eğlenip o büyüdükten sonra onu bırakırsanız onu doğaya aç-susuz bırakmış olursunuz. Çünkü hiçbir şey bilmiyorlar. Ve nasıl o eşek eskiden ihtiyacı varken bana bakardı şimdi ihtiyacı kalmadı beni unuttu diye nasıl adalet istiyorsa o küçük kedi ve köpek de beni küçükken sevdiler, kendilerine bağlı kıldılar sonra bırakıp attılar, beni unuttular diye Allah'a şikâyetçi olacaktır. Umarım ne demek istediğimiz net anlaşılmıştır. Sokak hayvanlarına bakın, su-yemek bırakın. Onlar oradan yesin. Ama sonuna kadar bakmayacağınız bir hayvanı evcil hayvan gibi beslemeyin. Ara ara besleyin ki diğer zamanlarda yemek arasın ve doğaya alışsın. Siz olmadığınız vakit geldiğinde hazırlıksız yakalanmasın. Yoksa o eşek nasıl o zili çalıp adalet istedi ise huzur-u ilahide de bir bakarsınız ki bir kedi ve köpek sizden davacı olmaya gelmiş. Ona bakmamak da aşırı bakmak da size vebal verir. Her şeyin iyisi ortasıdır.

KARABORSACILARIN HÜKMÜ

Ve dahi işitmişliğim vardır ki Gazne ilinde habbâzlar dükkânlarının kapılarını erkenden kapattıklarından ekmek temini güç ve çetin bir hâle gelmiş, fakir-fukara da tarifi imkânsız sıkıntılara düşmüştü. Şikâyet maksadıyla dergâha varıp Sultan İbrahim'in huzuruna gelerek ekmekçilerden dert yandılar. Sultan İbrahim ekmekçilerin cümlesini huzuruna getirmelerini buyurdu. Onlara: "Ekmeği neden bu hâle soktunuz?" dedi. Ekmekçiler: "Şehre gelen her buğday ve unu sizin ekmekçibaşınız satın alarak ambara yığmakta ve 'Ferman padişahındır.' diyerek bir gıdım buğday almamıza müsaade etmemektedir." diye cevap verdiler. Sultan, sarayın ekmekçibaşısını huzura getirip onun fillerin ayakları altına atılmasını emretti. Leşi, filin dişlerine asılıp şehirde dolaştırıldı.

Münadi; "Habbâzlardan her kim ki dükkânını açmazsa akıbeti işte böyle olur." diye nida etmesi emrolundu. Ambarlar sonuna kadar açılıp buğdaylar dağıtıldı. Ertesi gün akşam namazına değin her dükkânın önünde hâlâ kimsenin satın almadığı bayatlamış ekmekler durmaktaydı. Padişah vicdan sahibi ve adaletli olunca reaya daima huzur içinde olur vallahu a'lem.[11]

Bu durum ne yazık ki özellikle son dönemlerde hep karşılaşılan bir mesele olmuştur. Karaborsacılar önceden birçok malı alıp kendi biçtikleri fiyat ile satarlardı. Ya da o işte tekel oldukları için de fiyatı yine onlar belirlemekte. Daha sonra ise bu işi devlete itham edip kendisi aradan sıyrılmaktaydı. Tabii şu an geçmiş fiili ile konuşuyorum ama bugün

11 A.g.e sayfa 58-59.

de değişen bir şey yok. Ya karaborsacılar ya da marketlerde tekel olmuş büyük market sahipleri aynı işkenceyi halka yapmakta. Fiyatları kendileri belirleyerek birlikte geçen üst sınırda tutmakta böylece kendi aralarında anlaşarak karaborsacılık oynamaktalar. Tabii halk hiçbir zaman onlara bakmayıp devleti suçlamakta ve devletin bu işte büyük payı olduğunu düşünmekte. Elbet ekonominin sıkıntıya düşmesinde devletin her zaman payı vardır. Bazen devletin payı vardır bazen de o dönemde yaşanan zorlukların ortaya çıkardığı bir durum bulunmaktadır. Ama ne olursa olsun bu karaborsacıların yaptıkları bu zorluktan daha başka bir meseledir. Özellikle kendi çıkarını düşünüp kendi iyilikleri için halkı ve devleti çok zor durumda bırakırlar. Bunlara karşı yapılacak olan ise Sultan Mahmut'un o ekmekçibaşına yaptığından farklı olmaması gerek. Elbet bu çağda fillerin ayaklarının altına atılıp ezilsin demiyoruz ama o ceza kadar ibretlik cezalar verilmeli. Eğer devlet bu kişilere ibret derecesinde ceza vermezse o zaman bunlar "Ferman devletindir." diyerek devleti halkının düşmanı kılar. Bu doğrultuda devletin başkanı her şeyi takip edemese de onun altında takip etmesi gerekenleri takip etmesi gerekiyor. Elbet devletin başkanı gidip marketlere bir bir bakıp fiyatları takip edecek değil. Ama eğer bir sorun varsa o zaman onları takip eden kişilerden bunun hesabını sormalı. Hatta bu doğrultuda Nizamülmülk yine aynı Siyasetname'sinde bir olay ve öğüt anlatır. Başlık atmadan onu da burada anlatayım çünkü yine konumuzla ilgili. Aynen şöyle yazar:

Rivayet olunur ki bir şahıs Ebû Devânık'ın meclisine girerek o anda mecliste bulunan Ammâr bin Hamza'dan "Arazimi gasp etti." diye şikâyette bulundu. Emirül-mü'mî-

nin Ebu Devânık, Ammâr'a: "Derhal kalk, davacının yanına otur ve şikâyete cevap ver!" dedi.

Ammâr: "Onun muhatabı ben değilim. Şayet bahsi geçen arazi benim ise ona bağışlıyorum ve dahi halife hazretlerinin bendeyi aziz tutarak bana münasip gördüğü bu makâm ve mevkiden geçmektense şikâyete konu olan araziden vazgeçerim." dedi. Onun bu davranışı cümle ekâbirin takdirini topladı.

Davaları bizatihi kendisinin idare etmesi gerektiğini padişah bilse gerektir... İşlerini takip etmesi için bir naib şarttır. Bu anlamda bütün kadılar padişahın naipleridirler ve padişahın kadıları himaye etmesi lazımdır. Nişanlarını taşıdıklarından, halifesi ve memuru olduklarından ötürü hükümdarın onları himaye edip itibar ve mevkilerini saygın tutması gerekir... Keza tartı ve fiyatların adilâne tutulması, alışveriş ilişkilerinin sağlıklı bir zeminde icrası, taşradan pazara getirilen malların bir yalan dolan olmaması için eksiksiz denetimi, ölçü taşlarının ağırlığının doğruluğu ve emir bi'l ma'rûf ve nehiy ani'l münker emrini ifa için her şehre bir muhtesib görevlendirmelidir. Mülkün ve adaletin temelinde yatan düsturların başında hükümdarın ve memurların muhtesibi himaye etmeleri gelir. Bundan gayrı bir tavır takınılırsa fakir-fukara meşakkat çeker. Tacirler keyfince alışverişe koyulurlarsa halkın başına dertler açarlar. Ardından sapkınlığın gelip şer-i şerifin paymal olması gecikmez. İşlerin adaletle yürümesi ve İslam kurallarının yürütülmesi için şu hikâyede geçen veçhile muhakkak bu mesele işin erbabına, bir hadime yahut hiç kimseden korkusu olmayan bir Türk'e emanet edilmelidir."

Nizamülmülk'ün adete bu dönemler anlattığı gibi o dönemlerde pek farklı değildi. İnsanın tabiatı budur ve bu para düşkünü halkı düşünmeyen tacirler her zaman var olmuştur. Ve yine Nizamülmülk'ün de dediği gibi eğer bu tacirler, takip edilmezse bunlar keyfince alışveriş fiyatı koyarlar ve halkında devletinde başına dert açarlar. Daha sonra ise bu iş halkın öfkelenip yoldan sapmasına -belki orada isyanı kastediyor- ama zamanımızda da yanlış seçimler yapmasına sebep olur demekte. Bu yüzden bu özellikle sizin aracılığınızla devlet büyüklerine ulaşmalı, bu durumun sadece kendilerinin değil, halkın da büyük sıkıntılar yaşayacağı bir dönemin kapısını açacağını unutmaması gerekir. Onların cezalarının kesin günlük bir şekilde konulması lazım ve onlara ceza verenlerin de itibar sahibi olmaları lazım. Kim olursa olsun halk o kişinin ceza aldığını görürse o zaman sıkıntı yaşasa da devlete olan güveni zedelenmez. Nizamülmülk yine aynı noktada bu konuyla ilgili de şu olayı anlatır ardından şu öğüdü verir:

Rivayet olunur ki Sultan Mahmud, gece boyu gözde adamları ve nedimleriyle şarap içmiş, sabahlamıştı. Mahmud'un sipâhsâlârları Ali Nûş-Tekin ve Muhammed Arabî de şarap meclisinde onunla birlikteydiler. Kuşluk vaktine doğru aşırı şarabın ve uykusuzluğun tesiriyle Ali Nûş-Tekin iyiden sarhoş oldu. Evine revan olmak için destur istedi. Mahmud ona şöyle dedi; "Gündüz gözüyle eve böyle körkütük sarhoş hâlde gitmen yakışık almaz, güneş batana değin burada istirahat eyle, ayıldıktan sonra gidersin. Muhtesib seni şu hâlde görürse derhal derdest eder, hadd cezasını uygulayarak sopa vurdurur. Senin itibarın zedelenir bu da içime dert olur." Elli bin kişilik bir ordunun

serdarı olan Ali Nûş- Tekin'in kudreti bin adama bedeldi. Muhtesibin böyle bir şeye cesaret edeceği aklının ucundan bile geçmiyordu.

Sultan'a: "Bana müsaade." dedi. Sultan Mahmud: "Madem laf dinlemiyorsun buyur müsaade senin! " dedi. Ali Nûş-Tekin çevresinde kalabalık maiyeti olduğu hâlde atına binerek evin yolunu tuttu.

Hasbelkader pazar yolunda muhtesib ile karşılaştı. Muhtesib onu öyle körkütük sarhoş görünce attan indirilmesini emretti. Muhtesib de attan inerek bir adamına Ali Nûş-Tekin'in kafasını, diğer adamına ayaklarını sıkıca tutmasını emretti. Daha sonra muhtesib kendi elleriyle Nûş-Tekin'e gözünü kırpmadan kırk sopa vurdu. Nûş-Tekin acıdan toprağı ısırıyor ve askerleri de çaresiz öylece bakıyorlardı. Hiç kimse ses etmeye cüret edemiyordu. İşte bu muhtesib haşmetli, görmüş geçirmiş, devlete hizmeti geçmiş Türk bir hadim idi...

Devlet düzeni ve ceza sisteminin temelleri sağlam oturtulduğu için hukuk, zikredildiği gibi fark gözetilmeksizin herkese uygulanmaktaydı.

İşte burada Nizamülmülk örnekle adaleti sağlayacak olanlara karşıya verilecek özgüvenin önemini göstermekte. Elbet onlara da büyük güç verip onları da devletin başına zalim kılmamak lazım. Öte yandan ister şirket yönetin ister bir dükkân yönetin ister devlet yönetin. Eğer bir yanlış olduğunda kim olursa olsun ceza vermezseniz bu diğerleri için ibret olmaz. Bu aslında aile hayatı için bile geçerlidir. Çocuklarınız arasında yanlış yapan biri varsa ona ya ceza verin ya da büyümüş artık on sekiz yaşını geçmiş biri ise

ona ceza verircesine mesafe koyun ve ne yaparsanız yapın onun yanlışını ona verdiğiniz davranış ile gösterin. Eğer bunu yapmazsanız bu o kişinin daha da azmasına aynı zamanda ondan sonra gelecek olanlarında bu yanlış yola girmesine sebep olacaktır. Biz küçükken babamız ne olursa olsun akşam yemeği olduğunda yemeyecek olsak bile çağırır orada oturturdu. Biz oturup abimiz gelmemiş olsa bile onu çağırtır, kızar ve akşam yemeğine oturturdu. Akşam eve abimiz geç gelse bile ona da kızar ve bu bize ibret olurdu. Bu örnekler daha da çoğalır. Öğretmen iseniz öğrencilere karşı bir yerde bir iş yapıyorsanız sizden altınızdakilere karşı aynı davranışı sarf etmeniz lazım. Bu konuyu çok uzatmaya gerek yok ama bu meselenin en çok da devleti yönetenleri ilgilendiren bir mesele olması lazım. Bu konuya burada nokta koyup bir başka mesele için biz anlatmaya devam edelim.

HACDAN GERİ DÖNDÜREN ÖĞÜT

Bu sefer anlatacağımız şey Nizamülmülk'ün Siyasetname'sinde geçen bir olay değil ama Nizamülmülk'ün yaşadığı bir olay. Bunu özellikle anlatma sebebim gerçekten herkesin fazlasıyla nasip çıkarması gereken bir olay olduğundandır. Olayı bize Abdullah es-Savecî şöyle anlatır:

"Birgün Nizâmülmülk hacca gitmek için Sultan Melikşah'tan izin istedi. Sultan Melikşah izin verdi. Nizâmülmülk hazırlanarak yola çıktı. Yanında ben ve bazı kimseler vardık. Dicle kenarına gelince oraya çadırlarımızı kurduk. Bir müddet orada kalacaktık. Bir gün ben çadırımdan çıktım. Nizâmülmülk'ün çadırının kapısında fakir bir zât duruyordu. Hâlinden tasavvuf ehli olduğu anlaşılıyordu. Bana:

"Nizâmülmülk'ün bende bir emâneti vardır. Sana versem ona verir misin?" dedi.

Ben "evet" deyince bana katlanmış bir kâğıt uzattı. Nizâmülmülk'ün yanına varıp o kâğıdı kendisine verdim. Nizâmülmülk kâğıdı açıp okuyunca ağlamaya başladı. Ben, kâğıtta neler yazılı olduğuna emânet olduğu için bakamamıştım. Nizâmülmülk'ü, böyle çok ağlar görünce:

"Keşke kâğıdı açıp okusaydım. Eğer kötü bir şeyler yazılı olduğunu bilseydim ona hiç vermezdim." diye düşündüm. Daha sonra bana dönerek:

"Ey Şeyh! Bu mektûbu kimden aldın?" diye sordu. Ben de:

"Şöyle şöyle bir zâttan aldım." dedim. Bana:

"O fakiri yanıma getirin." dedi.

Dışarı çıktım. O zâtı aradım fakat bulamadım. Tekrar Nizâmülmülk'ün yanına girdim. O zâtı bulamadığımı kendisine söyleyince bana o kâğıdı okumam için uzattı. Kâğıtta şöyle yazılı idi.

"Ben, Resûlullah efendimizi (aleyhisselâm) rüyâmda gördüm. Bana buyurdular ki: "Sen vezîr Hasen'in (Nizâmülmülk) yanına git ve ona de ki: Neden Mekke'ye hac etmek için gider. Onun haccı buradadır. Ona dememiş miyim ki bu Türk olan padişahın yanında kal. Benim ümmetimin ihtiyâç sahiplerine yardım et." Bu kâğıd üzerine hemen oradan döndü ve hacca gitmedi.

Daha sonra Nizâmülmülk:

"Eğer o zâtı görürsen yanıma getir. Onunla tanışalım." dedi. Bir gün, o zâtı Dicle kenarında gördüm. Eski ve yamalı elbisesini yıkıyordu. Yanına gidip:

"Vezîrimiz Nizâmülmülk sizi görmek istiyor." dedim. Bana:

"Ne ben onunla görüşürüm ne de o benimle. Ben de bir emâneti vardı. Onu kendisine verdim. Başka bir şey yapmadım." dedi.

Burada özellikle dikkat etmemiz gereken nokta efendimizin bir adamın rüyasına girip Nizamülmülk'e söylediği söz. Hac aslında çok önemli bir nokta İslam için ama Nizamülmülk'e gitmemesi gerektiğini ve kendi ülkesinde kalarak görevini yapması gerektiğini bunun daha büyük sevabı olduğunu peygamber efendimiz iletiyor. Ve siz hangi meslekten olursanız olun hangi işi yaparsanız yapın buradan nasip çıkarabilirsiniz. Evet, namazını kılacak Allah'ın emirlerini yerine getireceksin ama büyük sevaplar kazanmak için illa fazladan hac fazladan namaz kılman gerekmez. Bunları elbet zaman buldukça yaparsan çok güzel huylardır. Ama sen kendi işini en güzel şekilde yaptığında aynı sevabı yaşarsın. Bir öğrenci misin? Dersini iyi yaptıkça aklı ile bu işte devam ettikçe sevaba yaklaşırsın. Çünkü sen okuyup önemli bir yere geldiğinde örnek olarak, bir insansız hava aracı mühendisi olduğunda attığın her bombada öldürdüğün her teröriste sana da sevap gelecek. Bir doktor olup bir kişiyi kurtardığında onun duası ile onun yaşamı boyunca yapacağı hayır işleriyle sana da sevap gelecektir. Sen bir bakkal, bir tüccar olup işini doğru bir şekilde yaptığında ve bu sayede halkı devletine küstürmeyip adaletli bir şekilde işini yaptığında aynı hüküm ortaya çıkacaktır. Sen bunu fark etmi-

yorsun ama aslında işini hakkıyla yapman Kâbe'yi tavaf etmek kadar önemli bir nokta. Kâbe'ye Allah için gidiyorsun Allah'ın evini görmek için gidiyorsun ama kendi yaşamında yanlış iş yapıp Allah için değil de kendi menfaatin, şeytanın vesvesesi doğrultusunda iş yaptığında aslında bir bakıma Allah'ın her zaman senin yanında olduğunu unutuyorsun. Sen Allah'ı Mekke'de zannediyorsun ama kalbinde olduğunu unutuyorsun. Çoğu zaman camide namaz kıldıktan sonra Allah'a orada bırakıp dışarı çıktığında yine faiz yiyor yine Allah'ın haram ettiği işlere yöneliyorsun. Kâbe'de bunların hiçbirini yapmazsın ama başka yerde bunları rahatlıkla yapıyorsun. Peki, sormak lazım Allah sadece Kâbe'de mi ki bu rahatlığı yaşıyorsun. Allah senin her zaman yanında ve her zaman görmekte. Son söz çok önemli ve çok ürpertici aslında. Seni her an takip ediyor. Takip eden kim? Cennet ve cehennemin sahibi. Senin kalbini istediği an durduracak kudrete sahip olan o Allah.

Elbet bu mesele için kitaplar yazılır ama konumuz bu sözlerimiz ile çok uzamasın diye daha fazla derine girmeyeceğim. Ama Nizamülmülk'ün yaşadığı bu olaydan nasip alarak elbet hacca gitmek gereklidir ama işini hakkı ile yapmak da o kadar önemlidir. Nizamülmülk'e hacdan dönüş yaptırtacak kadar önemlidir. Sanmayın ki o devleti yönetmede etkisi ve önemi olduğu için böyle oldu. Bu önceden de anlattığımız gibi hangi meslekte ya da hangi durumda olursanız olun işinizi hakkıyla yapmanın öneminin derecesini bu olaydan çıkarın.

Şimdi de Siyasetname'de geçen dikkat çekici bazı olayları anlatıp yorum yapmadan aktaracağız. Tabii bu anlattıklarımızdan daha çok anlattığı olaylar ve öğütler vardır. Siz yine Siyasetname'yi okuyarak daha fazlasına ulaşabilirsiniz.

HZ. ÖMER'E BEDDUA

Zeyd bin Eslem'in şöyle söylediği rivayet olunur: "Bir defasında Emirül-mü'mînin Ömer Hattab radiyallahu anh geceleyin şehri kolaçan etmeye çıkmıştı. Ben de onunla birlikteydim. Şehrin dışına çıktığımızda taşlardan örülü, yıkıldı yıkılacak bir duvarın dibinden bir ateş yükseldiğini gördük. Ömer bana: "Zeyd bu gece yarısı ateş yakanın kim olduğuna haydi gidip bir bakalım." dedi. Oraya varıp ateşe yaklaştığımızda bir kadıncağızın ateşe bir kap koymuş olduğunu, yanı başında da iki yavrucağın toprağa kıvrılmış uyuduklarını gördük. Kadının, "Hakk Teâlâ hakkımı kendisi tıka basa yiyip bizi aç bî-laç koyan Ömer'den alıvere!" diye söylendiğini işitince Ömer'in dizlerinin bağı çözüldü. Ömer, Zeyd'e dönerek: "Bu kadın hakkın huzurunda cümle âlem namına beni itham ediyor, sen buracıkta kal da kadının yanına varıp meselesi neymiş bir öğreneyim." dedi. Ömer kadının yanına varınca: "Ey kadın, gecenin bir yarısında çölün ortasında ne pişiriyorsun?" diye sordu. Kadın: "Ben Medine'de evi barkı, elinde avucunda bir şeyi olmayan yoksul bir kadınım. Halktan utandığımdan ötürü buraya geldim. Şu iki yavrumu da doyuracak bir şeyim olmadığı için açlıktan ağlayıp inlemekteler. Çocuklarımın karınlarını doyuracak hiçbir şeyim yok. Bunu bildikleri hâlde yine ağlamaya devam ediyorlar. Dün gece yine buraya geldiğimi komşularım da biliyor. Yavrularım yiyecek bir şey isteyip açlıklarından ağlamaya başladıkları vakit ben şu kabı ateşe koyup onlara, 'Siz uyuyun, siz uyanıncaya değin bu kap pişer.' diyerek gönüllerini avutuyorum. Onlar bu ümitle uyurlar. Uyandıklarında ortada bir şey göremeyince tekrar ağlamaya koyulurlar. Ben de tekrar kabı ateşe koyar aynı bahaneyle onları uyuturum. İşte bu şe-

kilde iki gündür ne benim boğazımdan ne şu yavrularımın boğazından bir lokma geçmiştir. Bu arada kapta da sudan başka bir şey yoktur." Bu manzara karşısında Ömer'in yüreği parçalandı ve: "Ömer'e bunca beddua edip onu Allah'a havale etmekte yerden göğe kadar hakkın var." dedi. Kadın Ömer'i tanımamıştı. Ömer, kadına: "Burada ben dönene kadar bir parça bekle." dedi ve kadının yanından ayrıldı.

Ömer yanıma gelince "Ey Zeyd, hal böyleyken böyledir. Tez ol, bizim eve varalım." dedi. Evinin kapısına varınca bana: "Ey Zeyd, burada bekle biraz." diyerek evine girdi. Sırtında iki küfe ile evinden çıkıp bana, "Haydi gidelim." deyince: "Ey Emirül-mü'mînin, küfeleri benim sırtıma koy." dedim. Ömer: "Hayır, eğer bu gece şu küfeleri sen sırtlarsan yarın hesap gününde Ömer'in günah yükünü kim sırtlasın!" dedi. O meçhul kadıncağızın yanına vardığımızda küfeleri sırtından indirdi. Küfelerin biri un, diğeri pirinç, nohut, kuyruk yağı ve dana yağı ile dopdoluydu. Ömer bana: "Ya Zeyd, sen elini çabuk tut etraftan çalı çırpı ne bulursan bul ve yığ şuraya." dedi. Ben odun bulmak maksadıyla gittim; Ömer de münasip bir yer açıp su getirerek pirinç, nohut ve kuyruk yağını bir güzel yıkadıktan sonra kaba koydu. Undan büyücek bir bazlama yaptı. Bu arada ben odunları getirmiştim. Ömer kendi elleriyle kabı pişirerek bazlamaları hazırladıktan sonra kadına: "Kabın piştiğini söyleyip şimdi yavrucakları uyandırarak kalkmalarını ve yemek yemelerini söyleyebilirsin." dedi. Kadıncağız çocukları uyandırdı ve Ömer önlerine yemeği koyduktan sonra bir kenara çekilip seccadesini sererek namaz kılmaya koyuldu. Bir saat kadar geçince kadın ve çocukları bir güzel doymuş, yavrucaklar annelerinin etrafında oynamaktaydılar. Ömer doğrulup kadının yanına yaklaşa-

rak, "Yavrucaklar karınlarını doyurdular mı?" diye sordu. Kadıncağız: "Allah'a bin şükür ki sayenizde doyurdular." dedi. Ömer; "Hadi kalk, sen çocuklarını kucağına al ben de şu küfeleri sırtlanayım, Zeyd de şu kap-kacağı alsın de seni evine kadar götürelim." dedi. Aynen böyle yaparak kadıncağızı yavrucaklarıyla evine bıraktılar. Kadın evine girince Ömer sırtından küfeleri yere indirip gitmeye doğru kadına: "Büyüklük sende kalsın, bundan böyle Ömer'i Allah'a havale etme! Çünkü Ömer'in Hakk'ın azap ve azarına takati yoktur. Hem Ömer gaybı nereden bilsin de halkın ne hâllerde olduğundan haberdar olsun. Şu getirdiğimi yiyiverin, bittiği zaman tekrar vermem için beni haberdar kılasın!" dedi.

Vallahu a'lem![12]

ADALET

Peygamber aleyhissalatu vesselam: "Adalet dünyanın izzeti ve Sultan'ın gücüdür." buyurur. Adalet, ordu ve reayanın selameti, iyiliğin mihenk taşıdır. Nitekim Tanrı azze ve celle buyurur ki: "Göğü yüksetti ve ölçüyü koydu." [Rahman su resi; 7] Yani adaletten daha hayırlı bir şey yoktur. Cenab-ı Hakk başka bir ayette şöyle buyurur: "Allah Kitabı hak ve ölçü ile indirmiştir." [Şura suresi; 17] Hükümdarlığa en çok yaraşan kişi kalbinde adaleti barındırıp: Hanesinde dindarların ve âlimlerin huzur içinde kaldıkları, adamlarının Allah korkusu taşıyan Müslüman ve vicdanlı oldukları kişidir.

Resul aleyhissalatu vesselamın şöyle buyurduğu rivayet olunur: "Sırf Allah hatırına bu cihanda adaleti gözetenler kıyamet günü inciden minderlere kurulurlar." Hükümdarlar halkın arasında adalet ve huzuru temin için hadiseleri

12 A.g.e sayfa 210-212.

sıhhatli bir biçimde nakletsinler diye kötülük eylemekten şiddetle sakınan kalbinde Allah korkusu taşıyan gönlünde ihanet beslemeyen kişileri memleket işlerine koşmuşlardır.[13]

ÖFKE

İnsanın mükemmelliği ve aklı öfkelenmemesindendir. Eğer kızarsa öfkesinin aklına değil, aklının kızgınlığına gâlip gelmesi lâzımdır.

Rivayet olunur ki Hüseyin bin Ali radiyallahu anh sırtında yepyeni Rum işi ipekten pahalı bir cübbe, başında hallice bir sarık olduğu hâlde bir grup sahabe ve Arap reisi ile sofranın başına oturmuş yemek yemekteyken hemen arkasında hazır bulunan köle yemek kâsesini onun önüne koymak isteyince kazara kâse elinden kayıp Hüseyin efendimizin başına ve omzuna dökülüverdi. Cübbe ve sarığı kirlenen Hüseyin efendimizin tabii olarak öfke ve hayâdan ötürü yüzü kızardı ve başını kaldırıp köleye baktı. Köle, Hüseyin'i böyle görünce kendisini cezalandıracağından korkarak: "Öfkelerini tutanlar ve affedenler." [Al-i İmran; 134] diye başlayan ayeti okudu. Bunun üzerine Hüseyin radiyallahu anhu sakinleşerek: "Ey köle, ansızın öfkelenip gazabıma uğramaktan emin olasın diye seni azat ediyorum." dedi. Hüseyin bin Ali'nin bu davranışı meclisteki büyüklerin hepsinin gayette hoşuna gitti.[14]

ACELE ETMEME

Memleket meselelerinde acele etmemek gerekir. Kulaklarına çalınan bir meseleden kuşkuya düştüklerinde işin hakikatinin doğrusuyla, yalanıyla ortaya çıkması için meselenin

13 A.g.e sayfa 180.

14 A.g.e sayfa 180.

araştırılmasını emretmelidir. Esasında acelecilik güçlünün değil, zayıf adamın kârıdır, iki davacı huzura gelip maruzatlarını arz ettiklerinde padişahın gönlünün kimden yana olduğunun taraflarca malum olmaması lazımdır. Padişahın gönlünün bir tarafa meylettiği anlaşılırsa haklı olan tarafın cesareti kırılarak halini beyan etmekten çekinebilirken haksız olan taraf cüretlenebilir. Nitekim Hakk Teâlâ şöyle buyurur: "Eğer yoldan çıkmış biri size bir haber getirirse muhakemenizi kullanın yoksa istemeden insanları incitir ve sonra yaptığınızdan pişmanlık duyarsınız." [Hücûrat suresi; 6]

Öte yandan din büyükleri şöyle demişlerdir: "Acele şeytandan, sükûnet Rahman'dandır." Henüz yapılmamış bir şeyi yapmaya elde fırsat vardır, oysa yapılmışa çare bulunmaz." Hekim Büzürcmihr der ki: "Acele ahmaklıktandır. Acele edip tez davrananın akıbeti pişmanlık, hüsran ve insanların gözünde alçalmaktır. Başarıya ulaşmasına ramak kalmış nice işi akamete uğratan şeyin acelecilik olduğuna tanık oldum. Ayriyeten aceleci insan devamlı kendini kınayıp tevbeler eder durur, özürler diler, ayıplanır ve azap içinde kıvranır." Emirül-mü'minin Ali radiyallahu anh şöyle demiştir: "Hayır işinde seri olmak dışında bütün işlerde temkin ve sükûnet takdir olunmuştur." En doğrusunu Allah bilir.[15]

ELİNDEKİLERİN HESABI

Rivayet olunmuştur ki Yusuf aleyhisselam bu dünyadan göçünce onu atalarının civarına gömmek için İbrahim aleyhisselamın türbesinin yanı başına getirdiler. Cebrail aleyhisselam gelivererek: "Durun, tutun onu tuttuğunuz yerde, burası onun mekânı değildir, kıyamet günü, hükmettiği sal-

15 A.g.e sayfa 195.

tanatın hesabını vermek zorundadır." dedi. Şu hâlde Yusuf peygamberin hâli böyle olunca var sen diğerlerinin hal-i pür melallerini hesap et. Peygamber efendimizden şöylece nakledilir ki: "Bu cihanda halka idarecilik yapanlar, mahşer günü huzura elleri bağlı getirilirler. Şayet adil imiş ise adalet onun ellerini çözüverir ve cennete ulaştırır, yok eğer zalim imiş ise zulmü ellerini bağlar ve elleri boynundan zincire vurulmuş bir şekilde onu cehenneme götürür." Ve dahi rivayet olunur ki kıyamet günü bir kimse, idaresi altında bulunan bir şahıstan, halktan, ev sakinlerinden, eli altındakilerden hesaba çekilecek hatta koyunları güden çobandan sürüsüyle ilgili soruları cevaplaması istenecektir. Rivayet olunur ki bu fani cihandan göçmezden evvel babasından Abdullah bin Ömer bin El-Hattâb şöyle sual etti: "Babacığım, bir daha seni ne zaman ve nerede göreceğim?" Babası: "Öteki cihanda." diye yanıtladı. Abdullah, "Daha erken görmek istiyorum." dedi. Babası, "Birinci olmadı ikinci, o da olmadı üçüncü gece beni rüyanda göreceksin." dedi. Abdullah, tam on iki yıl babasının sözünü ettiği rüyayı görmedi. Nihayet bir gece onu rüyasında görünce dedi ki: "Babacığım, vefatından sonra üç gün içinde seni göreceğimi söylememiş miydin?" Babası: "Sevgili oğlum, Bağdat civarında harap hâlde bir köprü var idi, görevliler de onarımını ihmal etmişler idi, bir koyunun da ayağı oradaki bir deliğe denk gelivermiş de kırılmış. Şimdiye değin onun davasıyla meşgul idim." diye cevap verdi.[16]

BİRİNE FARKLI DAVRANMANIN FARKLI SONUÇLARI

Günlerden bir gün halife Me'mûn nedimlerine şöyle dedi; "Şimdi benim iki hares emirim var. Her ikisinin de işleri sabahtan akşama kadar kelle uçurmak, ipte sallandırmak, el-ayak kesmek, sopa vurmak, zindana tıkmak iken halk daima hoşnudane birini hayırla yâd edip överken diğerinden illal-

16 A.g.e sayfa 15-16.

lah etmiş, adı dahi anılınca ona beddualar eylemektedir. Nedenini bir türlü anlayabilmiş değilim. Aynı işleri yaptıkları hâlde birinden şikâyet edilirken diğerine methiyeler dizilmesine dair biriniz çıksa da beni bu konuda aydınlatsa." Orada bulunan nedimlerden birisi şöyle dedi: "Haşmet- meapları bendenize üç gün müsaade buyursalar meselenin iç yüzünü huzurunuza arz ederim." Halife Me'mûn: "Münasiptir." dedi. Ardından nedim evine dönerek en gözde uşağına şöyle dedi: "Senden benim için bir şey yapmanı istiyorum. Şimdi Bağdat şehrinde iki tane hares vardır, bunlardan birisi ihtiyar diğeri ise orta yaşlardadır. Yarın sabah daha gün doğmadan kalkıp sözünü ettiğim bu ihtiyar haresin hanesine var, sarayından nasıl çıktığını, makamına ne şekilde geçtiğini, neylediğini gör, huzuruna gelen halka, ona getirilen suçlulara ne söyleyip neler emrettiğini duyarak bana söylemek için bunları aklında bir güzel tut. Diğer günde aynı şekilde erkenden o orta yaşlı haresin sarayına git, ne olup bitiyorsa baştan sona konuşmasından davranışlarına kadar gördüğün her şeyi inceleyip beni haberdar kıl." dedi. Uşak: "Baş üstüne efendim." dedi. Ertesi gün uşak erkenden kalkarak ihtiyar emir-i haresin sarayına vararak oturdu. Bir ferraş bir mumu suffanın yanına koyuvererek seccadeyi seriverdi. Seccadenin başucuna da birkaç cüz Kur'an, duaların bulunduğu bir kitap ve tespih koydu. Emir-i hares de bu arada çıkagelip seccadenin başına geçerek birkaç rekât namaz eda etti. Cemaat çoğalınca müezzin kamet getirdi. Cemaatle namaz kılındı. Namaz bitince ihtiyar mushaflardan bir parça Kur'an-ı Kerim okudu. Ardından tespihata geçilerek tek bir ve tehliller getirildi. Nihayet insanlar selâmlaşarak ayrıldılar. Güneş iyice doğunca ihtiyar sordu: "Bugün herhangi bir suçlu getirdiler mi?" dediler ki:

"Evet, birini öldürdüğü söylenen bir şahıs getirdiler." İhtiyar: "Peki, ona tanıklık eden kimse var mıymış?" dedi. "Hayır" dediler, "kendisi zaten suçunu itiraf ediyor." İhtiyar la-havle çekerek: "Getirin bakalım şunu." dedi. Delikanlıyı getirdiler. İhtiyarın gözleri delikanlıya ilişince: "Bu çocuğun neresi suçlulara benziyor? Gözlerinde kişizadelere özgü bir ışık, yüzünde helal süt emmişliğin şavkı, alnın da Müslümanlık nuru parıldıyor. Bu çocuk böylesi bir suça tevessül bile etmiş olamaz. Zannederim doğruyu söylemiyor. Ona karşı kimsenin sözüne kulak asmayacağım. Hayır, bu güzel çocuk böyle bir şey yapmamıştır." dedi. Orada bulunan kişilerden biri: "Efendim, delikanlının kendisi işlediği cürmü itiraf etmiştir." deyince hares emiri ona çıkıştı: "Bunu sen uydurmaktasın, Allah'tan hiç mi korkun yok! Yok yere masum bir gencin canına kastediyosun. Bu delikanlı kendi sonunu getireceğini bildiği sözü edilen suçu işlemeyecek kadar akıllıdır." dedi. Bütün bu sözleri o delikanlının suçunu inkâr etmesi, ikrarından dönmesi için sarf ediyordu.

Daha sonra delikanlıya dönerek: "Sen ne dersin?" dedi. Delikanlı: "Allah azze ve cellenin takdiri işte, elimden böyle bir kaza çıktı. Öbür cihanda azaba takatim olmadığı için Allah-ü Teâlâ'nın hükmü her neyse bana uygula." deyince emir-i hares kendini sağırlığa vurdu ve oradaki cemaate dönerek: "Delikanlının söylediklerini duyamadım, ikrar mı inkâr mı ediyor tam anlamadım." dedi. Oradakiler: "Efendim, suçunu ikrar ediyor." deyince emir-i hares: "Sende suç işleyecek bir yüz yok. Zihnini bir yokla, belki de düşmanların seni buna zorlamıştır?" Delikanlı: "Ey emir! Hiç kimse bunu yapmaya beni zorlamış değil. Ben suçluyum. Tanrı azze ve cellenin fermanını bana uygula!" dedi. Emir-i hares delikan-

lının ikrarından dönmek gibi niyeti olmadığını, kafasına ölmek fikrini iyiden koyduğunu anlayınca: "Hakkın hükmünü icra edeyim." dedi. Delikanlı: "İcra eyle ey emir!" dedi. Emir-i hares oradaki cemaate dönerek: "Siz hiç Allah'tan böyle korkan bir genç görmüş müydünüz? Kıyamet gününde hakkın huzuruna tertemiz bir şekilde çıkmak isteyen ve hesap günü mükâfatına nail olacağına iman ettiği için Tanrı azze ve cellenin azabından çekinerek sırf içindeki Allah korkusundan ötürü suçunu ikrar eyleyen böylesi birine şahsen ben hiç tanık olmamıştım. Bu delikanlı ile cennet, huriler ve cennet köşkleri arasındaki mesafeye bir soluktan az bir şey kalmıştır." dedikten sonra delikanlıya dönüp: "Git yıkan ve gel!" dedi. Delikanlı iki rekât namaz kılarak tevbe-istiğfar eyledikten sonra huzura gelip durdu. Emir-i hares: "Bu delikanlı şu anda sanki cennetteki köşkün de huriler, Hasan, Hüseyin ve Hamza şehitleriyle oturmaktadır." diyordu. Emir bu sözlerle delikanlıya ölümü gıpta edilecek bir şeymiş gibi gösteriyordu. Daha sonra emir delikanlının elbiselerini onu incitmeden, kibarca sırtından sıyırmalarını, gözlerini bağlamalarını emretti. Bir su damlasını andıran kılıcıyla geldiğini delikanlının ruhunun bile duymadığı cellât emirin bir göz işaretiyle gencin boynunu vurdu. Bir kılıç darbesiyle kellesini uçurmuştu. Diğer yandan emir-i hares muhtelif suçlarla itham edilen birkaç kişinin haklarındaki tahkikat tamamlanana kadar zindana gönderilmesini istedi. Ardından ayağa kalkarak kendi odasına çekilince cemaat de dağıldı. Şu uşağınız da nedim hazretlerinin huzuruna vararak iyi-kötü gördüğü her şeyi bir bir nakletti. Uşak, ertesi gün sabah erkenden kalkarak orta yaşlı olan emir-i haresin sarayına vardı. Halk ve muhafızları bir bir sarayını doldurdular. Güneş

doğunca bu orta yaşlı emir-i hares gelip kaşları çatık, şarabın etkisiyle gözleri kızarmış, onu gören gece boyunca melek katletmiş sanırdı. Muhafızları bir bir önünde saf kurdular. Kimsenin selamını almıyor alsa da adamı azarlar gibi alıyor idi. Bir müddet geçtikten sonra "Bugün kimse getirildi mi?" diye sordu. Kendisine, "Dün gece bir genci körkütük sarhoş bir hâlde derdest ettik." dediler. Emir: "Getirin şuraya!" dedi. Delikanlıyı getirdiler. Emir onu görünce: "Bu mu?" dedi. "Evet, buyrun" dediler. Emir: "Nice zamandır ben de bu haramzadeyi arıyordum. Bu öyle bir Allah'tan korkmaz kuldan utanmaz öyle fesatçı, şirret, fitne kumkuması biri ki Bağdat şehrinde arasan böylesini bulamazsın! Bunu sopa değil ancak ip paklar! Her Allah'ın günü elâlemin çoluğu-çocuğu peşinde adlarını kötüye çıkarmak için dolanmakta, kadınların namusunu kirletmek için fırsat kollamaktadır. Bundan gün geçmiyor ki yaka silkmeyen birisi yanıma gelmesin! Nice zamandır peşindeyim bunun!" gibi bir sürü laf etti. Delikanlı bu lafları işitmektense boynunun vurulmasını yeğledi. Emir ardından şöyle hasından birkaç kırbaç getirmelerini istedi. Kırbaçlar gelince: "Yere yatırın başını ve ayaklarını sıkıca tutun!" dedi. O, kırk kırbacı öyle bir şaklatıyordu ki delikanlı acıdan yeri ısırıyordu. Kırbaç cezası uygulandıktan sonra delikanlıyı tutup zindana götürmek isteyince belki elliden fazla anlı-şanlı kişi delikanlının dürüstlüğüne, iffetine, namusuna, misafirperverliğine şahitlik ederek şefaatçi olup hadd cezası uygulandığı için genci kendi yüzü-suyu hürmetlerine salmasını istedi. Emir bunların söylediklerine hiç kulak asmayarak delikanlıyı zindana attı. Kethüdalar kırık kalpleri ve ağızlarında emire beddualarla geri döndüler. Nihayet emir de kalkarak odasına çekildi. Nedimin uşağı da

dönerek olan bitenden nedimi bir bir haberdar kıldı. Nedim üçüncü gün Halife Me'mun'un huzuruna vararak uşağından duyduğu şekilde, halifeyi o iki emirin tavır ve tutumlarından haberdar kıldı. Emirül-mü'mînin şaşkınlıklar içinde: "O ihtiyar emir-i haresi Allah bağışlasın. Yalnız diğer köpek herife de lanetler olsun! Sırf sarhoş olduğundan ötürü bir kişizadeye bu zulmü reva görüyorsa başkalarına yok yere neler yaptığını bir Allah bilir!" diyerek bu orta yaşlı emirin derhal görevden azledilmesini, o delikanlının da zindandan çıkarılmasını, bu mesuliyetin de o ihtiyar emire tevdi edilerek kendisine bir hilat hediye edilmesini emretti.[17]

HASAN SABBAH GİBİLERİ ÖNCEDEN BİLEN "Alparslan"

Bir gün Sultan Şehit Alparslan (Allah ruhunu mukaddes kılsın) Erdem'in Hurdabe'yi kâtibi olarak atadığını haber verdiler. Hükümdar, "Hurdabe Bâtınî mezhebine mensuptur." sözünden gayette rahatsız oldu. Alparslan bir gün sarayda Erdem'e: "Sen benim düşmanım ve saltanatımın hasmı mısın?" dedi. Erdem yerlere kapanarak: "Aman Hükümdarım, bunlar nasıl sözler? Ben sizin naçiz bir kulunuzum. Bilmiyorum efendimizin hanedanına hizmette bugüne değin ne kusurum görülmüştür? Efendimize bendeliği ve muhabbeti terk etmemişim." dedi. Sultan: "O Hurdabe dedikleri, senin kâtibin olan herif Bâtınî mezhebine mensupmuş." dedi. Erdem: "Ey efendim o da kim oluyormuş? Hanedanınıza ne zararı dokunabilir? Ateş olsa cürmü kadar yer yakar." dedi Sultan: "Gidin şu herifi getirin buraya!" dedi. Gidip onu sultanın huzuruna getirdiler. Sultan: "Sen Bâtınîsin ve Bağdat halifesinin hak olmadığını söylüyor-

17 A.g.e sayfa 200-204.

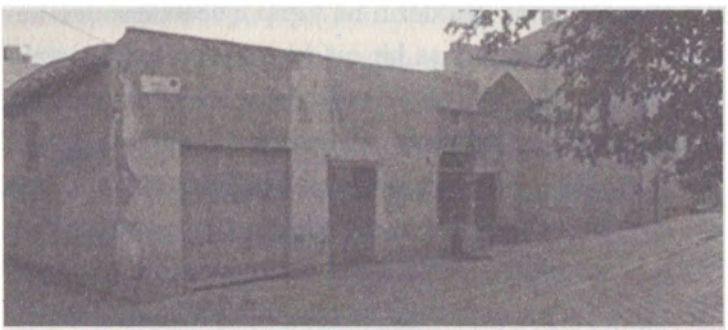
muşsun." dedi. Hurdabe: "Efendim, bendeniz Bâtınî değil Şiiyim." dedi. Sultan: "Gidin kaltağın evladı! Sanki Rafızîlik matah bir şeymiş gibi Bâtınî değil Râfızîyim diyorsun! Her iki tayfaya (La lanet olsun!") dedi. Onu huzurdan karga tulumba kapı dışarı ettiler. Sultan daha sonra huzurdaki büyüklere dönerek şöyle dedi: "Suç bu herifin değil, böyle sapkınları istihdam eden Erdem'indir. Size bin kere söyledim, siz Türksünüz, Horâsân ve Maveraünnehir ehlindensiniz. Yani buralara yabancısınız. Ben bu vilayeti kılıç çalarak güç kullanarak zapt ettim. Irak ahalisinin kahir ekseriyetinin mezhepleri sapkın ve hak değildir, itikatları bozuk ve Deylem yandaşlarıdırlar. Türkler ve Deylemler arasındaki husumetin kökleri eskiye dayanmaktadır. Tanrı azze ve celle Türkleri Deylemlere hükmettiklerinden ötürü aziz kılmıştır. Tanrı azze ve cellenin tevfikiyle Türkler Müslüman ve itikatları pir-ü paktır lâkin onlar bir kuru heves peşinde, bidat ve sapkın mezheplere mensupturlar. Türkler karşısında bir etkinlik gösteremedikleri zaman Türkleri sever, sayar, itaatkârlık gösterirler. Türkler zayıflamaya yüz tutup onlar güç kazanmaya başladıklarında Türklerin işlerine köstek olmaya kalkarlar, işlerin aksaması için ellerinden geleni yaparlar." Daha sonra sultan iki yüz miskal miktarınca at kılı getirmelerini emretti. Aralarından bir kıl çekerek Erdem'e: "Bunu kopar!" dedi. Erdem at kılını tutarak koparıverdi. Sultan ona beş at kılı daha verdi. Erdem onları da kopardı. Daha sonra on at kılı verdi, Erdem onları da bir hamlede koparıverdi. Sultan daha sonra ferraşa at kıllarından üç gez miktarınca örüp getirmesini emretti. Ferraşın ördüğü bu kılları Sultan, Erdem'e uzatarak koparmasını istedi. Erdem her ne kadar var gücüyle koparmaya çabaladıysa da

koparamadı. Bunun üzerine Sultan: "İşte düşman aynen böyledir. Birer, ikişer, beşer olunca kolay görünür lâkin sayıları artıp birbirlerine arka vermeye başladıkları zaman onları yerlerinden sökmek güç olur. Bu da Erdem'in 'Ateş olsa cürmü kadar yer yakar.' sözüne cevap olsun. Bunlar böyle birer birer Türklerin ara sına sızar, önemli makamları ele geçirirerek Türklerin ne yapıp eylediklerinden haberdar olduklarında kısa bir müddet içinde Irak'ta isyanlar baş gösterir yahut Deylemler memlekete kastederler. Bunlar da gizlice yahut alenen onlarla iş birliğine girerek Türkleri helak etmeye azmederler. Sen Türk olduğun için işlerinde bir aksama meydana gelmesin diye askerinin de Horâsân'dan olması; kethüdanın, hizmetkârının, cümlesinin Horâsân'dan olması icap eder. Hükümdarının hasmının sana yanaşmasına müsaade edersen hem kendine hem hükümdara ihanet içindesin demektir. Gerçi kendine ne istiyorsan yaparsın lâkin hükümdara ihanet etmeniz yakışık almaz. Sizin değil, benim sizin üzerinize titremem gerek. Allah-û Teâlâ sizi benim üzerime değil, beni sizin üzerinize serdar kılmıştır. Şunu iyi belleyin ki padişahın düşmanlarına muhabbet besleyen padişahın düşmanlarına dâhil olur ve bozguncular ve çapulcularla dostluk kuran onlardandır. Sultan bu sözleri sarf ettiği esnada İmam Muşattab ve Kadı Levker'de huzurda bulunmaktaydılar. Sultan yüzünü onlara dönerek: "Bahse konu eylediğim husus hakkında sizin kanaatiniz nedir?" dedi. Onlar: "Cihan Sultanı, Tanrı ve elçisinin Râfizîler, Mübtediler, Bâtınîler ve ehl-i zimmete ilişkin söylediklerinin aynısını söyler.[18]

18 A.g.e sayfa 232-234.

SON SÖZ

Kısa bir son söz yazmak istedik çünkü içimizi acıtan bir durum bulunmakta. Bu da Nizamülmülk'ün kabrinin ilgisiz bir şekilde durmasıyla ilgili. Şu an İran'da Isfahan'da bir kenar mahallede türbesi var. Aşağıdaki resimdeki gibi...

Ne yazık ki İran Şii politikaya sahip olduğu için Nizamülmülk'ün kabrine ilgi göstermeyi köşeye bırakın yıkılsa direk üstünü kapatacak. Belki de Nizamülmülk'ün Şiilere karşı durmasının intikamını alıyorlar. Elbet Türkiye bu türbe başka ülkelerin sınırları içinde olduğu için pek bir şey diyemese de yine de o türbenin restore edilmesi için öne çıkmalı. Belki hatta çok büyük ihtimalle İran buna karşı olabilir ama biz yine de kitabımızın sonuna yazmak istedik. Gördüğünüz gibi türbesi ne yazık ki bakımsız ve İran'a gittiğinizde çok zor bulabilirsiniz. Çünkü hiçbir levha ya da yönlendirme yok. Yani nerede yatıyor, nereden gidilir? Bununla ilgili hiçbir sokak yönlendirmesi ve bilgisi bulunmuyor. Bu yüzden zar zor adeta kenar mahallede ve türbe olmasa sanki sıradan bir ev gibi geçip gideceğiniz bir yerde. İnşallah son dönemde diziler ile de ona artan ilgiyle beraber kabrinde de bir restore çalışması yapılır. Kitabımızı bu son not ile bitirmek istedim. Sizler de onun ruhuna bir Fatiha okuyarak kitabı kapatabilirsiniz.

DERİN DEVLETİN KURUCUSU, DÜZENİN KORUYUCUSU,
AKIL DOLU BİR HAYATIN HİKÂYESİ

NİZAMÜL Mülk

Siyaseti yeniden yazan derin bir akıl. Bir yanda Hasan Sabbah ile savaşırken diğer yandan sultanları ayakta tutan akıl dolu savaşlara giriyordu. Bu kitapta ise onun aksiyon dolu hayatına şahit olurken bir yandan da siyasetnamesin de yer alan ilginç ve dahice tavsiyeleri okuyacaksınız. Ramazan İzol'un akıcı üslubu ve tarihi yaşatan kalemiyle bitirmeden çıkamayacağınız bu dünya sizi bekliyor.

Mevlana, Nizamülmülk'ü bize şöyle anlatır;
"Vezirlik dayanağı, efendilik sediri, padişahlarla sultanların babası... İki kutluluğu kendisinde birleştiren, bilgide olgun, gerçekler doğusu, dalgalı deniz, övülecek inci; devletin ta kendisi..."

TMG 0236779 TMC
TMG 0236779 TMC
lopuskitap.com
/lopusyay
/lopusyayi
057 94844